

Б 603Р

**СЪДЪТ
НАД
ОПОЗИЦИОН-
НИТЕ
ЛИДЕРИ**

Жоро
Цветков

ЖОРО ЦВЕТКОВ

**СЪДЪТ НАД
ОПОЗИЦИОННИТЕ
ЛИДЕРИ**

© Жоро Цветков, 1991
© Ангел Николов, предговор, послеслов
© Александър Хачатурян, художник
© Издателска къща „Купеса“
с/о Jusautor, Sofia

Жоро Цветков

**СЪДЪТ
НАД
ОПОЗИЦИОН-
НИТЕ
ЛИДЕРИ**

u 6003P

1491
1992

120

СЪДЪРЖАНИЕ

Уводни думи.....	7
Към предисторията на съдебните процеси.....	9

1946

НАЧАЛОТО

Д-р Г.П.Димитров начело на Земеделския съюз.....	22
На подсъдимата скамейка мястото на главния обвиняем остава свободно.....	29
Правораздаване.....	34

СМЪРТ ЧРЕЗ... УДУШВАНЕ

Предизвикателството.....	37
Пастухов осъден — партията е жива.....	41

ПРИСЪДА НАД СВОБОДНИЯ ПЕЧАТ

Рицар на свободното слово.....	49
Присъда и нелепа смърт.....	54

ВОЕННАТА ОРГАНИЗАЦИЯ „ЦАР КРУМ“

Фалшива тревога.....	58
„Цар Крум“ — реалност или мит.....	62

1947

ПОДГОТОВКА ЗА НАНАСЯНЕ НА РЕШИТЕЛЕН УДАР

Дознание.....	69
Изготвяне на обвинението.....	74
Съдебният процес.....	77
Присъдата.....	82

СЛУЧАЯТ ПЕТЪР КОЕВ СЕ ПРЕДАВА НА СЪДА

Следствието.....	88
Генерална репетиция.....	91
Везните на Темида.....	97

ПРЕКЪСНАТО СЛЕДСТВИЕ

Военните конспиратори.....	101
Организацията „Военен съюз“.....	106
Драма в затворническата килия.....	110

РЕШИТЕЛНИЯТ УДАР

Скандал в парламента.....	114
Лидерът на БЗНС.....	118
Съдебният процес срещу Никола Петков.....	123
Смърт чрез обесване.....	132

ПРОДЪЛЖЕНИЕ С НЕОЧАКВАЪН КРАЙ

Пренасочване на вниманието.....	141
Присъда с въпросителни.....	146

СЪДЪТ НАД ДИМИТЪР ГИЧЕВ

Образът на врага.....	151
Автопортрет.....	159
Доживотен строг тъмничен затвор.....	167

СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯТА СВИВА БОЙНИТЕ СИ ЗНАМЕНА

Обвинението.....	173
Самозащита.....	180
Оттегляне в очакване на нови битки.....	186

АТАНАС ДИМИТРОВ БУРОВ (Вместо заключение)

Демократ, хуманист, патриот.....	194
Година и половина последствен.....	204
Съдът.....	209

УВОДНИ ДУМИ

Тази книга е документален разказ за състоялите се през 1946 — 1948 г. съдебни процеси срещу лидери на политически партии, преминали в опозиция на отечественофронтовската власт. Написана е за всички, които проявяват интерес към събитията, разиграли се през един от драматичните периоди на нашата история, но е адресирана преди всичко до онези читатели, които ценят историческата истина, и в името на нейните сурови уроци са готови да преодолеят бариерата на евентуалните си предразсъдъци. Досега за поставените в залите на Съдебната палата спектакли се знаеше твърде малко, а онова, което проникваше в официалната книжнина, беше преднамерена идеологическа лъжа. Но истината не може да бъде тотално потъпкана. Тя живееше в съзнанието на съвременниците, предаваше се на техните потомци. Съхранени са и някои документални свидетелства, като стенографският протокол от делото на Димитър Гичев, който само до преди една година се разпространяваше като апокрифна книжнина.

И до ден днешен обаче някои от архивите са все още заключени. Но истината винаги има своя шанс. Изказвам благодарност на мои колеги от Архива на Министерството на вътрешните работи, които преди повече от четири години ми дадоха възможност да се запозная и си взема подробни бележки от съдебните дела на всички по-важни политически процеси, състояли се в периода 1945—1952 г. Тези материали са основните документални източници за написване на книгата. Използувани са още материали от Централния държавен архив на НРБ и отделни документи от Централния партиен архив, подложени на много прецизен и щателен подбор от неговото ръководство. Ценни сведения събрах от тогавашната преса и особено от вес-

тниците на водещите опозиционни партии „Свободен народ“ и „Народно земеделско знаме“.

Книгата е опит въз основа на посочените източници, историческата и мемоарна литература, да се покажат правдиво основните лостове и пружини, които не само изправиха водачите на опозиционните партии пред съда на комунистическата партия, но лишиха и самите опозиционни партии от право на съществуване. Извършено бе непоправимо зло. Бе унищожена демократичната алтернатива на налаганите по насилствен път образци на съветската политическа и икономическа системи.

Знаем, че до истината предстои да се измине още път. Необходимо е, ако не друго, то поне да разполагаме с личните дела на подсъдимите, със следствените дела и документи за още много задкулисни интриги и игри, които не достигат до показания спектакъл. Но началото поне е поставено. Книгата е във вашите ръце, уважаеми читателю, и ваше е правото на преценка.

МАРТ, 1990 ГОДИНА

Авторът

ДЕВЕТИ СЕПТЕМВРИ 1944 г. се оценява по различни начини. Известно е становището на комунистическата партия, че „победоносното общонародно въстание“, организирано и проведено от БРП „с решаващата помощ на Съветската армия“, е повторение в главното и основното на Великия октомври. Макар че тази формулировка е дадена по-късно от „архитекта на априлската линия“, то подобни внушения от съветска, а след това и от българска страна се прокарват още през септември–октомври 1944 г.

Не всички обаче мислят така. Когато говори за „Великия ден на България“ главният секретар на Българския земеделски народен съюз (БЗНС) д-р Георги Михов Димитров не споменава нито дума за решаващата помощ на Червената армия. Според него победата над фашизма е дело „преди всичко на българските селяни“, дело, което „българският народ направи заедно със своята славна армия“. Движещите сили на въстанието определят неговия характер и то в никакъв случай не надхвърля границите на парламентарната демокрация. Всякакво по-нататъшно задълбочаване на революционния процес е недопустимо. „За тези, отбелязва Г.М.Димитров, които са започнали борбата с Хитлер*, когато е бил в съюз със СССР, 9 септември е кулминация, а не начало, както за комунистите“.

Има ли основания за подобни твърдения? Категоричен отговор е все още рано да се даде, но биха могли да се имат предвид следните факти.

В някои среди Отечествената война не се приема безрезервно и с възторг. В редица селища групи жени се събират пред комитетите на ОФ, а в по-големите градове и пред военните окръжия, и настояват мъжете и синовете им да се върнат от фронта. Такива протести има в София, Пловдив, Варна, Русе, Стара Загора, Шумен, Ямбол, Хас-

*Г.М.Димитров има предвид организираната от него в началото на 1941 г. акция против въвличането на България в Тристранния пакт.

ково, Сливен, Силистра, Асеновград, Преслав, Кърджали, в повечето села от Русенска, Бургаска и Старозагорска области и в десетки други селища на страната.

Антивоенните прояви в тила се пренасят и в армията. В някои войсковы части възникват брожения още преди изпращането им на фронта. Подобна акция налага разпускането на 7-а допълваща дружина на шуменския гарнизон. На фронта избухват бунтове в 4-и, 13-и, 32-и и 42-и пехотни полкове. Дванадесета дивизия два пъти напуска заповяданите ѝ фронтови позиции. При преминаването на Дунава бунтове избухват в трета дивизия, а 6-и, 11-и, 33-и и 44-и пехотни полкове се готвят да се върнат в родината си.

Регистрирани са редица форми на протест срещу установената власт. През периода септември 1944 — май 1945 г. се създават 105 конспирации. В действителност техният брой е много по-голям. Става въпрос за редица нелегални групи и тайни сдружения, чиято дейност е разкрита по-късно или пък въобще не е разкрита.

Обясненията на официалната власт, че горните прояви са резултат от агитацията и участието на „фашисти и реакционери“, не дават отговор на въпросите за участието в тях на ученици, студенти, военнослужещи, духовни лица и трудещи се от градове и села и поставянето на общодемократични цели. Но това са въпроси, от които тогава никой не се интересува. Тезата за фашисткото присъствие е много удобна. Тя изцяло се покрива с въпроса за властта и не държи сметка за конкретните резултати от упражняването на тази власт. За това свидетелствува законодателната дейност на правителството, насочена към запазването на новия революционен ред.

На 7 март 1945 г. Регентите на България одобряват Наредба-закон за защита на народната власт (ЗЗНВ). Член 1 от закона гласи: „Който в страната или в чужбина образува или ръководи организация с фашистка идеология, която си поставя за цел събарянето, подравянето или отслабването на властта на Отечествения фронт, се наказва с доживотен строг тъмничен затвор или смърт“. В останалите членове и алинеи се предвиждат тежки наказания, включително и смърт за всички деяния, насочени против властта, нейните атрибути и органи за защита.

Тезата за фашисткото присъствие явно не издържа и макар че официалната пропаганда и по-късно продължава да твърди, че всички антиправителствени действия са дело на фашисти, ЗЗНВ е изменен и в новата редакция от 27

април 1946 г. чл.1 гласи: „Който в страната или в чужбина образува или ръководи организация или група, която си поставя за цел събарянето, подравянето или отслабването на установената власт в държавата чрез преврат, бунт, метеж, терористически действия или общоопасни престъпления“ — наказанията отават същите.

Новото законодателство създава нов политически модел:

27 октомври 1944 г. Заседание на Политбюро (ПБ) на ЦК на БРП(к). Изводи за проведена в Плевен областна партийна конференция: „Какво дразни земеделците в нашата обща работа? Твърде често ние сме посочвали кои земеделци трябва да влизат в (ОФ) комитетите. Те искат сами да определят своите представители. Често причините за недоразуменията идвали не от хората на ОФ комитети, а от партизаните и милицията, които вършели своеволни арести.“

5 април 1945 г. Решение №27 на ЦК на БРП(к): „Да се образува Общ земеделски професионален съюз... В подготовката на учредителната конференция на Съюза да вземе участие БРП(к). Там където не са образувани дружества, нашите другари да образуват такива на ОФ основа.“

Проблеми възникват и във външната политика. Зад привидното единомислие в Отечествения фронт се крият съществени различия. Партиите, с изключение на БРП(к), поставят Съветския съюз на равна основа с останалите велики сили и не считат, че външнополитическото сближение със СССР обезателно трябва да означава и възприемане на съветския политически и икономически модел в държавното строителство. Такъв начин на мислене е чужд на комунистите и те го считат едва ли не за национална измяна и предателство. Внушения за такова мислене идват от най-високо място.

15 октомври 1944 г. Телеграма на Георги Димитров до ЦК на БРП(к): „Както е известно, без победата на Червената армия... не би била възможна победата на ОФ на Девети септември. Недостатък се явява също фактът, че се омаловажава необходимостта от укрепване на вечната дружба с братския по история, кръв и език руски народ. Между това идеята за вечна дружба трябва постоянно да се пропагандира. В това е залогът за успешно решаване на общите задачи, стоящи пред руските и българския народи, както сега, така и в бъдеще.“

1 март 1945 г. Резолюция на Осмия разширен пленум на ЦК на БРП(к): „Като основен водораздел между ис-

тинските български патриоти и изменниците на родината от всякакъв тип, явните и скрити врагове, пленумът признава: активната борба на страната на Обединените нации за най-бърз и окончателен разгром на герmano-фашисткия враг... (и) искрена вечна дружба с освободителя на българския народ — великия руски народ“.

УКРЕПВАНЕТО НА ВЛАСТТА става задача от първостепенна важност. На преден план излизат въпросите за овладяването на Министерството на вътрешните работи и на армията. В решаването на първата задача комунистическата партия няма проблеми и за кратко време създава предани на своята политика органи за сигурност. Не така обаче стоят нещата в българската войска. Процесът на нейното овладяване отнема доста време и пряко се обвързва с борбата срещу опозицията.

Българската войска взема активно участие в акта на 9 септември 1944 г. Нейни части блокират столицата, парализират действията на властта и откриват пътя за създаването на първото отечественофронтовско правителство. В решителния момент повече от тригодишните въоръжени усилия на комунистическата партия отстъпват пред организираната сила на армията.

Авторитетът, който армията спечелва и защитава от „първия ден на победата“ и през „Отечествената война“, събужда ревниви чувства в комунистическия елит. На тази основа справедливите обвинения срещу отделни реакционни военни чиновци се разширяват и създават несигурност за по-голямата част от офицерския състав.

Попълването на офицерския корпус с помощник-командирите разколебава устоите на военния морал и дисциплина. И двете страни са недоволни една от друга. Взаимната им подозрителност нараства. Отдалечава ги и специалната им подготовка и възпитание. Едните дават предпочитание на военния професионализъм, другите — на политическата работа. Дори тези от новите офицери, които признават военното майсторство на старите командири, пред перспективата за бързо повишение в чин и длъжност без колебание се разграничават и разделят с тях.

Създадените в офицерския корпус взаимоотношения рефлектират във висшите политически среди. Пренесената от Съветския съюз враждебност към „буржоазните кадри“ и „царските офицери“ създава изкуствения „проблем за спечелване на армията за делото на народната революция“. Единичните арести и отвлечения на отделни воен-

нослужещи постепенно прерастват в следващи една след друга „чистки“ в армията. Това засилва недоверието между старите кадрови офицери и проводниците на новата линия в армията и тласка двете страни към съответни предохранителни мерки.

18 ноември 1944 г. Заповед на министъра на войната генерал-лейтенант Дамян Велчев: „Да не се допуска арестуване на военнослужещи на фронта по каквито и да е поводи. Командирите на частите са длъжни да вземат всички необходими мерки, за да не допуснат арестуване или отвлечане на своите подчинени, като при нужда попречат на такива произволи с оръжие.“

23 ноември 1944 г. 4 постановление на Министерския съвет: „Всички военни чиновци, уличени в престъпления по наредбата-закон за съдене от Народния съд, могат, ако изявят желание, да се изпратят на фронта и вземат участие във войната. Ранените и наградните се освобождават от отговорност... Наказателното преследване, докато са непосредствено във военните действия, се спира.“

25 ноември 1944 г. Заповед на министъра на войната Д.Велчев: „Предвид на това, че в страната има случаи на отвлечане на военнослужещи от неотговорни лица, всички офицери и подофицери да спят в казармите, като вземат мерки за лична охрана. Всички офицери и подофицери да се движат винаги запасани с колан и въоръжени с пистолети, във от казармите да се движат на групи от двама, три-ма души... В гарнизоните да се формират комендантски взводове, а в селищата на дивизионните области, охранителни роти, съставени от добре подбрани офицери, подофицери и войници, въоръжени най-малко с 50% автоматично оръжие.“

2 декември 1944 г. Решение на секретариата на ЦК на БРП(к): „Към ЦК, областните и околийските комитети, където има гарнизони, да се създадат офицерски партийни групи. ЦК да излезе с обръщение, че чистката в армията засяга най-проявените и провинили се към народа офицери, хитлерови агенти и убийци. Да се подобри агитационната и пропагандистката работа в армията и със специален закон се узакони института на помощник-командирите.“

25 ноември 1945 г. Заседание на ПБ на ЦК на БРП(к): „Организирането на офицерите да се осъществи по две направления: по линия на офицерите, членове на БРП(к); предложението на Д.Велчев за възстановяване на Военния съюз се отхвърля и се препоръчва създаването на легален офи-

церски съюз с обществено-културни задачи и който да поеме защитата на офицерите.“

12 декември 1945 г. Пленум на ЦК на БРП(к). Изказване на генерал Иван Кинов: „От офицерството има само 1/3, която е с Отечествения фронт, друга 1/3 се колебае, и още 1/3, която стои на вражески позиции, и смята за свой байрактар военния министър Дамян Велчев.“

Създадените около армията усложнения и открито афишираното недоверие към кадровите офицери насочва последните към търсене на форми за защита и самосъхранение. През зимата на 1944–1945 г. са разкрити нелегални групи в легищата Телиш, Граф Игнатиево, Стара Загора и Божурище, в гарнизоните на градовете Враца, Михайловград, Лом, Неврокоп (Гоце Делчев), Свети Врач (Сандански), Горна Джумая (Благоевград) и Банско. През пролетта на 1944 г. са извършени четири кражби на оръжие и боеприпаси.

Липсват данни за наличието на заговор за подготовка на армията за военен преврат. Тази мисъл се отхвърля и във висшите комунистически среди. Плахите опити за противопоставяне на военната политика на БРП(к) не заплашва властта. Единственото, което се постига с тях, е, че се дава повод за саморазправа не само с едни от най-изявените командири във войската, но и за свързване на тяхната дейност с опозицията и нейното съдебно преследване.

ЖАЖДАТА ЗА ВЛАСТ ражда насилие. Саморазправата не премахва политическите опоненти на комунистическата партия. Напротив, броят им нараства и през лятото на 1945 г. БРП(к) се изправя пред тяхната организирана и сплотена мощ. За комунистическия елит въпросът за властта няма алтернатива. Това определя отношението му към всички, които не мислят като него, които се различават от него.

3 юли 1945 г. Директива на Г. Димитров: „Трябва да се кове желязото, докато е горещо. Не трябва да се даде никаква възможност на опозиционните елементи и техните агенти да внесат смут и колебание по отношение на положителната творческа работа на правителството.“

19 септември 1945 г. Съвместно заседание на ЦК на БРП(к) и Постоянното присъствие (ПП) на БЗНС.

Из изказването на Вълко Червенков: „Петков не е обикновено второ крило в БЗНС, а байрактар на реакцията, на тези, които искат реставрация.“

Из изказването на Васил Коларов: „Напоследък случайно се срещнах с привърженик на Чешмеджиев, който открито се обявя против поставянето на Англия, Америка и Съветския съюз на една дъска като демократични държави и ми зададе въпроса: „Нима в СССР има демокрация?“ Ето това е становището на опозицията.“

Из изказването на Александър Оббов: „Никола Петков се готви да вземе министър-председателското място и на тая основа той иска да мине за герой. На думи той е за дружба със СССР и за сътрудничество с комунистите, но в действителност той е сторонник на геметовската политика.“

27 ноември 1945 г. Заседание на ПБ на ЦК на БРП(к): „Пред петковско-лулчевската опозиция има два пътя: или да се възползуват от тези възможности, които ѝ бяха посочени в решението на Националния комитет (на Отечествения фронт) (НК на ОФ) и в речта на др. Георги Димитров, и да потърси пътища за връщане в ОФ, или да продължава да (стои) на сегашните си позиции и на позициите на чуждо оръжие, на враг на ОФ, което неминуемо, по логиката на нещата ще я доведе до... стопански саботаж, терористични и диверсионни актове, разпалване на въоръжени междуособици. В такъв случай тя ще бъде безжалостно разобличена и разгромена като реакционна вражеска фашистка сила.“

10 декември 1945 г. Решение на секретариата на ЦК на БРП(к): „Да се снемат ограниченията на печатарите, работещи по отпечатването на опозиционните вестници и им се даде свобода на действие. Печатарите да отказват набирането на статиите на Кръстьо Пастухов и въобще клеветнически статии, насочени срещу ЦК на партията.“

12 декември 1945 г. Пленум на ЦК на БРП(к).

Из изказването на Трайчо Костов: „От какви елементи е съставена опозицията? Тя е съставена преди всичко от една група политици, около която се групира реакционната, паразитна, спекулантско-експлоататорска, грабителска част от буржоазията, селските думбази и развратната и продажна карьеристична интелигенция, т.е. същите тези елементи, които представляваха по-рано социалната база на фашизма, и които намериха в опозицията едно нелегално прикритие... След изборите се създава благоприятна обстановка, за да може правителството и Народното събрание да тури известни рамки за свободията на опозицията да не остави така безогледно тя да раз-

пасва пояся си и да върши открито предателство и провокаторство със своите писания.“

Из изказването на Раденко Видински: „Този въпрос става вече така, че почна, нека кажа за себе си, да ме нервира. Отдолу протестират масите. Почват наистина да се чудят докога и докъде наистина най-после ще трябва да търпим една шайка, една банда, която предателствува, която се е запретила да атакува по най-безобразен начин всичко и да се бори организирано срещу нашата ОФ власт, срещу демокрацията в нашата страна. Трябва да се вземат мерки.“

Из изказването на Пеко Таков: „Да се видят нашите грешки по отношение на съюзниците. Малко правим да се сработим с тях. Нас ни е по-леко с административни мерки да се разправяме с тях. Но когато по-задълбочено, по-широко заработим с тях и резултати се получават на дело. Много зависи от нас, дали хората ще отидат с опозицията или ще отидат с нас.“

Из изказването на В. Коларов: „Народът, групиран в ОФ, е готов да подкрепи всички мероприятия на Народното събрание по изграждането на новия демократичен режим. Разполага ли Народното събрание за тази цел с необходимата власт? Да, разполага. То разполага с въоръжената сила на милицията и армията. Днес армията е народна и Народното събрание може да разчита на нея напълно.“

Из изказването на Г. Димитров: „Народното събрание, което е принудено да действа в буржоазно-капиталистически условия, не е достатъчна гаранция, че може да даде необходимите резултати. Ние ще се основаваме не на Народното събрание, а на силите в народа, в Отечественния фронт, най-напред в себе си като партия на трудещите се... Парламентът е представителен законодателен институт. Отечественният фронт е ръководител на съдбините на народа.“

Резолюция: „Окончателно разобличаване и морално-политическо разгромяване на всички останки от фашизма.“

МИРЪТ Е ВСЕ ОЩЕ ДАЛЕЧ. Международното положение на България не е уредено. В София работи Съюзническа контролна комисия (СКК) и американският и английският представители в нея не скриват разочарованието си от правителството на Отечественния фронт. Откъде тогава идва силата на комунистическата партия и нейната увереност, че деянията ѝ ще останат ненаказани?

Отговорът може да бъде от една дума — Ялта! Но това не е всичко. Фатално за нас е разбирането на Сталин за прерогативите на Съветския съюз в страните, оставени в неговата сфера на влияние.

На 7 януари 1946 г. в 22 часа Сталин приема в Кремъл Кимон Георгиев — министър-председател, Петко Стайнов — министър на външните работи, Антон Югов — министър на вътрешните работи и Димитър Михалчев — пълномощен министър на България в Москва. В продължение на два часа се обсъждат решенията на Московското съвещание. Говори главно *Сталин*:

„ — *Защо е трябвало вие да обещавате министерства на вашата опозиция? По-добре е нейните представители да бъдат министри без портфейл. Те трябва да бъдат допълнителни министри. Вие не трябва да третирате опозицията като страна и да искате от нея да ви предявява условия или вие да представяте условия. Чисто и просто вие трябва да искате от тях да ви представят двама представители. Ако не искат да представят, изпратете ги по дяволите... Може би ние имаме известна вина, че предоставихме само на българското правителство да влезе в контакт с опозиционните групи и само то да решава въпроса, а не дадохме свой представител, който да изтълкува правилно Московското решение... Не е ли удобно да изпратим за ден-два Вишински със задача да даде свършено ясно тълкуване на Московското решение, да каже на опозицията, че не се касае за реконструкция или нещо друго, а само да дадат двама свои представители за допълнителни членове в правителството. Ако той не дойде до успех, тогава е друга работа, но във всеки случай ние поемаме отговорността върху себе си.*

— *Все пак нас ни интересува ще бъдем ли признати? —* пита Стайнов.

— *Защо толкова много се тревожите за това? Ако опозицията не пожелае да влезне, може да не ви признаят веднага. Но срокът за изготвяне на мирния договор е кратък. След два-три месеца ще ви признаят. Нас 12 години не ни признаваха и все пак преживяхме.*

Наистина добре е Московското решение да намери едно благоприятно приложение, защото трябва да даде морално удовлетворение на Англия и Америка и ще улесни разрешаването на въпроса за признаването на българското правителство, а това ще подпомогне българското правителство в решаването на много други задачи. Но ако Никола Петков смята, че заради него Англия и Америка ще

воюват с нас, много се лъже. Това няма да стане. И в тоя случай опозиционерите вършат глупости. Какви перспективи се откриват пред тях? Никакви! Сега те имат един благоприятен случай — не го ли използват, те са изгубени. Ако петковци и лулчевци откажат, това означава, че те отиват против изричния съвет на СССР и против общата воля на тримата. Нашето вмешателство ще освободи българското правителство от всякаква отговорност. Отговорността ще падне върху нас.

Вашата цел трябва да бъде да съдействувате за разложение на опозицията. От нея нищо не трябва да остане... Нашата задача спрямо опозицията и в Румъния и в България е да действуваме за нейното унищожение.

— Пред вас не са поставени никакви други въпроси — намесва се в разговора Молотов. — Комюнискето не е само наше дело, а е общо решение, под което са поставени подписите на трите велики сили... И затуй николапетковци изгубиха своя престиж не само вътре в страната, но и международно се обезличават. Каквото и да предприемете по-нататък, изборите в никакъв случай не бива да се поставят на дискусия. Това е ваша завоювана позиция. Изборите ѝ са станали, то е аксиома и не бива да се превръща в проблема.“

Минава полунощ. Преговорите са приключени. Сталин събира участниците в срещата на среднощен пир. Угощението започва с тост, вдигнат от Бащата на народите:

„Вдигам тост за това поколение и за тази интелигенция, която извърши поврата в България... Аз вдигам тост за това поколение в нас, което извърши тоя поврат, за ленинците, към които се числя и аз, за хората на днешна Русия... България има мъжеството да ликвидира своето погрешно политическо минало и го ликвидира. Съвсем решетелно, стопроцентово. Тя постъпи правилно, както постъпихме и ние правилно преди десетина години, когато се справихме с ония, които дебнеха момента, за да продадат нашата страна на немци, японци и т.н. Прочее за тези доблестни български дейци, които поведоха България по новия път и за това поколение у нас, което също извърши поврат.“

Д. Михалчев се опитва да внесе известен порядък във впечатленията на К. Георгиев и П. Стайнов от срещата им със Сталин. За състоялата се между тях среща узнаваме от донесението на служителя в българското посолство в Москва, където изглежда всички са наточени да шпионират пълномощния министър: „Разговорите, които са били

водени, не са известни даже откъслечно, тъй като Михалчев е устроил срещата си с двамата министри така, че да не присъствува никакво външно лице. Даже прислугата, която обикновено успява да долови някоя и друга дума, не е могла в този случай да чуе нищо.“ След този разговор министърът станал подчертано по-самоуверен и реакционен, от което се заключава, че той се е постарал „да помрачи впечатленията на Стайнов и К.Георгиев, разправяйки им разни бивалици и небивалици за съветската действителност и то по такъв начин, че да се получи обезателно лошо впечатление от разказаното.“

Българските комунисти приемат информацията за срещата със Сталин като директива:

16 януари 1946 г. Решение на ПБ на ЦК на БРП(к): Акцията за неподчинение на органите на властта, която се наблюдава през последните дни в страната се ръководи от единен център, действащ по план и видимо е свързан с разпорежданията на Никола Петков. „Необходимо е да се вземат най-сериозни политически, административни и съдебни мерки за прекратяване на тези действия.“ Милицията не трябва да бъде пасивна, „Трябва да се покаже, твърдостта на властта, нейната воля да изпълнява законите и ако е необходимо да се арестува Петков, да бъде арестуван, независимо от крясъците срещу това.“

Януари 1946 г. Указание на ЦК на БРП(к): „Работата трябва да се докара така, че ако не се постигне споразумение, вината да бъде на опозицията... Само в краен случай и по неволя бихме могли да пуснем демократите. Но сами да търсим изход по тая посока ще бъде късогледство.“

9 февруари 1946 г. Решение на секретариата на ЦК на БРП(к): „ЦК няма да търпи в бъдеще никакви произволи и нарушения на ОФ законност, които вредят на интересите на партията.“

23-24 септември 1946 г. Пленум на ЦК на БРП(к): Из изказване на А.Югов: „Борбата, която ние ще разгорим срещу опозицията, трябва да бъде преди всичко на политическа основа. Опозицията ние трябва политически да унищожим.“

Из изказването на Г.Димитров: „До завършване на изборите за Велико народно събрание на народната милиция и администрация се налага пост и въздържание... Но доколкото ще има злостни провокации от опозиционери, което е неизбежно, тогава народната милиция ще вземе и по-строги мерки... Да се знае, че ако някой наруши законите,

че ако някой провокира, то никакви международни и вътрешни съображения няма да спрат нашата законна власт да го изпрати в дранголника.“

Из изказването на Кръстьо Стойчев, Благоевградска област: „Искам да кажа няколко думи за изборните машиници. Макар и в не голям размер те се проявиха и в нашата област през време на референдума, като се изрази-ха в унищожаването на бюлетините за монархията.“

7 декември 1946 г. Съвместно заседание на областните ръководства на БРП(к) и БЗНС в Русе: „Всякакви групи, съюзи или партии, във от ОФ, обособени като ОФ опозиция, не са нищо друго, освен параван и плацдарм на нашата и чужда реакция.“

РАВНОСМЕТКАТА от неконтролируемата власт е печална. В докладите на областните партийни комитети до ЦК на БРП(к) от края на 1946 г. и през 1947 г. се изнасят данни за конфликти в цялата страна между земеделци и комунисти. Десетки са изнесените случаи за груба разправа и жесток побой от комунисти над земеделци. *В отчет за януари 1947 г. в Русенска област се казва:* „Нашите партийци се отнасят с тях надменно и сприхаво. Комунистите се напиват и всеки срещнат селянин наричат фашист и опозиционер.“

Местната власт създава сериозни затруднения. *В отчета на Русенска област за май 1947 г. се констатира:* „Забелязва се, че в редица села за кметове са подбрани неподходящи комунисти: неграмотни, непросветени, груби с населението, нетактични. Така например кметът на с. Бесарабово, Русенско пиянствува в кръчмите, вилнее из селото и говори глупости.“ В с. Долно Абланово кметът е добър, но едва с второ отделение, „без инициатива и неподготвен“. Село Беловец, Кубратско от осем месеца е без кмет, защото „бившият кмет-комунист е уволнен като некадърник“.

Партийните организации, които според каноните на партийния кодекс трябва да бъдат опора на местната власт, са далеч от тези изисквания. Признанията за това в отчетите на областните комитети на БРП(к) са много:

„В партийните организации по селата са нахлули много слаби политически членове, които идвайки със своята дребнобуржоазна психология, лесно се поддават на опозиционно влияние и често застават на антипартийни позиции. В с. Студена, Беленско член на партията е извършил

две убийства и кражби, за което през 1946 г. е лежал в затвора. В с.Екзарх Йосиф, Беленско член на партията е направил осем пожара и е причинил щети за 1 200 000 лева.“

„В редица партийни организации на Софийска област съществуват сериозни вътрешнопартийни смущения и борби. В редица селски партийни организации са нахлули в партийните редове множество криминални типове, вражески настроени елементи, които са под влияние на опозицията.“

Собствените неблагоприятия на комунистическата партия и нейните съюзници се приписват на опозицията. Тя е виновна за всичко. Към нея се насочва вниманието и омразата на изтерзания народ. Ударът е премерен точно: първо, да премахне политическите опоненти на комунистическата партия и цялата власт да премине в нейните ръце и второ, да послужи като отдушник на нарастващото социално напрежение.

Сведение за състоянието на Старозагорска област през април — май 1947 г.: „В с.Зетьово комунисти нанасят побой над опозиционери“. В с.Бели Извор кметът и секретарят развиват теорията, че „които не са партийци са фашисти.“

3 май 1947 г. Из протокола на съвместното заседание на областните ръководства на БРП(к) и БЗНС в Русе: „Да се поведе една твърда, системна и последователна разобличителна борба срещу опозицията с оглед пълното ѝ политическо ликвидиране в най-къс срок.“

Предварително замислената, планирана и благословена от Москва операция за унищожаване на опозицията навлиза в последната си и решителна фаза. Нейното начало е поставената в действие вече повече от година акция за съдебна разправа с лидерите на опозиционните партии и техните изявени кадри.

1946 г.

НАЧАЛОТО

Дирижираната разправа с опозицията се насочва най-напред към БЗНС и неговия лидер д-р Г.М.Димитров (Гемето). На 22 септември 1945 г. секретариатът на ЦК на БРП(к) взема решение: „Да се даде ход на процеса по бягството на Г.М.Димитров, като се пристъпи веднага към попълване данните и се изготви обвинителен акт, който да се публикува сега, а гледането на процеса да стане след изборите.“ В приложените към съдебното дело документи от есента на 1945 г. няма необходимите данни и факти за дейността на Г.М.Димитров и неговите сподвижници, които да дадат основание да бъдат подведени под съдебна отговорност. Това забавя подготовката на процеса и вместо в указания от партията срок той се провежда през юни и юли 1946 г.

Г.М.ДИМИТРОВ НАЧЕЛО НА ЗЕМЕДЕЛСКИЯ СЪЮЗ

Какви са подбудите за организираната атака срещу Земеделския съюз? Има само един отговор. БЗНС е единствената политическа сила, способна на този етап да оспори монопола на комунистите върху властта. Земеделският съюз организира и ръководи две въстания през септември 1918 г. и юни 1923 г. и взе най-активно и масово участие във въстанието през септември 1923 г., а в настъпващите революционни и радикални времена това се оценява като политически актив. След разцепленията в Съюза най-ревностен застъпник на борческата традиция в земеделското движение е БЗНС „Александър Стамболийски“, който вля значителни сили в демократичното движение против фашизма в навечерието и по време на Втората световна война. Съюзът сътрудничи с комунистическата партия, взема участие в изграждането на Отечествения фронт, неговите членове участвуват във въоръжената съпротива и устано-

вяването на новата власт, четирима представители на Съюза са включени в първото отечественофронтовско правителство. БЗНС взима решение ръководството на съюзните дела да се повери на Г.М.Димитров. Съюзното ръководство уведомява за това свое решение министъра на външните работи Петко Стайнов, който изпраща покана на Г.М.Димитров да се завърне в България.

Д-р Г.М.Димитров е роден на 15 април 1903 г. в с.Еничфлик, Одринско. Тежката съдба на българите в Одринска Тракия оставя в него незаличими спомени, под чието въздействие се формира гражданската му и политическа позиция. Неговият идеал е националното обединение на българския народ в свободна и демократична България.

Силното социално присъствие на селския труженик в началото на века привлича вниманието на младия Г.М.Димитров. На 19 години той встъпва в редовете на земеделската партия. В партийните дела се включва активно след 1929 г., когато се завръща от Загреб, където завършва медицина. Следенето от близо на европейския политически процес утвърждава в него трайни антифашистки убеждения и го превръща в краен привърженик на западните демократични режими. С идването си в България става изразител на засилващото се недоволство в селските маси от правителството на „Народния блок“ и от участващите в него представители на БЗНС „Врабча 1“. Надарен с проникателен ум, той оценява нарастващата сила и влияние на олевяващите селски маси и става един от основателите на БЗНС „Александър Стамболийски“ („Пладне“). Още при учредяването на Съюза през 1932 г. е избран в неговото ръководство.

След 19 май 1934 г. Г.М.Димитров минава в опозиция на установилия се с военен преврат фашистки режим. Успоредно с това се дистанцира и от засилващото се в страната съветско влияние. Според неговия биограф Чарлз Моузер, който е и негов зет (съпруг на дъщеря му), през този период Г.М.Димитров „се противопоставя на режима в Съветския съюз и на неговите диктаторски методи“ и „е убеден опонент на комунистите“. Той следи със загриженост дейността на БРП, която в значителна степен е блокирана от директивите, идващи от Москва след започнатия от нея политически флирт с Берлин през август 1939 г. По тази причина не подкрепя движението за подписване на пакт за приятелство и взаимна помощ със СССР, а в предложението на А.Соболев, в което от България се иска да предостави на Съветския съюз военни бази, вижда

сериозна опасност за нейната независимост и отдалечаване от демократичния свят.

1941 г. е фатална за направения от страната исторически избор. БРП не дава вярна оценка за надвисналата над света главна опасност, а проявите ѝ против политиката на сближение с Третия райх са непоследователни. На този обществен фон силно се откроява организираната от Г.М.Димитров, макар и не без външни внушения, нелегална акция против присъединяването на България към Тристранния пакт. След неуспеха на акцията той емигрира, минава през Лондон и се установява в Кайро.

В емиграция Г.М.Димитров развива широка дейност за приобщаване на България към Европа и западните демокрации. Неговият биограф свидетелствува за убеждението му, че да се „работи за България е възможно единствено с Англия и САЩ“. През декември 1941 г. излиза с декларация за нежеланието на българския народ да воюва със съюзническите сили и че присъединяването на страната към Тристранния пакт е извършено против неговата воля. Обявява се против въвличането на България във война с Русия и прави остри изказвания против политиката и личността на Борис III. В същото време отказва да установи каквито и да е контакти със СССР. В предаванията си по радио „Свободна и независима България“ системно подкопава доверието на българските селяни в прокламираната от БРП единна борба с работническата класа, обещава им „селска България“ и ги ласкае като единствена сила, способна да спаси страната от гибел. Усилията му са насочени към признаване на създадения от него Български национален комитет като емигрантско правителство, което след войната да поеме управлението на страната. Покъсно участва в преговорите на Стойчо Мушанов с представители на английските и американските въоръжени сили в Кайро, а след 9 септември 1944 г. тръгва към България предубеден, че Съветският съюз ѝ е обявил война, за да установи „комунистически режим“ и че неговата мисия е да поведе родината към свобода и демокрация. По пътя Г.М.Димитров има кратък престой в Цариград. Тук прави изявление, че България „не ще бъде никога комунистическа и руските войски, които са сега в нашата страна, няма да се противопоставят на нейното демократично устройство“.

На 24 септември 1944 г. Г.М.Димитров преминава българо-турската граница. Екзалтирани посрещачи от сдружени земеделци и граждани го приветствуват на всички

гари от Свиленград до София. В оваците, които му се ус-
тройват, се включват и някои буржоазни среди, които тър-
сят в негово лице силната личност и подкрепата на Англия
и САЩ за установяване на демократично-парламентарен
ред. Изразители на тези настроения стават група висши
офицери, които го посрещат с почести, а млад войник про-
чита приветствие до него: „Водачо на народа! Вие с Вашия
манифест от 1941 г. обявихте война на властта и поехте
кръста на изгнанието по места, където се решаваше съдба-
та на демократичния свят. Вашият героизъм ще остане дъл-
боко в сърцата на българската армия... Вие ще ръководите
както българския народ, така и българската армия. Те са
Ваши!“

Отговорът на Г.М.Димитров е недвусмислен: „Бълга-
рия още не е достигнала спасителния бряг. В очите на чуж-
дите сили България още не е това, което би трябвало да
бъде.“ Бъдещето на страната не трябва да бъде повлияно
от чужди на българския дух внушения и народът трябва
да върви „смело по своя път, по българския път, по пътя,
който е начертан от славните и безсмъртни легендарни
борци още от епохата на българското възраждане.“

БРП(к) посреща Г.М.Димитров с открита неприязнь.
Обвиненията на проправителствената преса от 1941 г., че
е английски агент, възкръсват в комунистическата пропа-
ганда. Според Цола Драгойчева неговата цел е „да внесе
смут сред ония, които с кръвта си извоюваха делото на 9
септември“, да разколебае вярата на народа в освободи-
телната мисия на Червената армия и дружбата със съвет-
ските народи. Ескалацията на подобни оценки в управля-
ващите среди не е случайна. Ч.Моузер пише, че след
завръщането си от Москва през октомври 1944 г. Никола
Петков казал на Г.М.Димитров, че Георги Димитров е
настроен срещу него и „твърдо решен да го отстрани“, а
руснаците ще допуснат съществуването на БЗНС „само
ако се освободи от антисъветски елементи като него“.

Резервираното отношение на комунистическата партия
и някои среди в Отечествения фронт към Г.М.Димитров
не променят гражданската му и политическа позиция. На
14 и 15 октомври 1944 г. БЗНС провежда национална уч-
редителна конференция, на която Г.М.Димитров е избран
за главен секретар на Съюза. След конференцията земе-
делската партия бързо се възстановява и привлича много
нови членове. Според комунистическата партия това се
дължи на широко отворените врати на Съюза и приемане-
то на фашисти и реакционери за членове. Основание за то-

ва дават твърденията на някои сдружени земеделци, като например тези на Гочо Стефанов**. Той свидетелства, че е чувал Г.М.Димитров да казва, че „всеки има право да стане член на нашата организация, за да можем да се противопоставим със сила срещу Работническата партия и да спрем болшевизма.“

Ръководството на Земеделския съюз отхвърля обвинението, че в неговите редове се приемат хора с фашистко минало. Твърде разтегливите тогава понятия за фашизма затрудняват вземането на страна във възникналия спор. Но повече от очевидно е, че организационното възстановяване на Земеделския съюз внася нови елементи в политическия живот на страната: количествено нарастване и разширяване на териториалния обхват на БЗНС; засилване на влиянието на демократичните сили и разширяване на тяхната социална база посредством приобщаването към Земеделския съюз на кадри от старите буржоазни партии, алтернативни на социализма течения и отделни недоволни граждани; разширяване на популярността на Г.М.Димитров, което значително ограничава възможностите за изграждане на авторитета на все още отсъстващите от България комунистически лидери, които българският народ твърде слабо познава като общественици и политици.

Комунистическата партия оценява създадената обстановка като твърде опасна за своите политически амбиции. Тя намира съюзници в земеделската партия и заедно с тях започва непрестанни атаки срещу Г.М.Димитров. От него се дистанцира и умереното крило в Съюза, което се стреми да запази единството на земеделското движение и да остане вярно на съвместно изработената отечественофронтowska програма от 17 септември 1944 г.

За БЗНС настъпват тежки дни. Въпросът е не толкова до отстраняването на Г.М.Димитров от ръководна работа, а преди всичко до силния натиск за приемане диктата на Отечествения фронт, чиято позиция излиза от постигнатия на 17 септември консенсус и на практика налага отказ от принципите на земеделското движение. Започва трагедията на една партия, която прераства в трагедия за политическия живот в страната и съхранените в него демократични традиции.

На предна линия в борбата срещу Г.М.Димитров излиза за Отечественият фронт. Комунистическата партия се

**Г.Стефанов, личен приятел на Г.М.Димитров, взел участие в акция през 1941 г. и осъден след това на доживотен строг тъмничен затвор.

опитва да остане в сянка, но това не ѝ се удава изцяло. По нейно настояване на 18 и 19 януари 1945 г. БЗНС провежда конференция, която трябва да избере ново Постоянно присъствие. По време на конференцията, разказва Никола Петков „господин Добри Терпешев идва на два пъти и аз бях викан три пъти от господин Трайчо Костов да ни се посочат лицата, които ще позволят едно сработване с Работническата партия... Господин др Г.М.Димитров никога не е бил изпъждан и не е имало никакви причини, за да бъде изпъден. Той сам се убеди, че трудно ще работи за напред и сам реши да си подаде оставката. И даже когато той си даде оставката пред Върховния съюзен съвет, той не получи нито един глас. Целият Върховен съвет се разплака след неговата реч. Направиха му се бурни овации и когато излезе господин Оббов да оповести новото Постоянно присъствие, то не получи нито един глас. Втори път, пак не получи нито един глас и трети път пак не получи.“ След като и Никола Петков заплашва с оставка, молбата на Г.М.Димитров е приета и е избрано ново Постоянно присъствие. След конференцията за главен секретар на БЗНС е избран Никола Петков.

Изваждането на Г.М.Димитров от ръководството на Земеделския съюз не е достатъчно за комунистическата партия и нейните съюзници в Отечествения фронт. Личните нападки срещу Г.М.Димитров се разширяват и обхващат всички негови последователи. Сигнал за открита борба с тях дава секретарят на НК на ОФ Ц. Драгойчева. В началото на април 1945 г. тя определя тяхната дейност като дълбоко враждебна на българския народ и се обръща към БЗНС с призив да се справи с всички елементи, които под чуждо влияние рушат единството на Отечествения фронт в страната. В заключение казва: „Ние искахме да оставим въпроса за Гемето като чисто партийен въпрос, но впоследствие се убедихме, че Гемето иска да насажда геметовщина в братския БЗНС и сред народа, поради което този въпрос престана да бъде само вътрешнопартиен и се превърна във въпрос за Отечествения фронт, за нашата цялостна политика, за съдбата на страната.“

На 14 април Бюрото по печата при ЦК на БРП(к) обявява открита борба срещу „всички пораженици и Гемето“. Политическият секретар на ЦК на БРП(к) Т.Костов прави изявление пред румънския в. „Скантея“, че „геметовци“ са се превърнали в „център за групиране на всички реакционни сили“. В края на април НС на ОФ обсъжда специално въпроса за „характера и същността на геметовщина-

та“. Направен е изводът на „разложителното дело“ на Г.М.Димитров остава и след него, подето е от неговите привърженици и се превръща в „център за обединение на всички фашистки и реакционни сили в борбата срещу единството на Отечествения фронт, срещу народната власт“.

Решителната и твърда линия на комунистическата партия спрямо Земеделския съюз в редица случаи се изразява в пряка намеса в неговите вътрешни работи. Действията ѝ се подкрепят от редица сдружени земеделци. Мнозина от тях са убедени отечественофронтовци, но не липсват и хора с болезнени амбиции за власт. Те наричат себе си „левица“, но идейните и организационни компромиси, които приемат, по същество слагат началото на ликвидирването на Българския земеделски народен съюз.

Извършващата се на тази основа поляризация в редовете на земеделската партия е съпроводена с шумна кампания в средствата за масова информация. Срещу Г.М.Димитров и „геметовщината“ се отправят открити обвинения, че подготвят антинароден и антисъветски заговор. На 28 април е издадена заповед за арестуването на Г.М.Димитров и изпращането му в трудово-възпитателно общежитие (ТВО). Поради заболяване временно е оставен под домашен арест. Месец по-късно с подкрепата на американския политически представител в СКК Г.М.Димитров успява да напусне дома си и да се укрие в американското представителство. На следващия ден 25 май е изключен от БЗНС. В началото на септември получава паспорт и заедно със съпругата си напуска страната.

Емигрирането на Г.М.Димитров е повод да бъде обвинен открито като шпионин и враг на народа. Неблагополучията в Земеделския съюз, неговото разцепление и излизането на Никола Петков в опозиция активизират кампанията срещу Г.М.Димитров и „геметовщината“ и я превръщат в основно средство за нападки срещу опозиционния БЗНС. Решението за съдебна разправа с Г.М.Димитров, което трябва да стресне опозиционните настроените сдружени земеделци и техните лидери, е в пълен ход. Започват арести. При предварителното следствие се подбират не само подсъдимите, но и свидетелите на обвинението. Повечето от тях се признават за виновни. Събраният до края на май 1946 г. материал се счита за достатъчен за провеждането на един „Показателен процес“. Под това заглавие на 7 юни в „Работническо дело“ пише: „Процесът на д-р Г.М.Димитров не е обикновен по-

литически процес. В този процес, като във фокус, се срещат силите на народнодемократичното движение и силите на реакцията в нашата страна. Тия два ярко очертани лагера на този процес си дават политическо сражение."

НА ПОДСЪДИМАТА СКАМЕЙКА МЯСТОТО НА ГЛАВНИЯ ОБВИНЯЕМ ОСТАВА СВОБОДНО

Съдът открива своите заседания на 29 май 1946 г. и продължава 45 дни. Председател на съда е Атанас Мулетаров, членове: Бочо Петров и Константин Унджиев, прокурор — Найдено Малеев. Подсъдимци са 16 души. Трима от тях, между които и Г.М.Димитров, са в неизвестност. Трима от подсъдимите са лекари, лекували Г.М.Димитров и обвинени в съучастничество при неговото бягство. Евтим Арсов, организационен секретар на Земеделския младежки съюз (ЗМС), е обвинен като „изпълнител на нарежданията“ на Г.М.Димитров. Основната част от подсъдимите са активисти на ЗМС от Хасковско и Тополовградско, обвинени в конспиративна дейност. Защитници на подсъдимите са 44 известни адвокати. За съдебното дирене са привлечени около 200 души свидетели.

Обвинителният акт включва широк спектър от прояви: разпространяване по време на Отечествена война на позиви с пораженчески призови за мир, свобода и народовластие с цел да се намали боевата способност и борчески дух на армията; разстройване на тила и противопоставяне на правителствената политика — подстрекаване на жените на фронтоваците към бунтове, критика на реквизиционната кампания за събиране на храни и продоволствия, обявяване против Народния съд и издадените от него присъди, опити за намеса във външната политика и създаване на антисъветски настроения, допускане на фашисти и реакционери в земеделския съюз, посегателство срещу работническо-селския съюз и единството между земеделци и комунисти; укриване на лице, издирван от Народния съд; увличане на млади хора в престъпна дейност като разпространяване на позиви с пораженско съдържание, на слухове за предстояща война и нахлуване на чужди войски в страната, за предстоящо избиване на първите хора на БЗНС, организиране на бойни групи и канали за прехвърляне на заплашени от властта земеделци в Гърция и Турция.

Показанията на свидетелите пред съда в повечето случаи не съвпадат с направените от тях при воденето на следствието признания. Лекарите отричат участието си в организиране бягството на Г.М.Димитров. По-голямата част от обвиняемите от Хасковско и Тополовградско отричат, че са получавали инструкции и че са участвували в създаването на бойни групи. Заявяват на всеослушание, че за първи път в милицията са чули, че са членове, командири или политкомисари на такива групи и признанията им са изтръгнати с насилие. Единственото, което признават е, че са били против създаването на единна младежка организация и че са писали изложения против упражнявания върху тях терор. Следствие на този терор споделяли мисли за бягство през границата. Един от тях дори преминал с брат си границата, но турските власти ги върнали.

Е.Арсов отрича, че е разпространявал позиви и слухове, уронващи престижа на властта, че е получавал нареждания от Г.М.Димитров и че е действувал за създаване на бойни групи, че е имал връзка с Дража Михайлович или негови хора. Признава единствено позицията си за запазване на единството на ЗМС: „Бил съм против създаването на единната организация. По този въпрос съм се изказвал, писал съм в „Младежко знаме“. Затова, защото аз съм убеден демократ, по убеждение смятам, че не може да съществува демокрация там, където има една организация. Смятал съм, че демокрацията съществува там, където може да има свободно съревнование на няколко политически организации и там, където може да съществува право на свободно организиране.“

На въпроса на прокурора за различията в показанията му Е.Арсов отговаря: *„Освен физически натиск, по който може да се изтръгнат известни показания, върху мен беше упражняван един психологически натиск. През цялото време на моя разпит, който продължи около 20 дни, аз бях убеждаван в това, че съм чужд агент и че моята вина е тази, че аз съм оръдие на Г.М.Димитров, че доктор Г.М.Димитров е чужд агент.“*

Прокурорът Н.Малеев: Това, което допълнително сте писали, под тормоз ли е изтръгнато?

Е.Арсов: Да!

Показанията на свидетелите се движат около обвинението и не подкрепят с конкретни данни обстоятелствата в обвинителния акт. Висши офицери и военнослужещи свидетелствуват за разпространението на позиви и под тяхно влияние разколебаване на бойния дух на армията. Полков-

ник Огнянов, помощник-командир на IV корпус казва, че още преди заминаването на фронта между войниците били разпространени позиви да не напускат пределите на страната. Лозунги за мир и завръщане в родината се разпространявали и на фронта, следствие в което в някои войсковы части станали безредици. В същия стил се изказва и полковник Кирчев, който изтъква, че под влиянието на антивоенната пропаганда бойният дух на армията бил понижен.

Главен говорител на тази група свидетели, доказваща поразенската дейност на „геметовци“, е *генерал-майор Боян Българанов*. От лични наблюдения бил установил, че има организирана работа за разлагане на армията... *„Гемето стана главен организатор на цялата тази шайка, която искаше да провали нашата война. Всички реакционери бяха се сплотили под този байрак.“* По този пункт на обвинението свидетелствува и *министърът на войната генерал-полковник Дамян Велчев*. Той изтъква, че не му е докладвано и че не му е известно Земеделският съюз да е разпространявал в армията позиви с поразенско съдържание. Накрая обобщава: *„Никаква пропаганда от никого не е правена. Като военен министър мога да кажа, че духът на армията е превъзходен.“*

Друга група, в това число и служители от Държавна сигурност, дават показания за разпространяването на лозунгите на Земеделския съюз и избухналите следствие на това женски вълнения. Жените протестирали против грубото държане на местните власти, липсата на средства за препитание и изземването на житото им.

Финансовият секретар на БЗНС „Никола Петков“ д-р Владимир Вампирски обяснява случая с изразходваните за оръжие съюзни пари. От военно лице са купени 150 пистолета на стойност 750 000 лева за нуждите на съюзните организатори. За всичко това е уведомен директора на милицията и от него са поискани разрешителни за лицата, които ще носят оръжие. Издадени са 58 разрешителни и са раздадени около 50 пистолета. След като органите на властта поставят този въпрос, всички пистолети, с изключение на 14 броя, са предадени на милицията. След време и липсващите пистолети са набавени и предадени.

Част от свидетелите, предимно членове на ЗМС, дават обяснение за съвета дейност. Болшинството от тях се отказват от показанията си, дадени в милицията. От никого не са получавали указания за образуване на бойни групи, за събиране на оръжие и никой не им е раздавал пистоле-

ти. Единственото, което признават, е конфронтацията им с Работническия младежки съюз (РМС), поради провежданата от него насилствена политика за създаване на единна младежка организация. Техните показания се оборват от младежкия функционер Живко Живков, който казва, че младежите от разпуснатите реакционни и фашистки организации се насочили към ЗМС. Г.М.Димитров и Петър Сърбински съдействували за приютяването им и с това придават на ЗМС „антикомунистически оттенък“.

За свидетели са призвани общественици и политически функционери.

Стефан Тончев, член на БЗНС, министър на железниците: „... ние обвинихме д-р Г.М.Димитров, че той вместо да се заеме с една здрава организация на Съюза, така както отговаря на неговия ръст, той се ограничи в един кръг, заобиколен от негови хора, на които има абсолютно доверие и в чиито ръце той делегира своите права, а сам той се скри в кабинета си и не направи онова, което Съюзът очакваше от него.“ Земяделският съюз се отклонил от своите програмни задачи и се отдалечил от народа и Отечествения фронт. „Пуснати бяха маса момчети из цялата страна, които тровеха духа на българския народ и специално на Земяделския съюз. Те правеха публични събрания, в които казваха, че са за ОФ, че са за най-добри отношения между работниците и селяните, че са за неразривен съюз със СССР, но в отделни конференции казваха: „Това е за баламите. Истината е следната: в скоро време чужди държави ще се намесят в нашите отношения... ние ще трябва да отхвърлим и да парираме тази дейност на комунистическата партия и това нейно опекунство“.

Георги Драгнев, член на БЗНС, министър на благоустройството: „Още с идването си в България Г.М.Димитров вдъхнал надежда на някои съюзни членове за „промени в политиката“. Неговите обществени прояви укрепват тази надежда, а оттук и борбите вътре в БЗНС и неговото разцепление.

Д-р Михаил Геновски, член на БЗНС, министър на земеделието: „Още с идването си в България Г.М.Димитров се заобикаля със свои хора, създава настроения против „някои ОФ среди и политиката на правителството“. Дава нареждания за разпространяване на позиви с поразенско съдържание и убеждава сдружените земеделци, че трябва да се отделим от Съветския съюз и да търсим опора в западните демокрации, „защото при една близост със Съветс-

кия съюз нашият политически живот ще се развива под сянката на една диктатура“.

Ц. Драгойчева, член на БРП(к), главен секретар на НК на ОФ: След 9 септември фашистите се свиват, но не се отказват от борбата. „Те търсеха своите пионки... и те намираха своята пионка в лицето на Г.М.Димитров, който беше дошъл с поръчение да разруши делото на Отечествения фронт. Той си беше поставил много голяма задача и затова твърде лесно разкри своята същност, разкри се като предател и подлец пред българския народ.“ След това тя обстойно се спира на борбата, която Г.М.Димитров и неговото обкръжение водят против Отечественния фронт. В заключение казва: „И мене ми се струва, че днес нашият съд, когато се произнася, ще се произнесе за подсъдимия Г.М.Димитров и за геметовщината у нас, защото не могат да се противопоставят тия две работи една на друга. Г.М.Димитров не беше нещо всесилно. Той не беше обособен като кой знае каква политическа фигура. Той разчиташе на своите 24 инструктора в страната. Това му беше силата. Кому служеха? — понятно... Както казах, Гемето си чупи (главата), ще си чупи главата и геметовщината.“

Никола Петков, главен секретар на опозиционния БЗНС: „Когато започна Отечественната война, аз бях член на тогавашния кабинет, сега вече мога да кажа, че имаше много неподготвени работи в нашата армия. Когато войната се започна, в много полкове имаше брожения, защото, първо — не са добре въоръжени и второ — не са добре хранени.“ Отрича, че са били разпространявани лозуги с поразително съдържание. „Лозунгите „Мир, свобода, народовластие“ са стари лозунги, ако са правени само за войната не са целесъобразни, но те не са, те са вечни лозунги на земеделския народ.“ От обиколката си на фронта и от разговорите си с войниците установява, че те се бунтуват, защото „не са добре облечени, повечето от тях се съблякоха да покажат, че нямат нито долна риза, нито долни гащи... от къщи получават много лоши сведения, че семействата им се оплакват, че не им се давали наряди и това, което много ги дразнеше, беше, че много млади хора се записвали и назначавали в милицията, за да се освободят от военна служба — хора, които са по на 25 години, а ние, казваха те, сме тук на 35 или 40 години и сме тук без почивка и без всякаква смяна. Войниците искаха смяна.“

Председателят на съда насочва вниманието на Н. Петков към Г.М. Димитров:

„ — Имал ли е намерение д-р Димитров да налага диктатура в Земеделския съюз или своята воля да налага?

— Не може, защото управителните тела в Земеделския съюз така са подредени, че някой и да иска, не може да направи никаква диктатура. И сега не може да я направи никой, невъзможна е диктатура.

— Нарездания, които да държат агитаторите и организаторите в провинцията при разяснителна работа, от кого се дават?

— Тия инструкции и нареждания се даваха след като се установят от Постоянното присъствие, както и днес ги дава организационният секретар. Дадже в това време не и самия д-р Димитров, защото той беше главен секретар.“

На въпроса за създаването на бойни групи **Н. Петков** отговаря, че Земеделският съюз е против използването на нелегални форми за борба и че неговии членове не се готвят за въоръжена борба „защото не са въоръжени, че тая война могат да започнат други, но тя няма да бъде гражданска война, а избиване на земеделци.“

ПРАВОРАЗДАВАНЕ

Юридическият романтизъм не е измислен термин, а определено състояние на правната система след резки политически промени и социални сътресения. Става въпрос за отклонения в рамките на правните принципи и съобразената с тях законодателна система. Тази страна от нашата следдеветосептемврийска практика предстои да бъде проучена. Бихме си позволили само да препоръчаме на бъдещите изследователи да не се задълбочават много в установени вече термини и да помислят за въвеждането на ново понятие — правен нихилизъм.

Из обвинителната реч на прокурора Н. Малеев: „Д-р Г. М. Димитров и останалите подсъдими не са привлечени да отговарят само за това, че по време на Отечествена-та война са издигали пораженски лозунги — само по себе си много тежко обвинение — но наред с това подсъдимите са привлечени да отговарят още и за това, че по време на Отечествена-та война те са се опитали да нанесат удар на Отечествения фронт, да нанесат удар на великото дело на 9 септември.“ Обвинителната реч на прокурора продължава пет часа. В нея той се спира повече на фактичката страна на обвинението, като се основава предимно на писмените показания на подсъдимите и свидетелите, кои-

то в съдебното дирене в повечето случаи са отречени. Правната квалификация на отделните деяния на подсъдимите е застъпена слабо и се дава предпочитание единствено на фактите, които ги обвиняват. За почти всички подсъдими той иска да бъдат осъдени по текстовете на закона, под които са подведени в обвинителния акт. В заключение казва: *„Като имам предвид характера на извършените от подсъдимите престъпни деяния, времето, когато те ги вършат, особено това на главните подсъдими, аз считам, господства съди, че дори предвидените в закона наказания за тия подсъдими ще бъдат много леки. Ето защо аз ви моля да издадете най-строга присъда... Аз ви моля да издадете заслужени присъди срещу всички.“*

Защитата реагира остро срещу обвинителната реч. *Ангел Держански: „Прокурорът не беше обективен. Той изтъкна само това, което подсъдимите са казали пред милицията, и което са отrekli и се позова на свидетели, които не могат да бъдат обективни.“*

Задачата на защитата е непосилна. Те работят в силно манипулирана обществена среда. Ежедневно се получават стотици протести от цялата страна с искания за „сурово наказание на Гемето и геметовщината“. Правителствената преса внася свой принос в отразяването на процеса. На **4 юли в „Отечествен фронт“** коментира обвинителната реч на прокурора: *„... той изнесе пред съда веригата от престъпления на Гемето и неговите сподвижници против интересите на нашата родина. Прокурорът показва и доказва, че в лицето на Гемето и неговите последователи българският народ има злостни свои врагове... Обвинението напълно разкри реакционните задачи на тия бойни групи, организации с цел да съборят властта на Отечествения фронт. Милиони левове са изразходвани за тяхното въоръжаване. Огромният обвинителен материал е тъй убедителен, че срещу него опитите за опровержение, направени от наследника на Гемето — Никола Петков — изглеждат смешни.“*

Идеята за приемствеността между Г.М.Димитров и Никола Петков се подема и от в. *„Работническо дело“*. В броя му от 7 юли четем: *„В отсъствие на Г.М.Димитров, който избяга от България, начело на българската реакция от фашисти, чернорсаджии, спекуланти, разпространители на зловредни слухове и провокатори днес е застанал сам някогашният обвинител на геметовци, бивш секретар на БЗНС — Никола Петков. В съдебната зала на Софийския областен съд на подсъдимата скамейка седят преда-*

тели на собствения си народ и подобни на тях предатели поемат тяхната защита сред народа и в печата.“

Пледоариите на адвокатите на подсъдимите се посрещат с неприязън. Срещу тях се надига вълна от омраза. **К.Лазаров** пише на 6 юли във в. „**Отечествен фронт**“: *„Почти всички защитници са злостни, непоправими врагове на Отечествения фронт и на нова демократична България, затова тяхната защита е насочена не към изясняване на материалната истина по делото, а напротив, замъгляване на тая истина и използване на всяка възможност за дискредитиране на всичко демократично у нас.“*

Защитниците не се поддават на обществената психоза и професионално изпълняват своя дълг. След техните пледоари на прокурора се налага отново да вземе думата и да защити обвинението: *„Г.М.Димитров искаше да водачествува не толкова, че страда от една такава мания, а защото това му беше необходимо, за да може да провежда задачите, които му бяха поставени от други. Събраните доказателства по делото разкриха Г.М.Димитров като предател, враг на интересите на народа, чужд агент.“*

Не става ясно какви доказателства има предвид господин прокурорът — голословните твърдения на някои от свидетелите, или веществените доказателства към делото, състоящи се от два пистолета, две ловни пушки, едно оранжево знаме с надпис: „Мир, Свобода, Народовластие“ и един плакат: „Мир, ред, законност и свобода на всички българи от градове и села“.

Присъдата е произнесена на 12 юли 1946 г. Г.М.Димитров е признат за виновен в разпространяването на позиви с пораженско съдържание и укриването на лице, търсено от Народния съд. Съдът го осъжда на доживотен строг тъмничен затвор. Другите две задочни присъди са по на 15 и 5 години строг тъмничен затвор. Е.Арсов е осъден на три години строг тъмничен затвор. Останалите подсъдими получават присъди от две и една година строг тъмничен затвор. Пет души са оправдани.

След прочитането на присъдите прокурорът Н.Малеев иска от съда да му се извадят заверени преписи от показанията на Никола Петков и П.Сърбински, за да бъдат подведени под отговорност за лъжесвидетелствуване.

Процесът срещу д-р Г.М.Димитров слага началото на цяла поредица от политически процеси срещу лидери на буржоазната опозиция.

СМЪРТ ЧРЕЗ... УДУШВАНЕ

Името на Кръстьо Пастухов е неделимо от социалдемократическото движение в България. То се вплита в сложния и мъчителен път на съзряване на Българската работническа социалдемократическа партия (БРСДП) — разцепления и обединявания, вътрешни конфронтации и компромиси. Той не е съзрцател, а действена фигура, вътрешно противоречлива, невинаги намираща точната поза и верния тон, но винаги самоуверена и силна с убеждението си, че делото на демокрацията е народно дело. На това свое убеждение, никога не измени.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО

Кръстьо Иванов Пастухов е роден на 15 октомври 1874 г. в Севлиево. Завършва правни науки в София и специализира в Германия. Увелича се от идеите на научния социализъм и участва в социалдемократическото движение от зараждането му в България. От 1896 г. е редовен делегат на конгресите на БРСДП. След нейното разцепление през 1903 г. се утвърждава като един от идеолозите на „широкия социализъм“. В своето политическо кредо дава приоритет на парламентарната система, демокрацията и реформаторската дейност. От 1909 г. е член на Централния комитет на БРСДП (обединена), а от 1911 г. многократно е избран за народен представител. През 1919 г. е министър на вътрешните работи. В усложнения политически процес след Първата световна война се определя в дясното крило на социалдемократическата партия. Това го конфронтира с някои от нейните лидери и дори за известно време е изключен от Централния ѝ комитет. Обявява се против фашизма и политиката на сближение с хитлеристка Германия, но никога не приема болшеvizма и неговите проводници в България. Симпатиите му изцяло са към демократичните системи от френски и английски тип.

През 1935 г. публикува открито писмо до Борис III в защита на Търновската конституция, след което е интерниран на остров „Света Анастасия“ („Болшевик“). През 1936–1937 г. е представител на БРСДП в „петорката“. В годините на Втората световна война е в буржоазната опозиция. На 28 юли 1943 г. заедно с Кимон Георгиев, Цвятко Бобошевски и Никола Петков подписва писмо до царя за сключване на съюза с хитлеристка Германия, изтегляне на българските войски от Югославия и сближаване с Русия, Англия и Франция.

След 9 септември 1944 г. К.Пастухов е ревностен защитник на социалдемократическите идеи и организационни принципи. Това го противопоставя на БРП(к) и „левицата“ в социалдемократическата партия. Под натиска на последната през януари 1945 г. е изваден от състава на ЦК на БРСДП, а след нейното разцепление, на 10 юни с.г. отново е избран за член на ЦК, но вече на преминалата в опозиция Българска социалдемократическа партия (обединена) (БСДП /о/).

В обществената и политическата дейност К.Пастухов се налага преди всичко със своята публицистика. Сътрудници на всички социалдемократически издания в България, дългогодишен редактор е на в. „Народ“. Влиянието на надареното му перо е значително. Представител на десните среди в социалдемократията, той остава верен на демократичните си убеждения и се дистанцира от болшевиизма и комунизма. След 9 септември комунистическата партия превръща тази дистанция в конфронтация. Неговите разбирания за свобода и законност, за защита на националните идеали и свободната стопанска инициатива не се вметват в представите на БРП(к) за социализъм. Безкритичното пренасяне на съветския опит и копиране на съветската политическа и икономическа системи в тяхното последно сталинско издание предопределят единствено възможния за комунистите изход от борбата за власт — постигане на всяка цена на пълна победа. В разгарящата се борба К.Пастухов е в челните редици на опозиционната социалдемократия. Неговите статии във в. „Свободен народ“ се четат с интерес. Всяка мисъл в тях е призив за свобода и демокрация:

„В защита на България“. 19 септември 1945 г. — „В интерес на страната е, щото да се коригират всички досегашни грешки и опущения във воденето на външната политика, като стане по-самостоятелна и се освободи от странични влияния.“

„Нашите външно-политически отношения“. 23 септември 1945 г. — „Щом държавата има възможност да гледа външния свят не само през един прозорец, а чрез няколко, които ѝ се предлагат, това за нея е добре дошло и не бива да изпуска сгодния случай. Най-пакостна е политиката на изолация, отчужденост или съзвездие за чужда сметка. Сигурният път е в международното сътрудничество при значителна национална независимост.“

„Лондонската конференция“. 30 септември 1945 г. — „... нито вътрешният режим е демократичен, нито правителството представлява народа. Едно малцинство търси да се утвърди с насилствени методи. То няма желание да даде свободни избори, за да се изрази правилно народната воля, а цели тъкмо обратното.“

„Нашата войска“. 14 октомври 1945 г. — „След 9 септември под предлог да се изкорени фашизмът, а всъщност да се овладее казармата и то в служба на партийни цели, започва масово преследване на офицери и войници, смъртни присъди, поголовно уволнение. Помощник-командирите — великоленен партийен апарат, армията се превръща в места за работа на партийни кадри. Това е ненормално положение, на което военният министър Дамян Велчев трябва да сложи край.“

На 22 февруари 1946 г. с подписа на Пастухов в „Свободен народ“ излиза с уводна статия, задаваща библейския въпрос: „Защо ме изкушавате, лицемери?“. За нейното отпечатване авторът на статията и главният секретар на БСП(о) Коста Лулчев са арестувани. Следват забавни санкции: излизането на в „Свободен народ“ е спряно за десет дни, а К.Пастухов е даден под съд.

„Защо е задържан Кръстьо Пастухов?“ — така Петко Търпанов озаглавява статията си, поместена на 13 март 1946 г. във в. „Свободен народ“, в която пише: „Долавяйки опасността, надвиснала над България, от онези, които лицемерно прикриват своята същност, и опасни за отечеството намерения, застрашаващи свободата и независимостта му, той започна да хвърля по пътя им не пръти, а неразбиваеми канари.“

П.Търпанов долавя вярно духа на политическите страсти, но истинската причина за съдебната разправа със 72-годишния патриарх на социалистическото слово е твърде лична и конкретна. В статията си „Защо ме изкушавате, лицемери?“ Пастухов критикува Георги Димитров и по-конкретно произнесената от него реч на 17 февруари във Военното училище.

Г. Димитров: „Ние се намираме в един труден, в известна степен в болезнен процес на прераждане, на преобразуване на нашата стара армия, която беше командувана от фашисти и чужди агенти, в една армия народна, с нови идеи и нови идеали.“ — **К.Пастухов:** „Нашата войска не може да се каже, че е била ненародна и само оръдие на диктатурата и германизма. Тя е нямала „народни генерали“ които не са минали по реда на йерархията и служебния ценз, но нейните ръководители не са кацвали по върховете без да са удряли крак и дишали роден казармен въздух десетки години. Затова онези елементи, които ѝ обявиха кръстоносен поход, подхвърлиха на гонения и унищожение офицерите ни, разстроиха дисциплината ѝ, ръководени от властнически съображения, извършиха непростителен грях.“

Г. Димитров: „Задачата на нашата народна войска като опора на народа и на правителството на Отечествения фронт е да осигури напълно свободата, независимостта и държавния суверенитет на нашата родина“. — **К.Пастухов:** „... да нази и да се бори за ОФ правителство. Това вече превръща войската в оръдие на правителството и враг на народа, когато той поиска сваляне на това правителство. Само при режим на диктатура и еднопартийна система може да се допусне подобно отжествяване на войската с правителството.“

Г. Димитров: „Аз съм против създаването в армията на каквито и да било партийни организации... И ако някои комунисти направят това, те ще изпитат суровостта на нашата партийна дисциплина.“ — **К.Пастухов:** „Злото от опартизиранването ни по-рано от него сме посочили, то ще бъде катастрофално, ако продължава в полза на която и да е партия, защото армията ще стане партийна, преторианска.“

Критиката срещу партийната политика в армията се преценява като посегателство срещу народнодемократичната власт. Дързостта на К.Пастухов да опонира и „петни името“ на „партийния вожд“ се приема като ерес. Г. Димитров не прави нищо, за да разсее това чувство. Разобличителната кампания срещу Пастухов и опозиционната социалдемократия набира скорост. На стотици събрания се приемат доста еднообразни резолюции с искания за „сурово наказание на Пастухов и пастуховци“.

При подготовката на процеса срещу Пастухов взимат участие „съветници“ от съветските тайни служби. Обвинението целенасочено разширява неговата вина. Критика-

та му срещу партийната политика в армията се представя като заключителен епизод в цялостната му „престъпна политическа и обществена дейност“. По този начин на подсъдимата скамейка не застава К.Пастухов, обвинен в конкретно престъпление, а лидерът на социалдемократическата партия и самата партия. В този дух е съставен и **обвинителният акт**:

„К.Пастухов под маската на социалдемократ е заемал винаги отрицателно отношение към прогресивните и демократичните сили на нашия политически живот. На реакционни позиции той застава и по време на Втората световна война. Обявява се решително против създаването на Отечествения фронт и водената от същия борба против фашизма. След 9 септември повежда яростна борба срещу Отечествения фронт и неговите мероприятия... С цел да намали боевата способност и борческия дух на българската войска и да я отклони от нейните задачи, написал статии като: „Защо ме изкушавате, лицемери?“, „Нашата войска“ и други, с които разпространява неверни слухове и съобщения от естество да подкопаят дисциплината във войската и да внесат смут и колебание в редовете ѝ, за което се предава на Софийския областен съд, за да бъде съден и признат за виновен и наказан по чл.6 и 7 от ЗЗНВ.“

„ПАСТУХОВ ОСЪДЕН – ПАРТИЯТА Е ЖИВА“

Съдебният процес срещу К.Пастухов се превръща в остра политическа дискусия. В негова защита БСДП(о) изпраща екип от десет най-добре подготвени и известни адвокати. Много от призованите за свидетели 37 души са активни дейци на социалдемократическата и комунистическата партии, видни общественици и политици, висши офицери.

Съдът открива своите единадесетдневни заседания на 6 юни 1946 г. в зала №10 на Съдебната палата. Състав на съда: председател – Димитър Христов и членове: Димитър Спасов и Сава Момчев; обвинители: прокурорите Борис Минковски и Петко Петрински. След обичайните процедури започва съдебният разпит на единствения обвиняем **К.Пастухов**:

„Аз съм автор на двете инкриминирани статии, които са писани от мен. Обаче, аз не се признавам за виновен, тъй като в тях, по моя преценка, не се съдържа никакво прес-

тълпение по чл. 6 и 7 от ЗЗНВ. Като водач на социалдемократическата партия и като дългогодишен общественик в края на живота си съм счел за нужно да отстоя, по мое разбиране, една обществена позиция и да направя възражение на речите, които са държани във Военното училище, а не да злепоставя когото и да било или да хвърлям кал върху нашата войска.“

Председателят на съда непрекъснато търси поводи да се върне към статиите на Пастухов и да го обвини в най-големия грях, „че войската трябва да бъде освободена от партийците“.

К.Пастухов: „... аз визирах така наречените, както аз ги зная, сега с друго име ги кръщават, политическите командири. Понеже не съм против личностите, нито ги зная какви са, както съм обяснил в статията, тая функция приляга в една еднопартийна система, защото там няма разлика между партия и държава, фактически... Но в една държава, където има много партии и им се признава легалното съществуване — ние седим още на базата, че политическият живот у нас се извършва от политическите течения, те се състезават — естествено, че не може да турите функционери...“

Председателят на съда: Така считате?

К.Пастухов: Така считам.

Председателят на съда: Имате предвид политическите командири?

К.Пастухов: Не че те вършат някаква работа, но функцията им ще ги доведе огъня да докарат до своята порта.

Свидетелите разкриват съществени черти от политическия портрет на К.Пастухов.

Ц.Бобошевски — регент: „Той беше водач на социалдемократите във Враца, на така наречените широки социалисти. Неговите мировъзрения, които и сега поддържа, аз намирам, че не ги е изменил от онова време. Той си имаше своя физиономия... Той беше убеден приятел на демокрацията. Беше решително против намесването ни на страната на Германия в 1914 г. и в последната война. Той смяташе, че германският народ в политическо отношение е много закъснял, с векове, спрямо другите народи и не промишлява така, както другите народи.“

След това Бобошевски изтъква, че Пастухов е бил решителен противник на стамболовистите, на Радославов и на Фердинанд. Не обичал да се меси в армията и бил решителен противник на това войската да „се бърка в поли-

тическия живот“. Смятал, „че в България не са узрели условията за социализъм и допускаше сътрудничество с по-прогресивните елементи.“ За външнополитическите му убеждения казва, че е бил „решителен противник“ на Хитлер. „Това пред Бога ще го кажа.“ Физиономията му се отличава с „крайно русофилство“. „Той ни викаше, че ние трябва да благодарим на този великодушен народ, който ни направи свободен народ.“ Другите му предпочитания са към западните демокрации. „Ние бяхме стари русофили, антантофили, това е известно.“

На въпроса за личните качества за подсъдимия Бобошевски отговаря: „Аз не го зная за користен и за безчестен. Беше амбициозен, като всички нас... Не споделяше большевишките идеи... Той пишеше, че трябва да се помирим със Съветския съюз, но болшевик никога не е бил. Той е бил винаги на своята линия.“

Генерал-полковник Дамян Велчев — министър на войната: „Какво е мислил Пастухов за армията аз не зная, обаче за мен господин Пастухов е бил винаги добър българин и смятам, че винаги е държал ни една силна народна армия, която да може да изпълни задачите, които държавната власт в даден момент може да ѝ възложи. Винаги съм имал това мнение за господин Пастухов и в миналото и сега.“ На въпроса относно публикуваните от Пастухов статии за армията отговаря: „Аз смятам, че инкриминираната статия „Защо ме изкушавате, лицемери?“ по-скоро е написана против комунистите, против техните водачи и по-специално срещу Г. Димитров.“ Според него подобни статии не могат да окажат влияние върху българската войска. „Със статии няма да ни разрушат армията.“

Родоначалникът на социалистическото движение в България Константин Бозвелиев обрисова Пастухов като последователен демократ, привърженик на парламентарния режим и на борбата с парламентарни средства. Враг на личния режим на Фердинанд, в опозиция на Александър Цанков.

Свидетелите, които подкрепят съдебния иск, трудно намират път към прякото поддържане на обвинението. Генерал-лейтенант Христо Стойчев говори за положителната роля на помощник-командирите в армията, че във войската не се допуска влияние на нито една партия и че всеки военнослужещ свободно избира политическата си принадлежност. Министърът на благоустройството Георги Драгнев говори за дейността на Пастухов през периода след

Първата световна война, през който се бил включил в „лагера на реакцията“.

За подсилване на обвинението към доказателствените материали се включват: четири писма на военната конспирация „Цар Крум“ със забележка, че текстът в тях е сходен с последните статии на подсъдимия; писмо от Министерството на войната, че статията на К.Пастухов „Защо ме изкушавате, лицемери?“ тайно е била размножена на циклостил в две войсковы поделения. Подсъдимият и защитата незабавно реагират против включването в доказателствата на материали, които нямат нищо общо с конкретното обвинение.

К.Пастухов: „Аз протестирам, господин председателю, срещу искането на прокурора да се представят доказателства за моята дейност през един период, който няма нищо общо с обвинението.“

Прокурорът П.Петрински: „Ние Ви обвиняваме не за това, което сте вършили през 1919 г., или през друго време. Тези доказателства само ще очертаят Вашата политическа физиономия, те ще потвърдят, че това, за което Ви обвиняваме сега, не е случайно.“

Полемиката в съда навлиза в последната си и решителна фаза. Думата се дава на двамата обвинители. Речите им са пример за липса на правен морал и етичност и за обосноваване на вината с общи постановки.

Б.Минковски: „Престъплението, което е извършил Кръстьо Пастухов, е тежко престъпление. Когато ще предявявате вината на подсъдимия, вие ще я прецените с оглед на оня общественорепубликански момент, в който си намира нашата страна днес.“ След това прокурорът прави обстоен преглед на нашата история, отделя много място за ролята на 9 септември и колко опасни за народната свобода са опитите да се дискредитира народнодемократичната власт. „Вината на подсъдимия е голяма. Неговото престъпление е тежко. И аз ходатайствувам, господе съдии, за да оправдае съдът доверието, което му е дадено от името на народа, да издадете тежка присъда за подсъдимия. Само така той ще изкупи всички ония грехове, които е извършил по отношение на българския народ през цялото свое съществуване.“

П.Петрински: „Господа съдии! Вие сте призвани да раздавате правосъдие спрямо един неслучаен човек; да раздавате правосъдие в днешния тежък момент не за миналото на господин Пастухов — това нещо не го поддържа-ме ние; това нещо го изтъкнахме само, за да докажем, че

атаката на господин Пастухов е винаги една и съща, че неговата линия е последователна и оттам да подчертаем, че статиите му не са написани случайно, че те не са резултат на грешка, че те не са едно мнение, че те са една последователна линия, а оттам, че умисълът е на лице... Ние искаме в конкретния случай, за конкретно написана статия вие да кажете с вашата кристална съдийска съвест: е ли извършил престъпление или не? Обаче, смея да кажа, че пред образа на нашата измъчена родина в този особено тежък момент, раздавайки правосъдие дори за конкретно извършено деяние, вие, господа съдии, между другото раздавате и едно историческо правосъдие. Аз ще ви моля за една назидателна присъда.“

Смелата и аргументирана намеса на защитата не е в състояние да промени хода на делото. Съдът не приема нейните доводи и остава глух за категоричното и правно обосновано отхвърляне на обвиненията. Правителствената преса не отразява пълно хода на процеса, а коментарите ѝ относно речите на защитата са доста произволни: „Провокационната реч на В. Коларов“, „Безуспешни опити на защитата да отхвърли обвиненията срещу Пастухов“, „Земеделецът“ Держански иска оправдателна присъда за деветоюнеца Пастухов“, „Не защитна реч, а провокация“.

Съдът е последователен в поддържането на обвинението и в преследването на своите цели. Особено упорити са опитите му да докаже, че закононарушенията на подсъдимия се дължат на неговите социалдемократически възгледи, които трябва завинаги да бъдат разобличени и погребани. На това предизвикателство К. Пастухов отговаря като излиза пред съда и пред целия български народ с декларация-заявление:

„Аз изповядвам, че (армията) е била и трябва да остане народна, без да се руши до основи създаденото, а да се изгражда и усъвършенствува съобразно духа на настоящата епоха. Без да е аполитична, армията не трябва да се опартизаниава и превръща в политическа армия, загубила всяка дисциплина и идея за единство и защита на върховните национални интереси.“

След 9 септември аз издигнах първи глас в печата в защита на националния идеал относно Македония и Тракия, защото почувствах срам, че вече наши общественици го отричат и тълкуват „великобългарски шовинизъм“ и дори не се двоумят да се откажат от безспорни земи, част от държавната територия. Историческа истина е, че на Балканите само българското племе не е завършило процеса на

националното си обединение, за да събере всички българи под общ покрив и им осигури народностна независимост и самостоятелност.

Републиканец по убеждение, аз съм ратувал за една демократична република, като по-съвършена форма на политическо устройство и народно управление, отколкото конституционната монархия; но не за една републиканска диктатура, което би било консеквенция на насилие и терор и би още по-тежко влошило положението на страната.

Не считам, че Народният съд е съобразен със закона, че е народен по състав, тъй като съдиите не са избрани непосредствено от народа. Правосъдието трябва да бъде съобразено със закона, очистено от стръв и прекалености.

Моето русофилство е от най-стара дата и е познато много добре на българската общественост. Ние, социалдемократите, сме за тесни, приятелски връзки със Съветския съюз. Нашето гледище към комунизма съвсем не влияе на външно-политическите отношения. Но сме едновременно за приятелски отношения с великите демократични държави Англия и Америка, които ни протягат ръка, която не бива да отблъскваме.

Убеден съм в предимствата на легалните и демократични методи за политическа борба пред нелегалните, конспиративни и терористични акции, в името на каквато и да било цел.

Отечественият фронт не се очерта като същинска коалиция на партии, с течение на времето вътрешните търкания все повече се разрастваха, както и стремежът на една партия да ръководи и господствува, като за удобство прокарава през общата форма свои партийни домогвания и като третира другите за помагачи. Възстановяването на потъпканата от бившите режими свобода не стана, диктатурата не се премахна, със станалата промяна народът остана излъган в надеждите си.

Аз нямам влечение към комунизма. С оглед на българските условия трябва да се върши общо дело, като се считат всички права и самостоятелност на двете страни. Страната има нужда от преобразяване, а не от рушене, последното крие опасности.

Изкореняването на фашистката опасност и реакционните сили не може да стане с методите на фашизма, т.е. с погазване на политическата свобода и установяване на друга диктатура... Само чрез свободата и същински демократичен режим ще се обезвредят и последните останки от фашизма.

Моето убеждение и в миналото и сега е, че без свобода и политическа демокрация не може да има социална демокрация, поради което тя в следващата епоха трябва да се борбата на всички прогресивни сили да се завоюва, за да се продължи гладко и без сътресения пътят на социалното преобразование.

Имам всички основания да твърдя, че обвиненията против мен са голословни и напълно неоправдани по съвокупните данни по делото. От делата си не бягам. Образът ми е чист, умът — бистър, погледът — ясен. Не обичам позата на герой, но ако ми е съдено, въпреки правата ми кауза да изтърпя страдания, мога със спокойна съвест да повторя думите на революционера: „Я один погибаю для всех“.

Присъдата е прочетена на 27 юни 1946 г. К. Пастухов е признат за виновен по всички пунктове на обвинителния акт: с публикациите си е предприел действия с цел да намали боевата способност и борческия дух на българската войска; разпространявал е неверни слухове и съобщения от естество да подкопаят авторитета на военното начальство и да отслабят дисциплината. За всички тези „престъпни“ деяния К. Пастухов е осъден на пет години строг тъмничен затвор. Веднага след прочитането на присъдата по нареждане на главния прокурор Г. Патронов К. Пастухов е отведен в Централния затвор.

На 29 юни 1946 г. в „Свободен народ“ отпечатва на първа страница статията на Христо Пунев „Пастухов осъден — партията е жива“. Основната мисъл на автора е, че делото на Пастухов е живо, по неговия път ще тръгнат нови хиляди млади хора: „Нашата партия няма божества — тя има един достоен старейшина и той не е вече между нас, борецът е изваден от строя, той пречеши на някои люде... Кръстьо Пастухов е вече в затвора — партията на българския социализъм е жива, неразбиваема и победоносна.“

* * *

Кръстьо Пастухов не се завръща в редовете на българската социалдемократия. Той излежава присъдата си, но брoени дни преди да излезе на свобода, на 25 август 1949 г. е удушен в затворническата си килия. Няколко месеца по-късно неговият палач е разстрелян при опит за бягство.

ПРИСЪДА НАД СВОБОДНИЯ ПЕЧАТ

Свободата на печата е основен граждански елемент на всяко демократично общество. Този общодемократичен принцип е несъвместим с тоталитаризма. Всеки личен режим и всяка диктатура, независимо от своя генезис и идеология, започват укрепването на властта си с разграждането на гражданските права и на първо място ограничаване и ликвидиране на свободата на печата.

* * *

Един от първите законодателни актове на съветската власт, издаден два дни след победата на Октомврийската революция, е Декретът за печата: „Всички знаят, че буржоазната преса е едно от могъщите оръжия на буржоазията. Ето защо се приеха временни екстрени мерки за пресичане на потока от заплахи и клевети.“ Следват обещания, че когато „новият ред“ се утвърди, административното въздействие върху печата ще се прекрати и „за него ще се установи пълна свобода“.

Обещанията не се изпълняват. След гражданската война от много страни, включително и от Болшевишката партия, се надигат гласове против потъпканата свобода на печата. На 5 август 1921 г. в писмо до Мясников Ленин пише: „Свободата на печата в РСФСР, обкръжен от буржоазни врагове от целия свят, е свобода за политическо организиране на буржоазията и на най-верните ѝ слуги... Ние не желаем да завършим със самоубийство и затуй не ще направим това.“ Абсолютизирането на тази Ленинова мисъл и превръщането ѝ в догма нанася тежки поражения върху кодекса на съветската политическа система и върху културата на съветското общество.

„Творческото прилагане на съветския опит“ в нашата страна при санкционирането на свободния печат е значително улеснено от надеждите от близкото минало. Разменят се само полите. „Фашистките“ вестници и списания се

спират. Редакциите и журналистическите организации се прочистват от „фашисти“. В края на 1944 г. се спира „жълтата преса“ като „един от източниците за поквара в нашия политически живот“. Следва спирането на всички „реакционни и эле организирани списания“. Формулировката, както се вижда, е доста обща и под нея попадат всички неудобни за управляващата партия печатни издания.

Още с появата на опозиционните вестници комунистическата партия ги причислява към най-опасните за народа и демокрацията прояви. Опозицията е обвинена, че „не се вдъхновява от човешчина — въобще, а има за цел да създаде психологическите условия за една реставрация.“ Нападките най-вече са насочени срещу печата на опозиционните партии. Взимат се незабавни мерки. През април 1946 г. в ЗНВ се внася допълнение — чл.7, ал.4: „Който чрез печатни художествени и други произведения разгласява обидни към властта или някой неин орган твърдения, или внася смущения в обществото, се наказва с тъмничен затвор не по-малко от три месеца и глоба.“

Под ударите на този член и алинея от ЗНВ попада главният редактор на в.„Свободен народ“ Цвети Иванов.

РИЦАР НА СВОБОДНОТО СЛОВО

Цвети Савчев Иванов е изявен журналист и ярко надарена творческа личност. Единствените щастливи мигове в неговия труден и кратък живот са успехите, които му носят публицистичният дар, честният ум и талантливото перо. Те го правят популярен, но струпват върху него и много беди.

Ц.Иванов е роден на 24 август 1914 г. в Оряхово. От малък остава без баща. Материалните затруднения не спират жаждата му за научни знания и интелектуално израстване. Завършва с отличен успех гимназия, а през 1937 г. и правния факултет на Софийския университет. В обществения живот влиза като член на БКМС, но скоро напуска редовете му и от 1931 г. свързва живота си със социал-демократическата партия и нейната младежка организация.

Своето призвание Ц.Иванов намира в служба на социално неоправданите млади хора. Най-силното му оръжие е публицистиката, в която се изявява още като ученик. Увелича се от въздържателното движение и социалната защита на младежта. Има свои виждания за организиране на

почивката на юношите. През цялото време на образованието си не престава да се труди. Участва в културно-просветния кръг на в. „Светлоструй“ и сътрудничи в неговото литературно приложение „Очи“. Редактор е на вестниците „Социалистическа младеж“, „Трезва борба“, „Дъга“, „Огледало“, „Сигнал“ и „Предел“. През 1940–1944 г. е управител на печатницата и директор на издателство „Хемус“. След 9 септември 1944 г. разгръща публицистичния си талант. Като мобилизиран участва в организирането на Военно-осведомителната служба. Антифашистките му убеждения го утвърждават като пламенен защитник на Отечествената война и демократичните преобразования. След уволнението си работи като редактор във в. „Литературен фронт“. Тук преживява първите си разочарования от новата власт и без колебание преминава в опозиция. От септември 1945 г. е главен редактор на в. „Свободен народ“.

На 27 и 28 юни 1946 г. в. „Свободен народ“ излиза с уводни статии: „Не разрушавайте всички мостове“, автор Ц. Иванов и „Присъдата“, редакционен протест срещу осъждането на Кръстьо Пастухов. За тяхното отпечатване главният редактор на в. „Свободен народ“ е подведен под съдебна отговорност. За десет дни прокурорът Петко Петрински изготвя обвинителния акт. Ц. Иванов е изумен, когато прочита мотивите на обвинението. Ударът е неочакван и коварен, защото идва от хора, които познава, с които е споделял мъката и мечтите на сирашкия живот, с които заедно е воювал. Това е неговата среда и поривите ѝ за свобода и социално равенство са му познати до болка. Затова обидата е толкова голяма и толкова силно боли. Нима са застанали от двете страни на барикадата и са насочили пушките си едни срещу други?

С какво двете статии провокират гражданската съвест и правния морал на господин прокурора? Нека чуем обвинения и обвинителя.

Ц. Иванов: „Нашата задача не е да провалим с трясък и кърви сегашното управление на страната, а да го преобразуваме и преустроим на истински демократични основи и да го принудим да си служи само с демократични начини на управление и законодателствуване.“

Нашата теза е проста и ясна: сегашното управление на страната не отговаря на народната воля, то е изтъкано от грешки, които водят до народна катастрофа. Това управление трябва да се преобрази и върне на здравите народни традиции от 17 септември 1944 г. Рано или късно

това ще стане. Но ние искаме това преустройство да стане мирно и тихо, чрез легалната борба на опозицията, без вътрешни сътресения. Срещу това наше желание се възправя желанието и намерението да бъде унищожена легалната опозиция... Не разрушавайте всички мостове. Оставете открит пътя, по който можем да се съберем. Доброто на народа ни иска това и ние трябва да му го дадем.“

П.Петрински: *„...очевидно е, че обвиняемият таксува властта като насилническа, като недемократична, а своите противници като политически късогледи хора, които си служат единствено с яростта и шмайзерите като средство за политическа борба... Цялата му статия е съвкупност от обидни, клеветнически и неверни твърдения.“*

Редакционният протест срещу присъдата на К.Пастухов: *„Митингите, агитките, резолюциите против Кръстьо Пастухов създадоха атмосфера, в която не може да се развие правилно един процес. Кому беше нужен този процес?“ Процесът и присъдата над Кръстьо Пастухов ще останат „като най-ярки символи за посегателство върху свободата на печата в едно време, когато целият свят се тресе под мощния вик на народите: свобода, пълна свобода!“*

П.Петрински: *„Процесът не се бил развил правилно. Всичкото това нещо е абсолютно неверно. Стенографският протокол е едно бляскаво доказателство за пълната свобода, с която се събраха доказателствата по делото... Вестникарската преценка за процеса е едно обидно неверно клеветническо твърдение.“*

Прокурорът намира посочените статии за напълно достатъчни да обвини Ц. Иванов в това, че *„писмено е разгласил обидни, клеветнически и неверни твърдения, които са от естество да създадат недоверие към властта изобщо и към правосъдната власт в частност, и да внесат смущение в редовете на обществото, за което го предава на Софийския областен съд, за да бъде съден, признат за виновен и наказан“* съгласно ЗЗНВ и внесените в него изменения и допълнения.

Разглеждането на делото срещу Цвети Иванов започва на 7 август 1946 г. в зала №13 на Съдебната палата. В 8,30 часа председателят на съда Нестор Лютов, член-съдията Борис Илиев и допълнителният член-съдия П.Данаилов, прокурорът П.Петрински и защитниците Иван Руневски, Иван Коларов и д-р Атанас Москов започват разискванията по делото. След обсъждането на процедурните въпро-

си, съдът се обръща към Ц.Иванов с въпрос дали се признава за виновен:

„ — Не! С моята статия исках да кажа на българския народ само две неща: 1. Че ние, социалистите, го призоваваме към легална борба и 2. Че ние искаме да се върнем към програмата от 17 септември... По втора точка на обвинителния акт: информацията по делото Кръстьо Пастухов е вярна. Статията „Присъдата“ отразява становището на нашата партия. Един процес има две страни — една юридическа и друга политическа. Тази статия се отнасяше за политическата страна на процеса. Аз моля съдът да се справи със статията, защото в обвинителния акт не е дадена напълно. Навън от съдебната зала тогава станаха много митинги и всички вестници подеха кампания срещу Кръстьо Пастухов. Вън от съдебното заседание стана нещо, по което нашата партия не можеше да не вземе становище.“

Съдът отправя към обвиняемия серия от въпроси, на които той отговаря без да крие своите идеи и без дребнави хитрости, за да се хареса на своите противници и да изпреси снисходителна присъда:

„В една демократична страна трябва да има един основен закон, който трябва да бъде зачитан от всички... Един от лозунгите, с които се проведе 9 септември 1944 г., бе възстановяването на Търновската конституция. Като социалдемократ аз намирам, че постановленията, които са в противовес с демократичните възжеления на народа, трябва да бъдат променени само с желанието на целия български народ и по пътя на самата конституция. Стопанските реформи не бива да засягат стопанското съществуване. Те са винаги възможни, но не трябва да ни връщат назад... Ние социалдемократите, сме изрично против перманентната революция. Аз смятам, както френските социалисти, че засилването на правата на парламента е в полза на демокрацията, народа и свободата. Но смятам, че в това отношение не трябва да се прекалява. Ако ние атакуваме правителството, това не значи, че сме против реформите, а против начина на провеждането им.“

От призованите по делото свидетели се очакват пояснения и допълнения към повдигнатите в обвинението въпроси.

Петър Пондев, член на БРСДП. Познава Ц.Иванов от съвместната им журналистическа дейност като човек, който винаги е бил вън от отечественофронтовските среди на социалдемократическата партия. Нарича го „Верен про-

водник на решенията на Коста Лулчев“ и подчертава, че „хората на Коста Лулчев са готови да сключат съюз и с дявола, но да водят унищожителна война с комунистите. Това са хора, които бяха изцяло минали на позицията на фашизма, а сега са загрижени уж за социализма.“

Трайчо Доброславски, народен представител и председател на Съюза на журналистите: „Познавам Цвети Иванов. Бяхме заедно в „Дъга“. Той е много добър и качествен журналист що се отнася до професията, но не и като политик. Цвети Иванов е един от тези, които потвърждават политически нелепости, например като тая: „Ние сме русофили, но антиболшевици“. Преди 9 септември Цвети Иванов не е бил фашист. Беше противник на германското нашествие, но активно участие в борбата не е взел.“

Т.Доброславски е свидетел на прокурора, но показанията му не оправдават очакванията. В такива случаи празните се запълват от правителствения печат. Предавайки показанията на Т.Доброславски, в „Работническо дело“ пише, че „познава Цвети Иванов като човек с антиболшевишки разбирания, противник на СССР и работническата партия“, а относно неговите публикации — „най-некоректния опозиционен печат, какъвто нашата история познава.“

Коста Лулчев, главен секретар на БСДП(о) и директор на в.„Свободен народ“: „Разгледахме въпроса за конституционен и легален начин на действие на едно заседание на ЦК през юни т.г... На това заседание, както е практиката, присъствува др.Цвети Иванов. Той следи цялото заседание и след като приключи заседанието, аз казах, че трябва да се напишат статии, за да се изнесе становището на партията по разискваните въпроси. Като резултат на това съвещание и това мое нареждане, появи се и тази статия — „Не разрушавайте всички мостове“.

След това К.Лулчев отговаря на редица въпроси на съда, като поема вината по обвинението върху себе си:

„Считам, че няма да ни изведе на добре власт, която не позволява свободно политическо проявление. Това казах и на министър-председателя. Ние искаме да се коригира вътрешната политика на правителството. Що се отнася до външната политика, ние заявяваме, че по външната политика не спорим... Ние считаме, че изборите не бяха такива, в които българският народ можеше да участва свободно, неповлиян от нищо... Линията на вестника се определя от ЦК, а се провежда от директора на вестника.“

Полковник П.Х.Иванов: „Цвети Иванов беше военен дописник. Беше добър дописник. Вземаше участие с нас при усмиряването на части с разхлабена дисциплина. Спомням си, че при Парна, когато някои роти се върнаха, изпратихме го преди нас да ги увещава. Задачата беше трудна, защото войниците бяха предупредили, че ще стрелят... Той е добър отечественофронтовец.“

Георги Боршуков, главен редактор на бившия в. „Дъга“: „Той (Ц.Иванов) завеждаше културния отдел на вестника. Като културен редактор е имал контакти с всички прогресивни писатели, между които най-вече с комунисти. Знаем, че той имаше добри връзки с Караславов и Радевски. Беше опитен журналист и много пъти ме е замествал изцяло — занимавал се е и с политически материали. Заедно с него бяхме в социалистическата партия.“

ПРИСЪДА И НЕЛЕПА СМЪРТ

Съдебното дирене приключва и въз основа на събраните от него факти обвинението и защитата изграждат своите пледоарии.

П.Петрински започва обвинителната си реч с анализ на основните школи на философията. И както, според него, във философията всичко е черно и бяло — идеализъм и материализъм, така и хората, които принадлежат към тези школи се делят на „реакционери и творци на историята“. Философското въведение е необходимо на прокурора не само за да придаде научна тежест на своята реч, но и за да обоснове основната теза на обвинението: *„Социализмът не е реакционна позиция, но това не значи, че всеки, който е социалист, не е реакционер. Социализмът не е романтика, не е мистика. Това е една жива политика, това, преди всичко, е една борба с всички, които се опитват да завъртят колелото на историята назад.“* След това той се задълбочава върху публикациите на Ц.Иванов и под лупа търси в тях материал за обвинение. Намира, че с израза „политическо късогледство“ е нанесена обида на властта и дори, че това е „много обидно понятие“. Накрая обобщава: *„В статията се казва, че никога България не се е нуждаела повече от едно демократично управление. Но свобода като днешната никога не е имало. Днешното управление е динамична демокрация. От ден на ден то придобива все по-съвършен вид... Подсъдимият, както тогава,*

така и днес, стои на противонародните позиции. Не само в инкриминираните статии има злостни пасажки против народната власт. Такива има във всички статии на подсъдимия... Ние трябва да бъдем против подобни писания, защото излагат престижа на страната ни вън и защото са от естество да внесат смущение в обществото... Ние сме достигнали синура между два свята, между две епохи. В името на свободата, господа съдиш, лишете от свобода Цвети Иванов. Аз настоявам подсъдимия да бъде осъден... при отегчаващи вината обстоятелства, за пример и назидаване."

А.Москов започва защитната си реч със забележка, че фактите около конкретното обвинение се губят в общия поток от политически фрази. „Вместо да обоснове обвинението си срещу отделните думи от статията на Цвети Иванов, прокурорът иска да го изправи да отговаря за дейността на опозицията... Всички свидетели очертават подсъдимия като доблестен самопожертвуващ се борец против фашизма и за свободата. Цвети Иванов преди всичко е бил човек на перото. Той е безспорно един творчески и един борчески дух.“ От обективния анализ на творчеството му защитникът прави извода, че „Цвети Иванов, макар да не е отишъл в гората, е бил активен деец на съпротивата... Ако борбата на Цвети Иванов за демокрация и свобода, отговаряща на неговия идеал за обществена организация, изисква той да бъде наказан и лишен от свобода, вие ще го осъдите, господа съдиш. Но нека не се забравя, че той винаги е бил последователен на своите идеи и че неговата борба завчера, вчера и днес е все една и съща борба за свободата на народа.“

И.Руневски: „Господа съдиш! Ето ви статията „Не разрушавайте всички мостове“. На първо място аз ви моля да объсните въпроса може ли, като се инкриминира една статия, да се дири престъпление и умисъл, като се цитират отделни пасажки? Това е погрешно. Затова вие ще търсите престъпление не в отделните изрази, а в основната мисъл, която редакторът е прокарал в своята статия. Когато Цвети Иванов беше задържан, правителствените вестници писаха, че той е провокирал властта, че е насъсквал на бунт срещу властта. Ако съдът е прочел статията на подсъдимия, той е забелязал, че в тях не само няма насъсквания, но има в излишък уверения, че никой не трябва да си служи с подобни средства за борба и че ние признаваме само легалната борба... Преминавам към редакционната статия „Присъдата“. В един политически процес

срещу един виден общественик, за едни много лош, а за други много добър, е много опасно да се изпращат резолюции до съда. Авторът на статията е дал едно съждение, че не може да се развие правилно процесът при такъв натиск. Наистина, атмосферата беше много нажежена. Тя можеше да повлияе и на най-твърдия съдия. И нали за да се повлияе на съда се изпращаха резолюции?... Подсъдимият е един млад човек, който е сметнал, че изпълнява своя дълг на културен писател, който пише статии за мир и ред в страната, за легална борба и за запазване на мостовите. Пред вас стои не престъпник, а човек ценен за българската култура. Колкото и да е тежък моментът, в който живеем, хора като Цвети Иванов трябва да бъдат щадени. И ви моля, като се ръководите от закона, от данните по делото, от съжденията на прокурора, от моите и тия на моите колеги, да решите, че не е имало нарушение на правния порядък. Моля ви да бъде оправдан Цвети Иванов.“

И. Коларов: „Господин прокурорът казва, че Цвети Иванов таксувал властта за недемократична и иска наказанието му за това. Подсъдимият не е с намерението, нито с умисъла да се занимава с това, е ли българското правителство демократично или не. Съвсем друго е намерението му. Друга е тезата му: непременно да се препоръчат мирни средства и да се дойде до споразумение на базата на декларацията от 17 септември.“ В заключение И. Коларов казва, че подсъдимият не е извършил престъпление по чл. 7, ал. 4 от ЗЗНВ, в деянията му няма умисъл и пледира за оправдателна присъда, „която би била и от значение за свободата на печата.“

Последната дума на Ц. Иванов е вик за повече демокрация и за зачитане на гражданските права:

„Свободата на печата е най-сигурният показалец дали има демокрация или не. Днес политическият вестник и неговата свобода са барометър на демокрацията във всяка страна. И когато днешното правителство преди излизането време оповести две новели към ЗЗНВ, ние взехме рязко становище против това ново ограничаване на свободата на печата, на конституцията и счетохме тия новели за недемократични. Отвън ние нападахме закона, докато той стана закон. А когато сме тук, вие ще поставите истинските граници, до които да се движим, когато пишем във вестниците и — понеже господин прокурорът обича конкретно да се говори — да очертае какво можем ние, опозиционните вестници, да пишем и какво — не. Затова считам, че моят процес е особен и поставя началото на една

практика... Смятам, че не съм направил престъпление, а съм изпълнил дълга си към моя народ — дълг, който изпълнявам от петнадесет години насам.

На 13 август 1946 г. съдът произнася присъдата. Ц. Иванов е признат за виновен, че в качеството си на автор и редактор на в. „Свободен народ“ е „разгласил клеветнически и неверни твърдения, които са от естество да създадат недоверие към властта изобщо, вследствие на което го осъжда да изтърпи 1 година, 7 месеца и 15 дни тъмничен затвор.“

* * *

Преследванията срещу Цвети Иванов продължават и след като излежава присъдата си. Повече не успява да се върне към любимата си творческа работа. В концлагера Белене заболява от тетанус. Когато го закарват в болницата в Свищов, е твърде късно, за да му се помогне. На 24 август 1950 г. умира в мъки и страдания.

ВОЕННАТА ОРГАНИЗАЦИЯ „ЦАР КРУМ“

При съдебното дирене по делата срещу Кръстьо Пастухов и Цвети Иванов на няколко пъти се споменава за „военната конспирация „Цар Крум“ и се правят опити дейността ѝ да се обвърже с опозицията. Доказателства не се намират, но властите продължават усилията си в тази насока. Като начало на акцията „опозиция–армия“ може да се приеме съдебният процес срещу „Всенародната тайна организация“ („Тайна военна организация“) „Цар Крум“.

ФАЛШИВА ТРЕВОГА

Правителствената преса вдига шум и създава обществена психоза за опасността от кървава разправа на военните с революцията далеч преди започването на процеса „Цар Крум“. Заплахата, която организацията представлява за сигурността на страната и за свободата на народа, непрекъснато се подсилва с нови факти и разобличителни материали, събрани от следствените органи. Ескалацията от заплахи и психологически шантаж достига своята кулминация по време на самия процес. На 8 август 1946 г. в уводната си статия „Делото на царкрумовци“ в „Работническо дело“ бие тревога: *„Фашизмът у нас прави опити да възстанови силите си и да премине в действие. Подсъдимите в делото са хора от старите кадри на фашизма. Лозунгите на царкрумовци са еднакви с тия на реакционната опозиция. Съществува явно духовно и политическо родство между военнофашистката организация и реакционната опозиция.“*

Публикуваните в правителствената преса материали по делото „Цар Крум“ и отпечатаните и разпространени от ЦК на БРП(к) доклади за протестните събрания и митинги, които се провеждат в цялата страна, не оставят съмнение, че се касае за тайна фашистка организация с цел

проникване в армията и обединяване на всички реакционни сили срещу народнодемократичната власт. Приложенията към делото писмени доказателства (устав, инструкции и други документи на организацията „Цар Крум“) дават сериозни основания за подобен род обвинения. Внимателното проучване обаче на всички материали по делото показва, че такава организация не е съществувала, а има само опит за нейното създаване.

Идеята за създаването на военната организация „Цар Крум“ принадлежи на подполковник Антон Ивонски Кръстев, роден през 1894 г. в с.Уланци, Кавадарско. Баща му е бил член на ВМРО. А.Кръстев завършва военното училище в София и още с постъпването си в армията става член на Военния съюз. През юни 1923 г. е ротен командир в сформирания и изпратен от столицата наказателен отряд за залавянето и убийството на Александър Стамболийски. По заповед на капитан Харлаков той присъствува при зверското убийство на земеделския лидер, а след това участва в заравянето на трупа му край Марица. През 1925 и 1944 г. взема участие при разследване дейността на земеделци, комунисти и опозиционно настроени лица.

Съзнанието на А.Кръстев се формира под влиянието на протичащите в страната политически и социални конфликти. Започването на служебната му кариера с тежко престъпление го лишава от правото на избор и предопределя неговата съдба. Девети септември го заварва в частите на изтеглящия се от Югославия окупационен корпус. До началото на ноември 1944 г. е в София, наблюдава извършващите се промени и взема твърдо решение да създаде организация за борба с властта на Отечествения фронт. На 8 ноември е назначен за дружинен командир в 25 пехотен полк в Сливница. В началото на януари 1945 г. заедно с щаба на полка заминава за Крумовград. През това време той сериозно обмисля характера на бъдещата организация и съставя основополагащите документи — устав и инструкция №1.

Според тези документи целта на организацията е „да събере и сплоти всички българи със здраво национално чувство, със задача да се борят с всички средства — легални и нелегални, за освобождение на българския народ и държавата от руското робство и комунистическия терор.“ Бъдещата форма на управление ще бъде „конституционно-национал-демократически режим при ограничени царски

прерогативи“. Уставът предвижда: възстановяване на политическите права на народа във възможните рамки на един съвременен демократизъм и в духа на нашата национална култура; възстановяване на Търновската конституция; обединението на българския народ в една държава с необходимите ѝ стопански простори; създаване на народна политическа сила, обединяваща политическия елит на нацията и способна в удобен момент да излъчи законно управление на страната; издигане на почит културните водачи на народа.

Организацията се ръководи от Център, начело с главен воевода, на който са подчинени останалите членове — организатор, отчетник и четирима воеводи. Всеки областен център се ръководи от воевода, околийските центрове — от подвоеводи, а общините — от боляри. Всеки член на организацията полага клетва. Трима души образуват чета, десет чети — легион, три легиона — дружина. В завършен вид организацията трябва да разполага с по 100 души членове във всеки гарнизон и широки връзки с цивилното население.

Неразделна част от устава е инструкция №1, която урежда реда за наказание на провинилите се членове. Съдебният ритуал напомня за тайните общества през късното средновековие. Залата е преградена със завеса, така че съдиите да не виждат подсъдимия, а подсъдимият — съдиите. Наказанията са смърт, оправдаване и самоубийство. При неизяснени обстоятелства се допуска обвиняемият да напусне родината за срок от 1 до 15 години.

През януари 1945 г. А.Кръстев получава отпуск, който прекарва в София. В Крумовград се връща в началото на април. По време на отпуската си в столицата установява първите контакти и поставя основите на организацията.

Фактите около нейното създаване и дейност се изясняват на съдебния процес. Делото се разглежда от 5 до 15 август в зала №11 на Съдебната палата. Председател на съда е Димитър Стоянов, обвинител — Иван Андреев, подсъдими: подполковник Антон Кръстев, подполковник Антон Донков, майор Младен Ангелов, майор Георги Бююклиев, подполковник Кирил Хараламбиев, полковник Йордан Горанов и подофицер Михаил Тодоров. Всички подсъдими, с изключение на М.Тодоров, са уволнени от армията за „груби фашистки прояви“ със заповед №14 от 15 февруари 1946 г. на министъра на войната генерал-полковник Дамян Велчев. За свидетели са призовани 52 души. А.Кръстев има служебно назначени защитници. Някои от

защитниците на останалите подсъдими не се явяват пред съда. По материали на обвинението в конспирацията са включени 17 души. Не става ясно защо под отговорност са привлечени само 7 души. От останалите 10 някои са призовани за свидетели, а други, включително и първите трима „завербувани“ от А.Кръстев — поручик Вакъвчиев, поручик Димов и Георги П.Ценов, бивш дякон от Битолска епархия, остават в сянка.

От всички подсъдими единствено А.Кръстев се признава за виновен като автор на писмените доказателства по делото и в „опит да се състави организация“. По време на отпуската си в София (януари–април 1945 г.) установява контакти с поручиците Вакъвчиев и Димов и Г.П.Ценов. Четиримата заедно обсъждат устава и внасят в него известни поправки: бившите организации на легионерите „Отец Паисий“, „Бранник“ и „Ратник“ да запазят своята организационна цялост и да се включат в „Цар Крум“ на федеративна основа и се допълни текст за запазване на Търновската конституция. Г.П.Ценов, който е автор на *окръжно известие №1 (април 1945 г.)*, внася нови моменти в идеологията и тактиката на проектираната организация:

„Зад „ЦК“ (Цар Крум) не стои никаква бивша или настояща политическа групировка, нито някой бивш или настоящ вестник, държавен институт или представител на такъв. „ЦК“ е чисто идейна българска всенародна организация, съставена само от честни български синове, които си поставят за задача да пребъде България и българският народ.“

При насрочване на изборите и ако не последва друго нареждане, всички членове на „ЦК“, както и спечелени съмишленици и недоволници от режима, трябва да гласуват за БЗНС, който в настоящия момент има идеен допир с „ЦК“ по някои важни държавни въпроси и главно, че е абсолютно готов да подкрепи една евентуална организирана нелегална борба против комунистите за отнемане на властта от ръцете им.

Засега „ЦК“ държи на политиката с Русия, защото в тоя момент друг изход няма. Но нека се знае, че ние ще сторим всичко възможно, в настоящия момент се работи, за едно политическо подслоняване под Англия.“

Срещите с двамата подпоручици и дякона продължават по време на втората отпуса на А.Кръстев през май–юни 1945 г. и след неговото преместване в София в щаба на Първа армия от началото на август с.г. На последната им среща, състояла се на 24 ноември 1945 г., А.Кръстев,

Вакъвчиев и Г.П.Ценов образуват „Ръководен център“ на организацията. Центърът е образуван точно четири дни преди арестуването на А.Кръстев. От материалите по делото се разбира, че Военното разузнаване (ВР) отдавна разполага със сведения за намеренията на А.Кръстев да създаде организация и следи дейността му.

„ЦАР КРУМ“ — РЕАЛНОСТ ИЛИ МИТ

А.Кръстев започва да привлича членове в организацията през април 1945 г., когато се завръща в Крумовград. Най-напред дава на двама поручици да прочетат устава. Последните са привлечени към делото като свидетели. Един от тях дава устава на един от своите подчинени, подофицер М.Тодоров, призован като обвиняем.

В началото на май А.Кръстев дава устава на подполковник К.Хараламбиев, който, след като го прочита, казва: „това не е за мен“, отбягва да го среща и повече не е разговарял с него. От своя страна К.Хараламбиев не се признава за виновен, не е ставал член, не е полагал клетва, не е плащал членски внос. Моли командира на полка, полковник Бойнов, да внуши на А.Кръстев да не го безпокои повече. Не го издава, защото са били „заедно по бойните полета“. А.Кръстев продължава да твърди, че е дал устава на К.Хараламбиев и последният се е съгласил да стане член на организацията.

През юни А.Кръстев се запознава с майор Г.Боюклиев, който се е завърнал от фронта. Последният му се оплаква от помощник-командирите, а той го „посвещава в организацията“. Г.Боюклиев не се признава за виновен. Водил е разговор с А.Кръстев, който му дава един плик. Когато отваря плика вижда вътре устав, който унищожава без да прочете. Не знае, че А.Кръстев създава организация, не си е давал съгласието да бъде член.

В края на септември А.Кръстев среща в София подполковник А.Донков, с когото се познават отдавна. Дава му устава и един позив. През ноември се срещат още веднаж. Според А.Кръстев Донков „не е работил нищо и е приел само за да не ми откаже“. А.Донков не се признава за виновен, прочел устава и позива, унищожил ги, не е ставал член.

През октомври А.Кръстев се запознава с полковник Й.Горанов, началник на артилерийския отдел в Първа ар-

мия. Казва му за „Цар Крум“, но няма „впечатление, че е работил“. Й.Горанов не се признава за виновен. А.Кръстев му дава устава и един позив, които, след като прочита, унищожава. На А.Кръстев казва „това са глупости“, не е ставал член.

Помощник на А.Кръстев в щаба на Първа армия е майор М.Ангелов. За него А.Кръстев казва: „Той неохотно прие да стане член, все пак аз съм му началник.“ М.Ангелов не се признава за виновен. На 26 ноември получава плик с устава, който прочита, задържа един ден и на 28 сутринта го връща. Няколко часа по-късно научава, че А.Кръстев е задържан.

Подофицер М.Тодоров не се признава за виновен. За „Цар Крум“ научава в Крумовград от своя ротен командир, който му дал да прочете устава. Връща му устава, повече не са разговаряли по този въпрос и той забравя за случая. Всичко, което казва, си е припомнил в ареста.

Съществена част от делото „Цар Крум“ са приложените писмени доказателства. Освен Окръжно №1 и бюлетини №3 и 5, написани от Г.П.Ценов, всички останали документи — устава, инструкции, бюлетини, позиви, апели, възвания и писма, са написани от А.Кръстев. В тях той дава воля на своите чувства и фантазия. Съставя разгърнатата програма за съпротива: разпространяване на пропагандни материали, саботаж, въоръжени нападения над събрания и митинги, организиране на нападения и убийства на членове на правителството и ЦК на БРП(к), като поименно се изброяват Георги Димитров, Цола Драгойчева, Трайчо Костов, Кимон Георгиев, Георги Чанков и др., както и „завърналите се е от Съветския съюз политемигранти“.

В творчеството си А.Кръстев отделя обширно място на Съветския съюз и Червената армия. Съветската власт той представя като „диктатура на партийци, начело с ГПУ“ и включва в оборот измислици за червеноармейски погроми, за избухнало в началото на ноември 1945 г. въстание в Южна Русия, което бързо се пренасяло (10) по цялата страна, за убийство на военнопочалниците Конев, Рокосовски и Толбухин, за бягство на Жуков в Германия, че Сталин е умрял и други. Във връзка с тях в един от бюлетините четем: *„Засага, сведенията гласят, че руските войски, където са влезнали са вършили непонятни за съвременния културен човек издевателства като: изземването на цялостните покъщници и инвентар, обезчестявания и избивания. Всичко това кара народите да се отвращават от болшевишкия рай.“*

При поставянето на националния въпрос основно място се отделя на Македония: „Населението в Македония в своето мнозинство е българско, а не сръбско или измисленото „македонски народ“. По този въпрос А.Кръстев пише писмо на Мейнард Барнс***, представител на САЩ в СКК, с молба да се разреши на населението в Македония да се самоопредели чрез свободни избори.

Останалите писма А.Кръстев адресира: до К.Георгиев — участието му в правителството е предателско и престъпно дело и единствения му шанс да оцелее е да си подаде оставката; до генерал Христо Стойков — „държим сметка за Вашата престъпна дейност и не знам дали има време и място, за да се поправите“; до министъра на войната генерал-полковник Дамян Велчев — да спре назначаването на помощник-командирите и на българи с руско поданство в армията, и да си помисли, защото „за престъпниците има само един край“.

Всички позиви са подписани с „ЦК“. В тях се взима отношение към конкретни въпроси на политиката и обществената дейност:

„Стоенето на руските войски, както и дейността на комунистическата партия говорят ясно, че ние много скоро ще престанем да бъдем окупирана страна, а такава от състава на СССР. Това се твърде умело прикрива и това е идеалът на комунистите.“

„Недей гласува! Който гласува подписва смъртната присъда на своя народ... Всеки глас пуснат за ОФ носи насилие за цял народ и рухване на държавната независимост.“

„Комунистите търсят повод за гражданска война под закрилата на руските войски. За всичко са виновни комунистите, че няма зеленчуци, защото ограничават свободната търговия.“

„Нашите комунисти и предатели звенари... имат също една крайна цел, да направят България Голяма и Велика, като след изборите я присъединят към Големия Велик СССР.“

„Комунистическата партия воюва с българския народ с всички изпитани средства на руската революция, за да му се качи на врата.

Долу тиранията на московските сатрапи!

Смърт на московските сатрапи!

Смърт на комунистите!“

В писмените доказателства към делото е приложено „Донесение на действащ офицер до председателя на съда“. Документът носи дата 9 август 1946 г., т.е. депозиран

е три дни след започването на процеса. Предназначението му е да подсили обвинителната част. В него въпросният офицер удостоверява, че А.Кръстев му е предложил с войсковата си част да влезе в лигата („Цар Крум“) и му казал, че патриотичните офицери трябва *„веднаж завинаги да се справим с тая мафия комунисти, които постепенно обсебват властта. Но преди това трябва да вземем мерки да премахнем ренегата Дамян Велчев, да спечелим на всяка цена Златев (Стоян Златев, адютант на Д. Велчев), който ще ни улесни в ликвидирането му. След това ще ликвидираме Кирил Станчев, Петрушев и др. При тази суматоха всички ще мислят, че комунистите са ги избили и това ще ни разчисти пътя, за да се справим с другарите от РП.“*

Към веществените доказателства по делото няма приложено оръжие, няма отговор и на въпроса защо военната конспирация „Цар Крум“, която си поставя за цел такава широка бойна дейност, не се е въоръжавала.

Свидетелите, както на обвинението, така и на защитата, не са в състояние да внесат яснота по делото. Трима от тях разказват за опитите на А.Кръстев да ги привлече в организацията. Повечето говорят за качествата на подсъдимите, за тяхното поведение въобще, за това, че отслабвали дисциплината в армията, изказвали се против помощник-командирите, против СССР и отечественофронтското правителство. За самата „Всенародна тайна организация „Цар Крум“ почти не се говори и за нея може да се научи много повече от пресата, отколкото в залата на съда.

Равнището на процеса най-добре е илюстрирано в *обвинителната реч на прокурора И.Андреев:*

„Названието „Цар Крум“ оправдава напълно фашисткото съдържание, както по състав, така също по цел и средства на организацията. Самото название показва, че главният организатор е решил така да устрои обществения и държавен живот, като го превърне на най-примитивния фазис на нашето историческо развитие — времената на болярството и хановете. Цар Крум като всички царе е ковал закони, за да държи народа в подчинение. Ако той създаде закон против пиянството, той го създаде защото знаеше, че на дълъг поход с пияни войници не може да се ходи. И въпреки това тия закони не са спазвани от него, той е пиел вино и то с черепа на противника си — нещо, което употребиха и немските фашисти-изверги в по-съвършена форма през днешната война: абазури от човеш-

ка кожа и украшения от човешки кости. Така че нашите, не само сегашни, но и исторически царе, безцелно са прехосвали енергията на своя народ в безцелни походи ту към Цариград, ту към Дурацио. И затова народът в песните си не е възпял нито един цар.“

След това дълбокомислено въведение прокурорът прави най-същественият си извод: *„Има налице създадена организация, която е развила дейност.“* Според него всички подсъдими са дали съгласието си да бъдат членове на организацията. Последната има „централно ядро“ и само благодарение на бдителността на народната власт не се разраства. За повечето от подсъдимите се посочват факти от живота им, които ги разобличават като „фашисти“, „поклонници на Германия“ и „врагове на СССР“, болшевиизма и комунизма. За тези им провинения той иска тежки наказания: за А.Кръстев — смърт, а за останалите подсъдими — дългогодишен строг тъмничен затвор. В заключение казва: *„Това наказание ще отговаря на степента на тяхната отговорност и ще бъде назидателно предупреждение за всички други царкумовци, авантюристи, симеоновци, водачи на ловни групи и терористически банди, бранници, ратници и легионери, които се опитват да създават бойни групи и чрез тях да свалят властта на Отечествения фронт.“*

Защитата не е особено настояща в оборването на обвинението. Служебно назначените защитници на А.Кръстев правят намеци за психически нездравото му състояние, но при липсата на медицинска експертиза доводите им не се взимат под внимание, а и те никога не са искали такава експертиза. Защитата им се свежда до следното: фактите по делото не могат да бъдат отречени, както произхода и възгледите на довереника им; въпреки наличните факти по обвинението, те не могат да повярват в пресъпяната дейност на А.Кръстев и единственото обяснение е „неговото особено психическо състояние“. Защитниците на останалите подсъдими чукат на празна врата, аргументите им против обвинението не се приемат, а констатациите им, че подсъдимите са „невинни жертви“, „страдалци и борци за демокрация“ никой не чува. И още един печален факт около защитата. Създаденото от пресата и комунистическата пропаганда и агитация настроение против конспирацията „Цар Крум“ е толкова негативно, че някои от адвокатите намират извинителни причини да не се явят на делото.

Присъдата над подсъдимите се произнася на 15 август

1946 г. Последните се признават за виновни: А.Кръстев в организирането на тайна фашистка организация в армията „Цар Крум“, в съставяне на нейния устав и написване на пропагандни материали; останалите — като членове на организацията, която си е поставила за цел да руши дисциплината в армията, да отслабва нейния боен дух и с незаконни средства, като терор и въоръжени акции да се бори за сваляне на законно установената народна власт. Присъдите са тежки: А.Кръстев — смърт чрез обесване; А.Донков, К.Хараламбиев и Й.Горанов — 15 години строг тъмничен затвор; В.Ангелов — 10 години строг тъмничен затвор; Г.Боюклиев и М.Тодоров — три години строг тъмничен затвор.

Като изключим А.Кръстев, който наистина има тежки провинения спрямо човечността, но в едно по-далечно минало, за останалите подсъдими, ако изключим тяхната негативност към деветосептемврийския процес, липсват доказателства за участието им в организация, която е развила „дейност против народната власт“. Наказват ги не за извършени деяния а за политическите им възгледи и свентуални намерения.

* * *

Отразяването на процеса в правителствената преса и организираната „разяснителна дейност“ надигат мощна протестна вълна. В цялата страна се приемат *резолюции*, в които се настоява за тежки наказания на „новообразуваната фашистка организация „Цар Крум“ от офицери-убийци, които са оръдие на фашизма и водят българския народ към катастрофа.“ Колекция от подобни телеграми-протести е приложена към обвинителния материал по делото. В такава атмосфера, още по време на процеса, на *10 август 1946 г.*, правителството издава „*Заповед към чиновите в българската войска*“. В нея се казва: „*За да се тури край на разложителната дейност, провеждана от злонамерени и още непоправими се офицери, правителството се принуди да гласува Закон за контрол и ръководство на войската и възлага на една правителствена комисия от народни представители да събере и систематизира наличните във войската данни и да подготви списък на офицери, подлежащи на уволнение.*“ Суровото наказание на подсъдимите по делото „Цар Крум“ открива пътя към предначертаното от Георги Димитров преустройство на армията

и нейното „превъзпитание в нов дух, нови идеали и нови национални задачи“.

Осъдените обжалват решението на съда. Молбата им обаче е отхвърлена. На 23 май 1947 г. присъдата е потвърдена. На 5 септември с.г. е изпълнено смъртното наказание над Антон Кръстев.

1947

ПОДГОТОВКА ЗА НАНАСЯНЕ НА РЕШИТЕЛЕН УДАР

Появилият се по време на процеса „Цар Крум“ мотив армия–опозиция, през 1947 г. звучи като основна мелодия в политическия концерт. Провеждат се шумни военни процеси, които подготвят условията за нанасяне на удар не само на Земеделския съюз в опозиция, но и на земеделското движение в страната. Началото на тази зловеща игра се подхваща със съдебния процес срещу военната организация „Неутрален офицер“.

ДОЗНАНИЕ

На 28 юли 1946 г. е задържан майор Рачо Николов Станимиров на длъжност помощник–началник на секция в Щаба на войската (ЩВ). След един месец са арестувани още трима офицери от ЩВ: подполковниците Александър Константинов Смолянов, Петър Кръстев Жечев и Кирил Якимов Петров. Показанията им на предварителното следствие дават основание да бъдат обвинени и подведени под отговорност като организатори и ръководители на конспиративна военна организация „Неутрален офицер“.

А. Смолянов дава следните показания: След Отечествената война група офицери от ЩВ изразява общо убеждение, че правителството на Отечественния фронт създава несигурност в армията, което ги принуждава да се организират и съпротивляват. През октомври 1945 г. адютантът на военния министър Стоян Златев му дава да прочете декларация за организиране на офицерите във „Военен съюз“. Смолянов преписва декларацията и я раздава на група офицери, но те, също като него, не одобряват възстановяването на „Военния съюз“. Безпокои ги миналото на тази организация, хората, които я възстановяват и целите, за които ще бъде използвано офицерството. В началото на ноември се провежда сбирка, на която се решава да бъде създадена неутрална организация, която да пред-

пази офицерите от политизиране и да ги подготви за борба срещу идейния и организационен натиск на правителството във войската.

У През декември А.Смолянов, П.Жечев и Р.Станимиров се срещат с генерал Иван Попов. Той дава съгласието си да застане начело на организацията. Учредителното заседание се провежда в началото на януари 1946 г. Присъствуват И.Попов, А.Смолянов, К.Петров, П.Жечев и Р.Станимиров. И.Попов излага платформата си: външната политика на страната да се ориентира към западните демокрации; политическото и стопанското обвързване с Русия крие опасности за националната ни независимост; със съседните държави да се изградят добри отношения, без да се стига до отказ от останалите под чужда власт български земи; отечественофронтовското правителство не е демократично, то е власт на терор и диктатура, която трябва да се премахне с всички средства; формата на държавно управление да се определи чрез плебисцит; да се гарантират правата на личността, частната собственост да се защити и да се създаде действителна социална справедливост. Генералът завършва изложението си с анализ на състоянието на войската. Положението на офицерите е тежко, те са подхвърлени на унижения и изтребление. Виновни за това са членовете на стария „Военен съюз“ и най-вече офицерите, взели участие в акта на Девети септември.

Платформата на И.Попов се приема и се пристъпва към създаването на организацията. **Наименование:** „*Неутрален офицер*“, което показва, че тя не принадлежи към нито една политическа партия или групировка. **Цел:** борба с отечественофронтовската власт и болшеvizма и против насаждането му в армията. **Платформа:** организиране на офицерите в тайна организация, която да подготви войската и в удобен момент заедно с опозицията да вземе властта. **Задача:** идейно просвещаване на офицерството в платформата на организацията. **Средства:** създаване на идейна и организационна връзка с опозицията за съвместни действия, използване на войската като сила за вземане на властта, използване на съществуващите обществени организации (студентски, запасно воинство и др.) за пропаганда сред народа и приобщаването му към платформата на организацията, създаване на връзки с чужди мисии. **Клетва:** „*Обещавам се и се кълна в честта си и светата Търновска конституция, че аз, като постъпвам в организацията „Неутрален офицер“ ще работя с всички сили за осъществяване целите на организацията и ще изпълнявам*

точно и добросъвестно нарежданията на нейното ръководство." *Организационна схема:* И.Попов — председател; П.Жечев — разузнавач; А.Смолянов и К.Петров — организатори; Р.Станимиров — адютант на генерала. *Санкции:* отстраняване от организацията за известен срок, изключване от организацията, за измяна — смърт.

Второто заседание се провежда в края на февруари. Участниците смятат, че войната е неизбежна и взимат решение „да се организира партизанско движение във вътрешността на страната, а войниците на фронта да се предават на англоамериканците.“ Обсъжда се и въпросът за отношението към „Военен съюз“. Налага се мнението да не се сливат с него, но и да не пречат на дейността му и при необходимост да му съдействат.

В началото на май в дома на И.Попов се провежда *третото заседание*. Анализът на обстановката потвърждава убеждението за предстоящ военен преврат и необходимостта организацията да се разшири и укрепи. А.Смолянов и П.Жечев докладват за установени контакти с военни лица, а И.Попов — със западни журналисти.

Като мотив за включването в организацията А.Смолянов изтъква възпитанието, което е получил във Военното училище. Спокоен е, защото е признал вината си и отправя апел към своите другари: „Отърсете се от мрака на заблудата. Погледнете истината право в очите и с гордо вдигнато чело тръгнете със стройните редици на нашия народ.“

Това показание на А.Смолянов, приложено към съдебното дело, е от 15 ноември 1946 г., т.е. близо два месеца след задържането му. Явно то не е първото от неговите показания, но не може да се определи кое по ред е. В него подследственият вече признава вината си, осъзнал е престъпните си деяния и пречистен е готов да изтърпи наказанието си и да се включи в изграждането на новия живот. За механизма на тези превъплъщения знаем все още твърде малко. Известно обяснение дават публикуваните спомени на Стефан Богданов.**** Описаните от него методи за инквизиция не са били спестявани на подследственият. За изтезанията в предварителния арест *Р.Станимиров* пише: „В Сливенския затвор през време на следствието беше умъртвен полковник Чавдаров, началник щаб на III дивизия. В София подполковник Стоян Златев, адютант на военния министър и подполковник Георгиев не издържаха на инквизициите и загинаха. Други излязоха от

****Вж.сп.„Отечество“, №7, 10 април 1990 г.

следствието с психически разстройства... Пред нищо не се стираха при изтръгване на показания тези изключителни садисти“.

Показанията на П.Жечев повтарят тези на Смолянов, но съдържат и някои нови моменти. През ноември 1945 г. подполковник Стефан Аврамов му бил казал, че поддържа връзки с Петър Коев, член на Постоянното присъствие и секретар на стопанския отдел на БЗНС „Никола Петков“ и че Земеделският съюз в опозиция е готов да им съдейства в борбата против властта. При излагането на платформата Жечев набляга на следното: конспиративния характер на организацията; приемане за членове само офицери с изявени качества; водене единствено на устна пропаганда; създаване на връзки с опозицията след организационното укрепване на „Неутрален офицер“*****; борба с болшевизма и сваляне на властта със сила.

Ръководството на „Неутрален офицер“ възлага на Жечев да изработи план (схема) на организацията. Той докладва проекта на И.Попов, който го приема с уговорката за известни промени при промяна на обстоятелствата. По памет Жечев възстановява този план във вид на графична схема, която е приложена към показанията му.

Изложените от Жечев мотиви за включването му в организацията се свеждат до следното: възпитанието му в дух на неполитичност, преданост към царската институция и убеждение, че партиите и партийните идеологии са пагубни за народа и армията; опозицията, която дава гласност на западните становища и е проводник на тяхното влияние го настройва критично към властта. Сведенията в опозиционния печат за издевателства, побоища и убийства укрепват убеждението му, че в страната няма свобода. Това го навежда на мисълта, че армията трябва да се използва за борба с отечественофронтовското правителство и то да бъде заменено с демократична многопартийна власт.

Показанията на К.Петров и Р.Станимиров не внасят нови моменти по въпроса за създаването и дейността на организацията. Изключение правят някои подробности, разказани от Р.Станимиров, за привличането на генерал И.Попов в „Неутрален офицер“.

*****Този момент от показанията на Жечев сочи, че следствието все още не търси връзка между създаването на организацията и опозицията. Тази идея възниква по-късно и се развива като основна тема на обвинението. Това обяснява проточването на следствието и забавянето на процеса.

След като офицерите Смолянов, Жечев, Петров и Станимиров дават показания, властите разширяват кръга на арестите и един от първите задържани от тях е генерал И. Попов. В приложеното към съдебното дело негово показание се изнасят факти, които насочват следствието към Земеделския съюз и неговия главен секретар Никола Петков. През август 1945 г. в дома му дошли полковниците Марко Иванов и Борис Гергов. Без да се представят като членове на някаква организация, те развиват пред него тезата, че е предстоящо създаването на ново правителство и искат мнението му за евентуални промени във войската. Лично него питат дали ще приеме да стане началник ЩВ. Той им отговаря, че вече е преминал в запаса, „но ако нуждата наложи, ще се съглася“. И. Попов изказва мнение, че М. Иванов и Б. Гергов идват при него „след като най-малко са говорили с някой от привържениците на Никола Петков“. На това го навежда мисълта, че два дни след тяхното посещение при него идва госпожица Невена Розева, близка на Никола Петков, и му дава за мнение лист с евентуални промени във войската. По същото време Р. Станимиров го уведомява за възстановяването на „Военен съюз“ и за реакцията на група офицери, които са решили да противодействат на тази организация. И. Попов проявява интерес към тази групировка, участва в създаването на „Неутрален офицер“ и оглавява неговото Централно ръководство (ЦР). Дейността му се свежда до срещи и разговори с офицерите от ЦР. През октомври и ноември 1945 г. на два пъти се среща с П. Коев, който му предлага да поеме ръководството на военната секция към Земеделския съюз. За отношението на офицерите от „Неутрален офицер“ към опозицията казва: *„Одобрявали сме държането на опозицията срещу днешната власт и всичко, което се изнасяше в опозиционния печат. Разчитали сме, че опозицията ще се засили, че платформите ни се покриват, че ще си помагаме, т.е. имаме идейна връзка с нея.“*

Показанията на останалите подсъдими се отнасят предимно до начина, по който са били информирани за създаването на „Неутрален офицер“ и за неговата платформа. Впрочем в това се изразява и дейността на организацията. Членовете на ЦР уведомяват около двадесетина офицери за създаването на организацията и за нейните задачи. Някои от тези офицери приемат да станат членове, а други отминават поканата с мълчание.

ИЗГОТВЯНЕ НА ОБВИНЕНИЕТО

Обвинителният акт е изготвен в края на октомври 1946 г. В уводната му част се прави анализ на международната и вътрешната обстановка и нейното отражение във войската. Изложението на механизма за създаването на тайната военна организация „Неутрален офицер“ повтаря следствените показания. Важно място се отделя на платформата на организацията, откъдето се извличат основните пунктове на обвинението: борба с установената от закона власт и смъкването ѝ чрез преврат, когато обстоятелствата позволят това; подпомагане на организацията „Военен съюз“, ако последната започне действия за насилствено взимане на властта; в случай на война да се подпомогнат противниковите войски, като в Северна България се организира съпротивително движение, а в Южна България войските се подготвят за предаване на противника; за постигане на целите на организацията И. Попов установява връзки с опозицията и с представители на чужди мисии в България.

И. Попов, А. Смолянов, К. Петров, П. Жечев и Р. Станимиров се обвиняват като организатори и ръководители на „Неутрален офицер“, 15 души се обвиняват като нейни членове, а 7 души за това, че са знаели за създаването на организацията, но не са съобщили за това. Допълнително под отговорност е привлечен още един офицер, с който общият брой на обвиняемите става 28 души.

Подведените под съдебна отговорност офицери са високо образовани военни специалисти, с изявени интелектуални и нравствени качества, със значителен строеви, щабен и боен опит. Основната част от тях са между 35 и 45 години. Най-многобройна е групата на 40 годишните — 7 души. Генерал И. Попов е на 51 години и останалите 4 души са на 33 години. От всички подсъдими 20 души са родени в градове и 8 — в села. Основната част произхождат от дребно-буржоазни семейства, чиито родители са слуги, занаятчии, средни селяни; един произхожда от лекарско семейство, а Р. Станимиров е син на генерал. Тримата произхождат от бедни селски семейства, а един от много бедно градско семейство. С изключение на трима души, които са със средно военно образование, всички останали са с висше военно образование и военни специалности. Един от тях е генерал, 11 души са подполковници, 10 — майори и 6 — капитани. По време на задържането им

14 души работят в ЩВ, 4 — в дивизионни щабове, трима са преподаватели във военната академия, един е на разположение след завръщането си от Виена, където е бил военен консул. Останалите са преминали в запаса. От тях двама са студенти, един е на свободна практика и двама са пенсионери. С изключение на двама души, всички останали са женени и имат добри семейства. Петима от тях все още нямат деца, 11 души са с по едно дете, девет — с две деца и един е с три деца. Високата военна квалификация определя местожителството им: 23 души живеят и работят в София, двама — в Плевен, двама — във Варна и един — в Русе.

До 9 септември 1944 г. само един от подсъдимите е членувал във „Военен съюз“. Всички останали са безпартийни. Редица факти свидетелствуват за техните демократични убеждения. Нещо повече — майката на партизанина Христо Марков декларира, че през април 1935 г., когато синът ѝ издигнал червено знаме над военното коменданство в Плевен, дежурният офицер А. Смолянов отказал да го предаде на полицията, свидетелствувал в негова защита и правил всичко възможно, за да облекчи съдбата му. С. Аврамов имал брат, принуден да емигрира в Югославия. Заедно с жена си и с едното си дете е бил убит от дражевисти, а големият му син загива като партизанин при Тито. Майор Иван Янчев, по сведения на генерал Петър Илиев е бил връзка с „центъра“, който подготвя удара на 9 септември 1944 г. и макар с известно закъснение се включва в акцията за завземането на властта. След победата известно време е комендант на Министерството на войната. Майор Илия Коев произхожда от борческо семейство. Неговият чичо(*) е убит заедно с Марко Фридман. Самият той е с прогресивни убеждения и членува в РМС. Капитан Васил Таралешков, който владее четири езика, през 1942 г. е изпратен с група офицери като наблюдател и преводач на Източния фронт. Като командир на танкова рота взима участие в нанасянето на главния удар на 9 септември и блокира бул. „Цар Освободител“ („Руски“) в столицата. По-късно става член на БРП(к) и взима участие в Първата фаза на Отечествената война. След завръщането си от фронта се демобилизира и записва инженерна специалност в софийската политехника. Ма-

(*) Георги Коев — деец на БЗНС, обесен през 1925 г. за това, че е укривал в клиниката на брат си башата на Илия Коев, д-р Коев, члена на ръководството на военната организация на Единния фронт Иван Минков (Бел.ред.)

Йор Евтим Попов като млад офицер прикрива политически саботаж и спасява от преследване редица военнослужещи. Девети септември 1944 г. го заварва в Югославия. Заедно с подчинените си той се свързва с югославските партизани, а след като се завръща в България се поставя на разположение на отечественофронтовската власт. Майор Георги Стоименов, според показанията на генерал П. Илиев, е личност, която „заслужава най-голяма награда“. В неговия кабинет се изготвя допълнителния план за превземане сградата на военното министерство и той присъствува при поставянето на задачите на отделните офицери. В удара на 9 септември не взема участие, но след победата е помощник-комендант на София и съдейства решително за укрепване на отечественофронтовската власт. Негово дело е организирането на гвардейската дивизия и като неин началник-щаб участва в Първата фаза на Отечествената война. От всички обвиняеми 19 души взимат участие в Отечествената война. Повечето от тях воюват като щабни офицери и получават заслужени награди за военния си професионализъм и героизъм.

Независимо от изготвянето на обвинителния акт, следствените органи продължават да се интересуват от показанията на С. Аврамов, които дават основание за обвинение срещу П. Коев и БЗНС „Никола Петков“. В съдебното дело е приложена само част на едно от показанията на С. Аврамов, но имаме всички основания да считаме, че следствието изцяло се пренасочва към подказаната от него следа. Кръгът на обвинението се разширява, а разследването се проточва до средата на януари 1947 г. Макар да не разполагаме с протоколите от този етап на следствието, става ясно, че е събран обвинителен материал за подвеждането на П. Коев под съдебна отговорност. От 17 януари той също е призоваван неколкостранно за даване на показания. Съвсем неочаквано преди откриването на съдебния процес срещу „Неутрален офицер“, генерал И. Попов отпада от списъка на подсъдимите. Обяснението, че причина за това е заболяването му, е неоснователно, защото той видимо в добро състояние се явява като свидетел на процеса. По-правдоподобно е предположението, че е бил оставен да бъде съден по-късно заедно с П. Коев. Но и тази причина изглежда отпада, защото както И. Попов, така и П. Коев са съдени поотделно. На процеса срещу „Неутрален офицер“ П. Коев се явява също като свидетел.

Разработването на линията С. Аврамов — П. Коев — БЗНС „Никола Петков“ видимо измества гледната точка на обвинението от създаването и дейността на организа-

цията към нейните идейни подбудители и вдъхновители. Развитието на тази линия на самия процес подготвя обществеността за обвиненията, които ще последват срещу опозицията и подвеждането под съдебна отговорност на нейни лидери.

СЪДЕБНИЯТ ПРОЦЕС

На 22 януари 1947 г. Софийският областен съд дава ход на делото срещу военната организация „Неутрален офицер“. Състав на съда: председател — Н. Райчев; членове: Константин Унджиев и Асен Барушийски; обвинители: прокурорите Георги Патронов и Петко Петрински. Заседанията на съда се отразяват предимно от правителствената преса, която създава впечатлението за разкриването на „голям антинароден заговор“. Разпитът на обвиняемите и свидетелите продължава 12 дни. Пledoарията на обвинителите, защитата и изготвянето на присъдата отнемат още 10 дни. Процесът продължава общо 22 дни.

От подсъдимите пръв дава показания А. Смолянов. ~

„Това, което ще изнеса пред вас, ще бъде пълното мое раскаяние, израз на покаяние, не толкова за да прося милост, а да дам обществен отчет и да се обвиня пред съвестта си, за да добия право да вляза като честен човек в живота. Основател съм и организатор на реакционната конспиративна организация „Неутрален офицер“.“

След това А. Смолянов в общи линии повтаря показанията си, дадени на предварителното следствие, но не липсват и нови моменти. Подробно изброява офицерите, с които е установил връзки. Целта е да се покаже широкият обхват на организацията и стремежът на ЦР да проникне в ЩВ, в дивизионните щабове и в отделните родове войски. Доколко тази задача е решена личи от сведенията, които А. Смолянов дава за отделните подсъдими: майор Любен Каравелов(**) — стажант в Оперативния отдел при ЩВ, следи за настроенятия на военнослужещите във Военната академия; майор И. Янчев — стажант в ЩВ, всъщност не е в „Неутрален офицер“; полковник Цани Петров — съосновател на организацията, член на ЦР, но поради преместване на друга длъжност е освободен и натоварен със създаването на връзки в 6-та дивизионна област — Враца. Дейност не развива. В края на юли 1946 г.

(**)Потомък на възрожденеца Любен Каравелов (Бел.ред.)

е убит на гара Враца; подполковник Георги Киров — съиндейник на Смолянов, но не членува в „Неутрален офицер“. Поставена му е задача да търси връзки с Военното училище и 2-ри пехотен полк, но нищо не е направил; подполковник Теодоси Цанев — поставена му е задача да установи връзки с 6-ти пехотен полк, но не свършва никаква работа; подполковник Борис Величков — офицер в щаба на 10-а дивизионна област в Кърджали. Смолянов го уведомява за „Неутрален офицер“, Величков казва „дадено“, но не развива никаква дейност; капитан Георги Кацарски — натоварен да вербува членове в гарнизоните в Плевен и Ловеч, установява връзки само с един офицер. Според Смолянов неуспешни са и опитите да се установят връзки със Сливенския и Софийския гарнизони. Натоварените с тази задача офицери не предприемат нищо, а някои категорично казват „не“.

Нов момент в показанията на Смолянов, а и на останалите подсъдими, е разширяването на темата за връзките с опозицията и нейното влияние върху офицерите. В показанията си той отделя значително място на контактите между С.Аврамов и П.Коев: „Още в нашата платформа ние имахме точка за влизане във връзка — първо идейна и второ организационна, с опозицията. Приехме линията Аврамов — Коев.“ Следват категорични оценки за влиянието на опозицията и нейната преса: *„Аз бях повлиян от опозицията. Повярвах на писанията на опозиционната преса, която всекидневно изнасяше тенденционни слухове за международните отношения и със своите „факти и документи“ за насилие и терор всяваше смут у нас. Аз повярвах на опозицията.“* Между председателя на съда и подсъдимия протича следния диалог:

— *Ако не е опозиционната преса, бихте ли се организирали?*

— *Седемдесет и пет процента от причините, за да се създаде нашата организация, това е сокът, който изсмуквахме от опозиционната преса и слухове, които се разпръснаха.*

— *Не считате ли, че опозицията със своята преса, дейност, тогава беше онази легална представителка, а вие бяхте нейно нелегално поделение?*

— *Точно така е.“*

Органите на властта следят процеса с неотслабващо внимание. Подсъдимите са под непрекъснато наблюдение. След първия ден на процеса в секретен доклад за тяхното поведение, изготвен на 23 януари, пише: подполковник

Г. Киров казва, че в „Работническо дело“ наричаше „Неутрален офицер“ фашистка организация, а сега — превратаджийска; капитан Чудомир Топлодолски(***) споделя, че ако такива като Г. Киров и други не се бяха събирали да правят организация, то сега нямаше да сме тук; Г. Киров му отвърща, че ако той бил правил организацията, така би я скроил, че и да се разкрие нямаше да пострадат повече от двама души, че „Неутрален офицер“ е „скроена работа“. П. Жечев му казал, че схемата е бил принуден да състави в Разузнавателния отдел на ЩВ, че предварително не е имало нито планове, нито книга.

Правителствените средства за информация насочват общественото мнение към връзките на „Неутрален офицер“ с опозицията. На 24 януари в „Работническо дело“ отразява първия ден от процеса под следните заглавия: „Статиите на Кръстьо Пастухов и зеленото знаме окуражавали съзаклятниците“, „Пълни признания на подсъдимите. Връзките между „Неутрален офицер“ и николапетковистите, установени по линията Аврамов — Петър Коев“. На следващия ден процесът се отразява под заглавието: „Съвместната акция на опозицията с „Неутрален офицер“ и „Военен съюз“. Тази позиция, взета още в първите дни, вестникът запазва до края на процеса.

Съдебният протокол от разпита на подсъдимите се различава от техните предварителни показания с по-големите подробности и афиширане на влиянието, което оказва върху тях опозицията. Това се постига чрез задаване на целенасочени въпроси, на които подсъдимите отговарят твърде еднообразно.

П. Жечев: „Аз нямах връзка с народа и вследствие на моята психологическа настройка приех опозиционните призови за борба с Отечествения фронт. Статиите на опозиционните вестници и по-специално статията на Пастухов „Не ме изкушавайте, лицемери“ подсили у мен реакционните настроения... Всичко това породило у мен желание за борба против Отечествения фронт, като предвид готовността на опозицията да ни подкрепя. На нея гледах като на стълб и смело мога да заявя, че когато реших да действам, бях вече един истински опозиционер... Опозиционната преса бе една от главните причини за образуването на нашата организация.“

(***) Един от най-смелите български летци — командир на ескадрила, бранила София по време на големите бомбардировки над България през 1943-1944 г. (Бел.ред.)

К.Петров: „Ние, офицерите, станахме жертва на безпътницата, в която бяхме изпаднали. Девети юни (1923 г.) отдели офицерите от народа. Същото стана и на 19 май (1934 г.). Ние бяхме едностранчиво възпитани, бе ерес, ако се споменеше за партия в армията.

Втората причина за нашата безпътница бе раздвижването, възобновяването на Военния съюз. Нямаше здраво единно ръководство, което да ни посочи пътя.

Третата причина е реакционното влияние. У нас заразата беше силна. През дълъг период от време, ние бяхме надхванати със силна противокомунистическа омраза...

Всички слухове, които се носеха, засегнаха душата на нашия офицер. Реакционната зараза ни овладя и стана причина да стигнем дотук. Ние почнахме да мислим и да конспирираме срещу истинската народна власт... Истинският път на България е този на 9 септември 1944 г. Нека нашият пример послужи на всички. Моля съдът да ми позволи да отправя апел към другарите от войската и им кажа, че служат честно на българския народ само тогава, когато служат на народното управление.“

Р.Станимиров: „... (опозицията) подсили моето отрицателно отношение към властта... Моето психическо състояние беше такова, че жадно поглъщах онова, което се пишеше в опозиционната преса.“

Г.Цанев: „Влиянието на опозицията върху нас беше още с излизането ѝ от правителството. Слуховете, които тогава се пускаха от опозицията, идваха и до нас и действуваха върху съзнанието ни, което беше причина за колебанието и известно недоверие и търсене начин за осигуряване на офицерството у нас.“

С.Аврамов: „Аз съобщих на подполковник Смолянов, че имам близки връзки с Петър Коев, който живо се интересува от живота и положението на офицерите във войската. Аз съобщих това на Смолянов, за да можем да доловим приемите и схващанията относно борбата им срещу Отечествения фронт.“ Следва подробен разказ за срещите му с П.Коев, на които последният му доверява причините, поради които са преминали в опозиция, че предстои война и сближението със Съветския съюз крие опасности за националната ни независимост. Когато Аврамов му казва за създаването на „Неутрален офицер“, Коев му съобщава, че към ПП на БЗНС „Никола Петков“ се създава военна секция с цел да се следи настроението в армията и се използва недоволството на висшите офицери за сваля-

не на властта с военна сила и че те са готови да подкрепят техните действия морално и материално.

Редица от подсъдимите не се признават за виновни и отричат, че са членували в организацията. Фактът, че са научили за „Неутрален офицер“, не ги задължава да предадат своите другари, това противоречи на техния морал и възпитание и не може да е основание за съдебна отговорност. *Майор И.Анчев* се спира на обективните причини, които тласкат офицерите към организиране: *„Виновно е лошото материално положение на българския офицер, несигурното положение на същия следствие честите уволнения, двойствеността в ръководството на войската, разпространените слухове за „Вартоломеева нощ“, за избиване на офицери, лишаване от права офицерството от преди 9 септември, ликвидиране с офицерския корпус, който е завършил Военното училище.“*

Би следвало да се има предвид, че горните показания са дадени от офицер, познаващ болките на нашия народ, останал от малък сирак и израстнал в бедност, лоялен към комунистическата партия, взел активно участие в удара на 9 септември и укрепването на отечественофронтовската власт. Но и тези факти съдът отминава с мълчание.

Съдът изслушва много свидетели по делото.

Генерал И.Попов: „Попаднах под влиянието на опозицията и главно на Земеделския съюз и станах жертва на голямото доверие, което ми оказа водачът на Земеделския съюз Никола Петков. Неговото въздействие върху мене беше голямо и се характеризира с доверието му към мен, като ми беше изпратил на два пъти списъци на висши офицери, за да дам мнението си за тях и да дам мнение за бъдещото командване на българската войска... Организацията имаше за цел, между другото; да вземе властта и чрез преврат. В ръководството на организацията се постигна съгласие и в случай че Военният съюз реши да вземе властта чрез преврат да го подкрепим.“

След това И.Попов казва, че с опозиционните водачи не се познава и среща с тях не е имал. Вярно е, че ЦР взема решение да влезе във връзка с Н.Петков, но той не се е срещал с него. Тук прокурорът го прекъсва, констатира несъответствие с дадените от него предварителни показания и прочита част от тях: на 7 май 1946 г. ЦР решава да потърси организационна връзка с по-видни лица от опозиционните партии и му възлага да се свърже с Никола Петков. Н.Розева също го подканя да се запознае с Никола Петков. Той се запознава с него, а два дни след това оти-

ва в дома му на ул. „Цар Шишман“. По негова молба Никола Петков прави преглед и анализ на вътрешното и международното положение и в заключение казва: „Налага се да се води сериозна борба срещу ОФ власт за установяване на демократично управление у нас по западноевропейски образец.“ На втората среща, състояла се между тях, Н. Петков му посочва „свои верни хора в провинцията за свързване и за обща работа“. След като прокурорът спира да чете И. Попов казва: „Тези показания съм ги писал и е истина“. (****)

Генерал П. Илиев дава показания за някои от подсъдимите, които са знаели за неговата дейност и са взели участие в удара на 9 септември 1944 г. Оценката, която дава за тях е много висока, затова звучи странно заключителната му мисъл: „Някои от подсъдимите са знаели че съм комунист, но не са ме предали. Аз като офицер не мога да оправдая такова другарство.“ Подобни са и показанията на генерал *Тодор Тошев*. За част от подсъдимите дава положителна оценка, казва че е необяснимо участието им в „Неутрален офицер“ и че той отдава това на тяхната аполитичност. Не одобрява дискретността им, по повод на която казва: „Другарското чувство е развито във военните, особено ако са участвували във войната и често работи, които трябва да се кажат, не се казват от тях благодарение на тези другарски чувства, но когато се касае за конспирация, дълг е на всеки офицер да каже, че съществува такава конспирация.“

ПРИСЪДАТА

На 31 януари 1947 г. в „*Работническо дело*“ отпечатва статия, предадена по съветското радио: „Превръщането на опозицията в страните с нова демокрация в банди от диверсанти, терористи, вредители и шпиони“. В статията се казва: „Вече е напълно установено, че водачите на опозицията са организирали един реакционен заговор за събаряне на народната власт чрез насилствен военен преврат. Никола Петков е искал да играе ролята на кървавия Цан-

(****) Протоколът, от който прокурорът чете посочената извадка, не е приложен към делото. В приложения към делото протокол от предварителното следствие И. Попов не говори за среща с Никола Петков, а само изказва предположение, че последният му е гласувал доверие и искал да го привлече във военната секция на Земедельския съюз.

ков. За успеха на това престъпно дело са разчитали на чужда помощ — на една война, в която страната да бъде погазена от чужди войски и отбраната ѝ компрометирана. Какво повече е нужно, за да се заключи, че българската опозиция е встъпила в пътя на измяната и предателството.“

Продължение на подсказаната от Москва теза на обвинението е поместената на 2 февруари в същия вестник статия от генерал-лейтенант Фердинанд Козовски, помощник-министър на войната: „Наред обаче с пряката отговорност на военните конспиратори пред съда бе установена и осветена като с бенгалски огън подлата и престъпна роля на онези, които фактически са дирижирали конспирацията, но се криеха досега зад кулисите, стояха в сянка. Става въпрос за така наречената опозиция, която... се е намирала не само в тесен контакт с престъпната военна организация, но е била и неин фактически вожд и вдъхновител. И ако отговорността на военните заговорници е безспорно тежка, то вината на техните интелектуални подбудители — всички тия петковци, пастуховци, коевци и компании — трябва да бъде помножена в квадрат и куб... Нашият народ иска от народното правосъдие да извади на сцената задкулисите „герои“ от типа на коевци и сдружение и да ги постави на подсъдимата скамейка. Без това присъдата над военните заговорници ще бъде непълна и слаба.“

Разработената от в. „Работническо дело“ обвинителна теза се пренася и налага в съда посредством обвинителните речи на прокурорите.

Г.Патронов: „Настоящият процес не е нещо случайно. Подсъдимите напълно се разкайват, правят пълни самопризнания и това, което особено бие на очи, е тяхното единодушие, че без опозицията, без нейната дейност, не би имало конспирации, не би имало конспирация „Неутрален офицер“... И докато обвиняемите правят пълни признания, изказват съжаление за извършеното от тях, разкайват се и молят за снизхождение, техните учители и вдъхновители се правят на наивни и си умиват ръцете. Вместо да излязат открито и признаят своята вина, вместо да пожелаят те да дойдат непосредствено на подсъдимата скамейка... Подсъдимите не бива нито за момент да забравят, че са извършили най-тежкото

престъпление... Вашата присъда ще бъде едно предупреждение към всички, които, осъзнали своята престъпна дейност, навреме я разкриват, без да плащат данък на криво избрано другарство и офицерска чест."

П.Петрински: „Трябва да сметем, че има образувана организация и аз смятам, че организация има образувана още през октомври 1945 г. ...която си поставя за цел да се бори срещу законно установената ОФ власт и да я замени с нова опозиционна."

След това *Петрински* се опитва правно да обоснове деянията на подсъдимите и да определи наказание за вината им. В заключение казва: „*Това са хора, които влязоха във войната, които гледаха смъртта с очите си, те не треперят пред смъртта, те са хора от народа. Аз, като представител на обвинителната власт, ви казвам: ние не желаем смъртно наказание, моля да пощадите живота и на тия, на които може да наложите смъртно наказание."*

Защитата е представена от цял екип адвокати. Повечето от тях искат оправдателни присъди. Без да отричат съществуването на организацията, те се включват в общия тон на съдебното дирене и се опитват да стоварят вината върху опозицията и да представят своите довереници като жертва на опозиционната преса и пропаганда. Н.Гаврилов иска снизходителна присъда за С.Аврамов, тъй като е бил изцяло „под непосредственото влияние на опозиционера Петър Коев.“ Отделни адвокати така се увличат в нападките си срещу БЗНС „Никола Петков“ и неговите лидери, че пледоариите им, отделени от контекста на делото, по-скоро биха могли да се приемат като речи на обвинението.

В общия хор на защитата за прехвърляне на вината и апели за милосърдие и снизхождане се чуват и гласове за оправдаване на подсъдимите, поради недоказаност на повдигнатите срещу тях обвинения и оспорване на самопризнанията като основен и едва ли не единствен аргумент за доказване на тяхната вина. Иван Руневски аргументирано отхвърля опитите да се прехвърли вината върху опозицията и, наричайки Червената армия „окупационна“, недвусмислено посочва истинските организатори на процеса и разпоредители със съдбата на българския народ.

След пледоариите на защитата прокурорите отново вземат думата, за да защитят тезата на обвинението. Г.Патронов с твърде посредствени и ненаучни аргументи се опитва да докаже, че идеологията и характерът на организацията са фашистки. П.Петрински отгравя упрек към някои от защитниците, които в желанието си да оневинят своите довереници, поставят под съмнение безспорните и искрени самопризнания на подсъдимите. В заключение казва, че поддържа изцяло обвинителния акт и въз основа на събраните доказателства настоява за осъдителни присъди, съобразно извършените престъпления.

При изготвянето на присъдата и излагането на мотивите към нея, вниманието се насочва преди всичко към членовете на ЦР и тяхната дейност. Въпросите за създаването на организацията, за нейните връзки с опозицията и затова, че е разчитала на външна намеса за насилствено сваляне на властта, не се поставят под съмнение. Вниманието изцяло е насочено към определяне характера на организацията и в зависимост от това — подвеждане на подсъдимите под отговорност по съответните членове и алинеи от ЗЗНВ. За това се използват следните аргументи: подсъдимите считат демократизацията в армията за деморализация и рушене на дисциплината; преследването на военнослужещите с реакционни убеждения — за тормоз над офицерите; несъгласие с решенията на Народния съд; отричане на народното дело на 9 септември 1944 г.; решението организацията да се оглавява от един водач — Иван Попов — „известен фашистки офицер в миналото“; приемането за членове на организацията само на офицери, т.е. „елита“, а не на войнишката маса. Въз основа на посочените аргументи се прави *изводът*: „Така осветени и разбрани показанията на подсъдимите достатъчно убеждават съда за наличиостта на фашистка идеология, за това, че тайната военна организация „Неутрален офицер“ е организация с фашистка идеология. Не може да бъде друга идеологията на една тайна военна организация, която си е поставила за цел да върне и възстанови онова, което е било преди 9 септември 1944 г.“

Но това е едната страна на събрания доказателствен материал. Другата страна — високите морални, волеви, интелектуални и професионални качества на подсъдими-

те, прогресивните разбирания и участието на някои от тях в завземането на властта на 9 септември 1944 г., готовността на всички да служат на своя народ, техният героизъм и принос за победата над хитлерофашизма — оставят в сянка. Тези доказателства дори не се сочат от съда като смекчаващи вината обстоятелства. За смекчаващи вината обстоятелства се сочат единствено техните „искрени самопризнания“. Много от подсъдимите са живи и техен дълг е да запълнят празнотите в съдебното дело за начина, по който са изтръгвани от тях показанията и как от хора с достойнство, свикнали да гледат смъртта в очите, са доведени до състояние да клеветят себе си и своите другари, да изричат лъжи и да създават материал за обвинения срещу опозицията.

На 12 февруари 1947 г. Софийският областен съд се събира на последно заседание по делото на военната организация „Неутрален офицер“. Председателят на съда прочита присъдата. А.Смолянов, П.Жечев, К.Петров и Р.Станимиров се признават за виновни като организатори и ръководители на тайна организация с фашистка идеология, поставила си за цел насилствено да свали властта. Спестено им е обвинението „за предателство — образуване на съпротивително движение и предаване войската на противника в случай на война“. Съдът ги осъжда на 15 години строг тъмничен затвор. Като членове на организацията са осъдени 13 души: един на 7 години, един — на 6, четирима — на 5 и седем — на 3 години строг тъмничен затвор. Шест души са осъдени от една година до шест месеца затвор, затова че са знаели, но не са съобщили за създаването на организацията. Четирима души са оправдани.

Делото срещу Иван Константинов Попов, генерал от запаса, се разглежда през май 1947 г. И.Попов е обвинен единствено като ръководител на създадена от други тайна военна организация „Неутрален офицер“. Осъден е на 15 години строг тъмничен затвор.

* * *

Организаторите на процеса срещу военната организация „Неутрален офицер“ постигат целта си. Необходимостта от „прочистване и обновление“ на армията вече

не подлежи на съмнение. Не подлежи на съмнение и „заговорническата и антинародна“ роля на опозицията. Събраният на процеса доказателствен материал обвинява лидерите на Земеделския съюз „Никола Петков“ и е основание за тяхното привличане под съдебна отговорност.

СЛУЧАЯТ ПЕТЪР КОЕВ СЕ ПРЕДАВА НА СЪДА

Петър Константинов Коев е роден през 1900 г. Завършва правни науки и работи като адвокат. Член е на БЗНС от 1920 г. По време на деветоюнския преврат през 1923 г. е окръжен управител в Пловдив. Изгражда се като убеден демократ, противник на фашизма и монархията. През годините на антифашистката съпротива е в течение на контактите, които се създават с комунистическата партия и на изграждането на Отечествения фронт.

След 9 септември 1944 г. е секретар на Министерството на финансите. През август 1945 г. минава в опозиция. Става секретар на стопанския отдел на БЗНС „Никола Петков“ и участва в заседанията на Постоянното присъствие със съвещателен глас. От април 1946 г. е действителен член на Постоянното присъствие на Съюза. Избран е за народен представител във Великото народно събрание. Във връзка с разкритията около военната конспирация „Неутрален офицер“ е призван от следствените органи да даде показания.

СЛЕДСТВИЕТО

В съдебното дело на „Неутрален офицер“ са приложени четири протокола от разпитите на П.Коев през януари 1947 г. Един от протоколите е преведен на руски език. В тях се съдържат следните сведения:

През пролетта на 1945 г. бившата хазайка на П.Коев — Магдалена Страшникова, му представя подполковник Стефан Аврамов. Това запознанство той счита за случайно, но след известно време Аврамов отново го посещава. Срещат се и в сладкарница „Цар Освободител“, където и двамата обичат да отседат и да се видят с познати. Оpozнават се по-добре и често седят на една

маса и разговарят. След отлагането на изборите през август 1945 г. Аврамов започва да проявява интерес към политиката. От него Коев разбира, че той и група офицери, с които контактува, са настроени против военния министър Дамян Велчев. През март 1946 г. Аврамов му казва, че офицерите около Д.Велчев са изградили опозиционна група. След един месец му съобщава, че те също са се обособили в група. Целта им е да предпазят армията от политизиране и от погрешни стъпки, към които могат да я тласнат хората на Д.Велчев. Доверява му и готовността им да се организират и, ако случаят позволи, да си послужат със сила за установяването на демократично правителство.

П.Коев отива в дома на Никола Петков, докладва му за състоянието в ЩВ и споделя с него мнението си, че преврат не може да се извърши, но един опит в тази насока би могъл да послужи като повод за обвинения срещу опозицията. *Никола Петков* го успокоява и му казва: „Аз зная настроението и възможностите на военните, не само от теб чувам тия неща. Не само ти ми донасяш това, защото аз имам свои лични връзки с големи хора от военното министерство.“ Коев му предлага да създадат към Земеделския съюз военна секция, но Никола Петков категорично отказва. Според Коев Никола Петков поддържал връзки с войската посредством генерал Кирил Станчев и не желал да се ангажира с други военни лица. След този разговор с Никола Петков той избягва Аврамов и повече не се е срещал с него. С генерал Иван Попов не е имал никакви връзки. Познават се от 9 юни 1923 г., когато Попов, тогава поручик, го арестува в Пловдив. През 1945 г. на два пъти случайно се срещат на улицата. И.Попов го поздравява, а втория път го спира и му иска предизборната платформа на БЗНС. Коев го отправя към клуба на Съюза на ул. „Гурко“. Други контакти с него не е имал.

Във вторите показания П.Коев разказва за дейността си до 9 септември 1944 г. Любопитното в тях е, че още през март 1923 г. той научил за готвения преврат и докладвал за това на Ал.Стамболийски и министрите на вътрешните и на външните работи. Разкрива и подготовката на преврата на 19 май 1934 г. На 18 май отива при Димитър Гичев и му казва за преврата. След една годи-

на научава от Никола Мушанов, че Гичев не е уведомил кабинета и вечерта на 18 май е имал среща с Д.Велчев. Третото показание е повторение на първото показание.

Последното показание на *П.Коев*, в което разказва за работата си в БЗНС, по същество е обвинение срещу неговия главен секретар: „*Никола Петков постигна пълна независимост в действията си като политически секретар, установява всякакви връзки, без да уведомява Постоянното присъствие.*“ За обединението с Д.Гичев казва: „...аз, *Тодор Юрданов и Рангел Даскалов* решително се противопоставяхме докрай. *Атанас Буров и Стойчо Мушанов*, много близки лично и политически на *Димитър Гичев*, направиха всички усилия и внушиха на *Никола Петков*, че това е обществена необходимост.“ Обединението, според него, ползва само Гичев, който преодолява политическата си изолация и разединява Земеделския съюз с внушенията си, че началото на революцията не е Девети септември, а втори септември, когато се създава правителството на Константин Муравиев. „*Това обединение създаде две души в Съюза ни и ни отдалечава от ОФ, главно от РП(к).*“ След преминаването на Земеделския съюз в опозиция, пише П.Коев, Никола Петков имал голяма вина за конфронтацията с Отечествения фронт. „*Отношенията между ОФ власт и опозицията все повече се изостряха, за което много допринасяше характерът и сприхавостта на секретаря на Съюза, Никола Петков. Неговият заядлив и сприхав характер веднага се отрази на списването на вестника... Духът и становищата на вестника отразяваха само волята и разбиранията на секретаря Петков. Във външната информация се явяваха преобладаващи новини от западен източник и не се спазваше равно третиране на тези, изходящи от Съветския съюз. Това сигурно засягаше политическите и военноконтролни представители на СССР у нас и е допринасяло за недоверието им, не само към личността на Никола Петков, но и към самия БЗН съюз.*“

Едно от задълженията на П.Коев било да събира всички писма, телеграми и оплаквания от провинцията. Събраните материали Никола Петков задържал при себе си и когато започнал да излиза в „Народно земеделско знаме“ въз основа на тях направил постоянна рубрика. „*Сигурен съм, пише Коев, че Никола Петков е давал от*

тях на чуждите кореспонденции, които редовно посещаваша Петков, разговаряха и получаваха сведения и изявления от него“ През цялото това време връзките на Никола Петков с Д.Велчев, К.Станчев и десните звенари продължават, „те са много близки и интимни, така че Никола Петков по военните въпроси сведения може да черпи от извора.“

ГЕНЕРАЛНА РЕПЕТИЦИЯ

На 4 февруари 1947 г. председателят на Великото народно събрание *Васил Коларов* прочита на народните представители изпратеното от прокурорския надзор при Софийския областен съд писмо: „Уважаеми господин Председателю! От самопризнанията, които е направил народният представител Петър К. Коев в приложената преписка, а така също и от показанията на подсъдимите по наказателно общ характер дело 623/1946 г. „Неутрален офицер“ ... се установява, че същият, като лице от секцията по военни въпроси при групата на Никола Петков, е съучастник във формираните тайни военни конспиративни организации, които са си поставили за цел свалянето на установената власт в държавата чрез преврат... Учитво Ви молим, господин Председателю, да ни се разреши задържането под стража и даването под съд на същия народен представител, нещо, което е в съгласие не само с повелите на закона, но и на справедливостта.“

В заседателната зала настъпва раздвижване. Комунистическото мнозинство ръкопляска. Сред опозицията се надигат гласове на протест. Разгорещените страсти прерастват в сблъсък.

На трибуната излиза инженер Стефан Божков: „Както преди изборите, така и в деня на изборите и след тях, не е имало свобода, ред и законност, а само закани, арести, интернирвания, насилия и незапомнени фалшификации ..

Министър-председателят Георги Димитров: Сволоч

С.Божков: Не съм сволоч.

От мнозинството: Провокатор.

Антон Югов: Провокатор.

С.Божков: Ако аз съм провокатор, Вие сте убиец.“

Депутати-комунисти се нахвърлят върху него да го свалят от трибуната, някои го удрят.

На следващия ден, около 15 часа, във ВНС започват дебати относно искането на Софийския областен съд да задържи и предаде на съд народния представител П.Коев. Докладът на комисията по Министерството на правосъдието прочита **Тачо Даскалов**:

„— Господа и госпожи народни представители! Не случайно се дойде до тези разисквания. Те са резултат на една политика на известен кръг от общественици и политици в Българския земеделски народен съюз „Никола Петков“; една политика, корените на която ние няма да търсим в днешния момент, а много по-напред от него; една политика, която неминуемо доведе Петър Коев до този резултат. Това е същата причина, която извика на съд известни конспиратори в Полша, Югославия и Румъния, па ако щете и във Франция. Щом се тръгне по нанадолнището, мъчно може да има спиране.“

„Долнището, мъчно може да има спиране.“

Докладчикът подробно се спира на промените у нас след 9 септември и стремежа на свалената от власт реакция да се прикюти под крилото на отечественофронтовската опозиция. Проводник на тази тенденция в Земеделския съюз е П.Коев. Контактите му с бивши политически лидери като А.Буров, С.Мушанов и др. подхранват в него „известни ламтежи политически“, които го довеждат до конспирацията „Неутрален офицер“. След като прави анализ на показанията на подсъдимите офицери, които обвиняват П.Коев, докладчикът заключава:

„— Това е едно тежко деяние. Той отива против историческата съдба на българския народ. И аз ще ви кажа откровено, господа народни представители, че ако имаме един вулгарен убиец, нѐ бих го пощадил, отколкото един, който отива против българския народ.“

Д-р Георги Петков: Великолепен морал!

Т.Даскалов: Господа народни представители, така протекоха разискванията в комисията и ние с чиста съвест и пълно съзнание за отговорността, която имаме в този момент, решихме с мнозинство да удовлетвори м молбата на прокурора при Съдийския областен съд.

Коста Лулчев: Никакви документи не се прочетоха в този доклад. Това е само впечатление на докладчика. Може ли това?

К.Бонев: Нито един документ не се прочете.

Кр.Славов: Не само това. Докладчикът трябва да конкретизира фактическия състав на престъплението, че е извършил това, това и това.

К.Лулчев: Докладчикът да завърши доклада си и да представи документи. Няма представени факти и данни. Може ли това?

Антон Югов: В съда ги има достатъчно, който се интересува, ще ги намери. Ще имате възможност да чуете думата на съда.

Недялко Атанасов: И фашисткия режим по-рано така говореше.“

На трибуната се качва **Ангел Держански:**

„ — От доклада, който се направи, вие чухте много ясно, че всъщност не Петър Коев е бил единственият виновник... че всъщност Петър Коев бил тук само едно оръдие, макар и съзнателно, а истинските престъпници, ония, които трябвало да отговарят, това били **Никола Петков** и цялото ръководство на **Българския земеделски народен съюз**. Ето, коя е целта на този процес.“

След това ораторът се спира на писмото на прокурора, с което иска задържането на П.Коев и подвеждането му под отговорност по член 1 от ЗЗВН и член 51 от Наказателния закон:

„ — В това писмо не е казано абсолютно нищо, какво всъщност е извършил **Петър Коев**, за да смята прокурорът, че може да квалифицира неговото деяние по тези текстове от двата закона. Аз смятам, че това той беше длъжен да стори. Обстоятелството, че той не го казва, е една слабост на това искане, което мисля, че не е без значение за момента, в който вие ще трябва да вдигнете ръка да удовлетворите такова едно искане на прокурора.

Кажете сега, господин докладчик, какво всъщност е извършил **Петър Коев**? Ние не чухме от Вашия доклад това. Ние чухме само това, че той имал контакти, имал срещи, който бил във връзка с някаква жена, с този **Аврамов**, водил с него някакви разговори, които по Вашия доклад се разбира, че били само осведомителни разговори, които след това били предадени на **Никола Петков**.

Това е, което чух от доклада на **Тачо Даскалов**. И когато **Коев** предложил това в **Постоянното присъствие** на

БЗНС, Никола Петков категорично е отрекъл да има какъвто и да било контакт с каквито и да било офицери, били те запасни или действителни. И с това се свършва. Ако всичко това е така, какво всъщност Петър Коев е извършил?

Добри Терпешев: Защо защитаваши тия хора сега? Ти и мен защитаваше едно време, но не ми помогна.

— Ето, моят стар приятел Добри Терпешев ми напомня нещо из нашите минали отношения...

Кочо Бонев: Той е стопановед.

Д.Терпешев: На черна борса си ти стопановед, но ще си намериш мястото.

К.Бонев: С черна борса се занимават други около тебе.

Д.Терпешев: Хулиган си ти.

К.Бонев: Не съм хулиган.

Д.Терпешев: А какъв си? Тиква такава.

— Защо се оскърбявате? Не бива така. Аз не мога да си спомня коя година беше...

Д.Терпешев: 1940 година.

— През 1940 г. той беше подсъдим по един конспиративен процес. Аз бях негов защитник.. Цялата ми дейност по онова време беше посветена в защита на ония, които бяха преследвани по политически процеси... Както съм защитавал до вчера вас и съм бил винаги горд с това, така сега ще защитавам не само Петър Коев, но и всякого, когото обвиняват без да е извършил нещо.

За мен и моите другари е ясно, че вие няма да отчетете или по-скоро няма да приемете нашите апели, няма да се вслушате в тях. Вие предварително, това личи от вашето държание, имате своето решение да удовлетворите молябата на прокурора. Но аз трябва да ви кажа: ще извършите грешка. Извършихте доста грешки, за които в себе си някои съжеляват. Към многото грешки ще извършите още една. Недейте да вършите това, което повече ни разединява и ни отдалечава. Дайте да търсим онова, което ни доближава. Накрая ще ви кажа, за да завърша: с политически процеси — вие това по-добре знаете от нас — идеи не се убиват. С тях те се подклаждат.

Йордан Ковачев: Днес, в два часа следобяд, в дома на народния представител Петър Коев са се представили органи на милицията и са го поставили под домашен

арест. Тогава, когато той е заявил, че е още депутат и че не могат да го поставят под домашен арест и под никакъв арест, предложили му да го докарат до Народното събрание заедно с багажа му в милиционерска кола, която и в този момент го чака, за да го отведе.

От местата на опозицията: Значи въпросът е решен от милицията.

К.Попрусинов: За да не избяга както Гемето. Милицията взема мерки.“

Думата се дава на Петър Братков:

„ — Аз считам, че това не е един обикновен спор. Той не е един обикновен съдебен инцидент, който е усложнен само поради това, че децът на престъплението има качеството на народен представител. Аз считам, изразявайки мнението на цялата опозиция, че в случая тоя повдигнат от прокурора въпрос, е брънка от веригата на съдебната политика, която провежда Отечественият фронт...“

Изказванията на депутатите от опозицията се прекъсват от комунистите депутати с викове: „Съзаклатие няма да позволим“, „фашистки агитатори“. В това се свежда цялото им участие в обсъждането на въпроса за снемането на депутатската неприкосновеност на П.Коев, неговото задържане под стража и даване под съд.

На трибуната на ВНС се качва П.Коев:

„ — Аз знам, че може би този процес е пръв, но няма да бъде последен, защото целта е да бъде ударен Земеделския съюз. На всяка отрязана обаче част от Съюза, ще поникнат десетки нови.

С унищожаването на Петър Коев не ще се постигне нищо, защото ще дойде ден, когато ще се развее знамето на демокрацията и мира.

Българският земеделски народен съюз ще продължи борбата, тъй както я води, прямо и неуклонно, само с бюлетината и с пълното съзнание за правдата и необходимостта от човешчина и мир на тази земя.

Обвинен съм, че аз, който последователно през повече от 23 години съм водил война заедно с вас срещу фашизма, съм влязъл в сътрудничество с фашизма. Това с нищо не е установено — нито в тъй наречените мои показания, признания в кавички, поставени от мене, нито даже в тези фалшиви показания на офицера Аврамов ..

Аз не правя тук лична защита, но аз ви казвам, че никога няма да позволя през моята глава да ударите Земеделския съюз. Вие можете мене да ме съдите, вие можете да ме бесите, но ще бъда съден аз, с пълното съзнание за своята невинност, без да съм когото и да било ангажирал и най-малко своята организация. И затуй дължа да декларирам, че тези признания, че тези показания 9/10 са признания, внушени по начин, който аз изложих в своето писмо. Няма нищо в тези признания, които се четеха тук в комисията. Те са четвърти по ред. Те приличат на коледна елха, която от първото показание до четвъртото, беше постепенно натруфена, накичвана, дотогава докогато престане да се вижда самото истинско вътре борово дръвче. Тая коледна елха трябва на всяка цена сега да бъде окичена и с една звезда отгоре, а това е — да бъде ударен непременно секретаря на Съюза, бореца Никола Петков. Всичките тия показания аз в последния момент трябваше да препиша, като се надявах, че в един съд като обвиняем бих могъл да кажа истината и да отрека тия показания като не дадени при свободно изразена воля... И аз съм дълбоко убеден, че в следващия процес ще падне всичко, защото в края на краищата, един съд все пак е съд, той не може да върва на тези данни. Що се отнася до показанията на съобвиняемия или на действително обвиняемия Аврамов...

Един от мнозинството: Познаваш ли го?

Друг от мнозинството: Много пъти си се срещал с него.

— ... тези показания, как са дадени и за какво са дадени, това не е моя работа...

Един от мнозинството: Какво го усукваш?

— Аз едно зная — че при очната ставка с него, той не можеше да стои прав. Той беше седнал по време на очната ставка... Аз обаче декларирам, че в целия този процес на познанство, никога аз, Петър Коев, не съм внушавал на този човек никаква дейност срещу Отечествения фронт, даже и когато бяхме във от него.

Райко Дамянов: Невинна гълъбица.

— Аз ви казвам, че не се плаша от закона, защото пред себе си и пред организацията съм абсолютно невинен.

И накрая, понеже не искам повече да ви преча, аз, как-

то казах за показанията, които дадох по-рано, че не са нито истински, нито дадени при свободна воля...

Един от мнозинството: Лъжеш!

— ...сега също така ви казвам и декларирам, че ако ви се покажат и утре нови показания, сигурно те — оттук ви го казвам — няма да бъдат нито искрени, нито мои. Защото аз вече минах през разпит, аз знам начина, по който се стига до такива показания. Аз ви заявявам и казвам и на вас, и на моите другари: ако видите някакви показания по подобие на тези от участващите в процеса на „Неутрален офицер“, знайте, че са дадени при крайно тежки, невъзможни и непоносими условия. Казвам го, за да се отбележи и да се знае.“

Дискусията продължава. Накрая Т. Даскалов прочита решението на парламентарната комисия по Министерството на правосъдието, че намира за основателно искането на прокурора за задържане под стража и даване под съд на П. Коев.

Председателстващият Петър Каменов: „Няма записани други оратори. Минаваме към гласуване.“

Всички народни представители стават прави. Опозиционните депутати скандират: „Да живее свободата!“ и се отправят към изхода. Комунистическото мнозинство вдига ръце, ръкопляска и вика „Браво!“

Генералната репетиция на съдебния процес срещу П. Коев преминава успешно. В 22,55 часа заседанието е закрито. П. Коев е задържан и отведен в Централния затвор.

ВЕЗНИТЕ НА ТЕМИДА

Спектакълът във Великото народно събрание, устроен по повод задържането на П. Коев, не оставя много неизвестни около развитието на следствието и съдебното дирене на истината. Очакванията във везните на правосъдието да натези още повече страната на престъпните деяния се оправдават.

През април 1947 г. затворникът П. Коев получава обвинителния акт, който не му оставя почти никакъв шанс: отечественофронтовската опозиция е челен отряд на силите, които искат връщането на стария режим. П. Коев е изтъкнат неин представител. Като секретар на министер-

ството на финансите се проявява като противник на Отечествения фронт, преследва прогресивните чиновници, не зачита решенията на ОФ-комитетите и се обявява против влизането на държавните служители в Общия работнически професионален съюз (ОРПС).

В качеството си на стопански секретар на БЗНС установява контакти с подполковник С.Аврамов и го настроява за противодействие срещу Отечествения фронт. Уведомява го, че към ПП на БЗНС „Никола Петков“ се създава военна секция със задача да установи контакти с външните военни и в удобен момент да ги използва за сваляне на властта чрез преврат. През 1945 г. П.Коев се среща с Иван Попов, разпитва го за офицери, на които може да се разчита, и му предлага да оглави военната секция на Земеделския съюз.

П.Коев се обвинява за това, че през втората половина на 1945 г. и началото на 1946 г. умишлено е подбудил създаването на „Неутрален офицер“ — тайна военна организация, която си поставя за цел насилствено да свали законно установената власт.

Съдебният процес срещу П.Коев започва на 12 юни 1947 г. Той е единственият подсъдим. Състав на съда: председател — Константин Унджиев; членове — Иван Дамьянов и Александър Даскалов; прокурор — Петко Петрински; защитници: Ангел Держански и д-р Атанас Москов. За свидетели са призовани девет души.

Дадените от П.Коев показания пред съда подсилват впечатлението, че той съзнателно и целенасочено е търсил контакти със С.Аврамов, за да се информира за войската и чрез него да влияе за създаването на „Неутрален офицер“. От Аврамов той научил, че *„известен кръг военни, начело с министъра на войната Дамян Велчев, които и активно да са участвали на 9 септември, не могат да се приобщиат непосредствено към офицерството от деветосептемврийските групировки.“* По-конкретно звучат и отговорите на Никола Петков, когато му докладвал за разговорите си с Аврамов: *„...аз зная тази работа, зная настроенията и възможностите на войската... Аз сигурно не само от теб чувам тези работи, не си само ти, който се интересува; аз лично имам свои връзки, лично свои отношения имам и то между първите хора на военните среди, например Кирил Станчев, самият министър Дамян Велчев,*

зная какво е положението там.“ По друг начин звучи и откъдето на Никола Петков за създаването към Постоянното присъствие на военна секция: „...въпросите от чисто военен характер не трябва да бъдат разисквани от широк кръг... тези въпроси трябва да се разглеждат от по-тесен кръг.“

Първият разпитан свидетел е *С.Аврамов*, който се спира подробно на срещите си с П.Коев. Накрая обобщава: „Идейният вдъхновител и ръководител на военно-фашистката конспирация „Неутрален офицер“ е бил опозиционерът *Петър Коев*“ и че целта на организацията е „да подготви офицери и ги организира съвместно с опозицията за сваляне на властта.“

Свидетелят *И.Попов* разказва подробно за „Неутрален офицер“, определя го като „тайна военно-конспиративна организация“ в тесни връзки с опозицията. П.Коев познава от 1923 г. Знае, че е опозиционно настроен, сам търси контакти. От него Попов черпи морални сили, за да се включи в „Неутрален офицер“, но за организацията двамата никога не са разговаряли.

Колкото и да са синхронизирани показанията на подсъдимия и свидетелите с обвинителния акт, получават се значителни разминавания. Това налага непрекъснатата намеса на прокурора, връщане към следствените протоколи, сравняване с показанията в съда, настойчиви искания за потвърждаване на фактите, върху които се гради обвинението.

Прокурорът *Петрински* в обвинителната си реч заличава и най-малките съмнения относно „обективността на обвинението“: П.Коев е идейният вдъхновител за създаването на „Неутрален офицер“; *С.Аврамов* и останалите офицери създават организацията с цел да подпомогнат опозицията насилствено да свали законната власт; *Никола Петков* активно участва в заговора с военните, но неговите връзки са преди всичко с *Кирил Станчев* и „Военния съюз“.

Процесът се развива според очакванията на неговите организатори. *Наблюдател на Държавна сигурност*, който следи хода на делото, отбелязва в своя доклад: „*Коев се държи коректно... Признат е за виновен и така завършва последният етап от делото „Неутрален офицер“.* След това авторът на доклада засяга същността на въп-

роса: „Доказа се, че Никола Петков е скъсал с принципите на Ал.Стамболийски: не зачита народовластническия характер на Съюза и се е превърнал в диктатор; изменил е социалния облик на Съюза като начело са застанали рентнери; обявява се против републиканските възгледи на сдружените земеделци и иска възстановяването на Търновската конституция; обявява се против традиционната политика на Земеделския съюз за мирни отношения със съседните страни и „повдига македонския въпрос“; обявява се против народното правосъдие и народната воля.“

Свободното съчинение на служителя на органите за сигурност завършва с похвала за господин *Петрински*: „Обвинителната реч на прокурора Петрински бе блестяща.“

Тази „блестяща“ реч в заключителната си част звучи като заклинание:

„Аз нямам основание да ви моля за крайно смекчаващи вината обстоятелства. Действително Петър Коев направил известни признания, но това беше хитрата маневра на един юрист; фактически той не признава това, което е извършил. Правото повелява на този, който е тръгнал по пътищата на конспирацията, измени на паметта на своя бивш водач и подаде ръка на онези среди, които хвърлиха трупа на Александър Стамболийски в пясъците на Марица, да се наложат най-тежките санкции. Защото не трябва да се наказват само тези, които служат като средства — офицерите в конспирацията „Неутрален офицер“, за такива. Но, господа съдии, онзи, който си служи с оръдията, заслужава по-тежко наказание, за да се знае, че пътищата на конспирацията са изключени веднъж завинаги от българската история.“

— На 14 юни 1947 г. съдът признава П.Коев за „виновен, че от октомври 1945 г. — началото на 1946 г. умишлено е подбудил подполковник Смолянов, чрез подполковник Аврамов и генерал Иван Попов, да образуват тайна военна организация с фашистка идеология, която си поставя за цел събарянето на държавната власт чрез преврат“ и го осъжда на 12 години и 6 месеца строг тъмничен затвор.

Наистина недостоеен финал на делото „Неутрален офицер“... и начало на нов процес срещу организацията „Военен съюз“ и Никола Петков.

ПРЕКЪСНАТО СЛЕДСТВИЕ

През пролетта на 1946 г. между служителите в Министерството на войната упорито се говори, че Военният съюз е възстановен. Органите за сигурност поставят под наблюдение не само служебния, но и личния живот на редица офицери. На 26 юни 1946 г. е задържан полковник Марко Иванов, завеждащ служба „Анкети“ в Министерството на войната. След него са арестувани полковник Борис Гергов, също на служба в Министерството на войната и майор Атанас х. Атанасов, началник на секция в отдел „Организационен“ при Щаба на войската. На 27 юли е арестуван подполковник Стоян Златев, адютант на министъра на войната Дамян Велчев. На 4 август е задържан генералът от запаса Кирил Станчев. Арестите се разширяват и обхващат общо 43 души, от които през юни са задържани 2, юли — 16, август — 11, септември — 11 и октомври — 3 души.

ВОЕННИТЕ КОНСПИРАТОРИ

Изброените поименно военнослужещи се обвиняват като организатори и ръководители на тайната военна организация „Военен съюз“, а всички останали — като нейни членове и съмишленици. С изключение на трима души, от които един подофицер и двама редника, всички останали са офицери: един генерал, 5 полковника, 3 подполковника, 10 майора, 17 капитани, 3 поручици и един подпоручик.

Социално-политическата и нравствената характеристика на задържаните офицери, дадена им от следствените и съдебните власти, е издържана в налагащия се вече стил на отрицание на всички ценности, създадени от буржоазното общество. Надигащата се тоталитарна вълна,

която помита демократичните традиции в нашия обществен и политически живот, ги заклеява като най-зли врагове на българския народ и агенти на империализма. Името на организацията, към която се числят, се вплита в разгарящите се политически страсти и става символ на родоотстъпничество и предателство.

Това налага да добием по-реална представа за „конспираторите“ и „офицерите-фашисти“ от организацията „Военен съюз“. И така, 26 души са родени в градове и 17 — в села. Всички произхождат от трудови български семейства. Необходимо е обаче да се подчертае, че социалният им статус е по-висок от средните му измерения за обществото. Основната част произхожда от осигурени в материално отношение градски и селски среди. Единадесет души са от семейства на учители, лекари, военни и чиновници. Трима са от бедни селски и двама — от бедни работнически семейства. Материалната осигуреност и градската среда, в която израства болшинството от тях, им осигурява достъп до духовните ценности на нацията и избирането на военната кариера, която с основание тогава се счита за една от най-престижните. Двама от най-бедните и израснали в нищета са сираци от войната и завършват военното си образование като държавни стипендианти.

Заслужават внимание и техните интелектуални качества. Всички са били много добри и отлични ученици и кадети във Военното училище. С висше военно образование са 32 души, с висше специално — 4, средно военно — 2, средно търговско — 2, средно реално — 2 и един (от редиците) — с прогимназиално. Много от тях владеят по един и повече западни езици. Трима са завършили инженерни специалности в Германия. Високият образователен ценз и военна подготовка им осигурява представителни длъжности във войската: 6 души работят в Министерството на войната и 8 души — в ЩВ. Останалите са на служба в специализирани войсковы части и подразделения: Военната академия, Школата за запасни офицери, Артилерийската школа, Първи противовъздушен полк, Първи артилерийски полк, Бронираната бригада и войсковы части във Варна, Плевен и Пловдив. При извършването на арестите четирима души са освободени от армията. Двама от тях са студенти, един упражнява сво-

бодна професия и един е пенсионер. Професионалната заетост определя местожителството им: 34 души в столицата и останалите 9 — в провинцията.

Възрастовата характеристика също има свои особености. Основната част — 30 души, са между 30 и 40 години. Всички те са възпитаници на Военното училище, ценят високо честта на пагона и между тях са изградени приятелски отношения. Четирима души са между 47 и 52 години. Най-възрастният е генерал К.Станчев, който е на 52 години. Останалите 8 души са между 20 и 30 години. Това са младши офицери, един подофицер и двамата редници, които, изпълнявайки заповедите на своите началници, стават съпричастни на организацията и попадат под ударите на закона.

Всички офицери до 9 септември 1944 г. са били безпартийни. Повечето от тях считат политизирането на армията за вредно и с опасни последици за нейната дисциплина и боеспособност. Само шест души от тях са били членове на Военния съюз. Като такъв, генерал К.Станчев през 1936 г. е осъден на смърт. Впоследствие смъртната му присъда е заменена с доживотен затвор, а през 1941 г. е амнистиран. Аполитичната им позиция ги прави резервирани към терористичните акции на бившата власт и нейните опити да използва армията срещу антифашистката съпротива. След 9 септември само двама души са подведени под отговорност от Народния съд, но са оправдани. На други двама членове от семействата им са осъдени от Народния съд. През 1946 г. един е член на БРП(к) и един на БРСДП.

Всички висши офицери имат отлични атестации за морално-волевите си и професионални качества. В повечето от тях чувството за дълг пред родината и националните идеали доминира над всичко и в критични ситуации определя изцяло тяхното поведение. Майор Вълко Яначков при изтеглянето на българския корпус от Югославия спасява 12 милиона лева. При настъпилото объркване в корпусното командване вследствие враждебните действия на хитлеристката армия, по своя инициатива той натоварва парите от скопската банка и ги доставя на БНБ в София.

Чувството за дълг пред родината определя участието на мнозина от тях и в акта на 9 септември 1944 г. Гене-

рал К.Станчев дава интересни данни за своето участие в деветосептемврийските събития. През юли 1944 г. поставя на генерал Захариев задача да подготви и постави войсковите части в района на Плевен в разположение на ОФ и да осигури територия за нелегално правителство, в което К.Станчев е определен за военен министър.* В края на август установява връзка с щаба на Първа дивизия и убеждава командването ѝ да напусне прикриващия фронт, да се насочи към София и вземе участие в завземането на властта. На 8 септември вечерта той нарежда на командването на дивизията да осигури свободно влизане в столицата на преминалите на страната на ОФ войски.** Взима мерки да се парират заповедите на началника на столичния гарнизон за противодействие на въстаническите части. По принцип, уточнява К.Станчев, „акцията се решава след една среща на 7 септември между мен, него (генерал Райчо Славков), генерал Тошев и Добри Терпешев, който трябваше да се убеди, че от военно гледище тя е напълно подготвена.“ След превземането на Министерството на войната той е извикан по телефона, незабавно се отзовава и убеждава генерал Маринов да подпише заповеди до Първа дивизия и Школата за запасни офицери, от които се очакват изненади и оказване на съпротива. „Вследствие на това, заключава К.Станчев, положението се овладя напълно и на 9 сутринта всички военни дейци са извикани... и ОФ правителство им изказва благодарност.“

Активно участие в акцията на 9 септември взимат М.Иванов и Б.Гергов. За заслугите им от капитани са произведени в полковници. От 9 до 16 септември Б.Гергов е комендант на военното министерство, след което поема командването на въздушна ескадрила. Участие и съдействие за победата на 9 септември оказват майор Борис Динков и подполковник С.Златев.

Отечествената война е сурово изпитание за волята, мъжеството и демократичния устрем на българския народ. Офицерският корпус не измени на своя отечествен дълг и отдаде на родината си своето майсторство и воин-

*Тези твърдения на К.Станчев не се потвърждават от никакви други източници (Бел.ред.).

**По това време К.Станчев е само о.з.майор и твърденията му трудно могат да бъдат приети за достоверни (Бел.ред.).

ска доблест. Във войната участвуват и 18 души от изправените след това на подсъдимата скамейка като конспиратори и членове на „Военен съюз“.

На генерал К.Станчев е поверено командването на Втора армия. В деня на назначаването му, 15 септември 1944 г., той издава заповед до войниците и офицерите: „В тая борба срещу враговете на славянството ние не сме сами. Победоносната Червена армия на братските народи на СССР е с нас. С нас са мощните армии на Великобритания и САЩ. В нея участвуват войските на всички свободолюбиви народи. Напрегнете всичките си сили за окончателното разгромяване на герmano-фашистките завоеватели.“

Втора армия настъпва по Софийско-Нишкото и Нишко-Косовското направление. Действията на армията са част от Белградската операция на Трети украински фронт. Задачата ѝ е да разгрои вражеската групировка в района на Ниш и да прекъсне пътищата за оттегляне на неприятеля от Гърция и Егейските острови. С овладяването на Ниш операцията завършва с блестяща победа. Загубите на противника възлизат на 10 000 убити и пленени, хиляди ранени, огромно количество унищожена и изоставена бойна техника.

В Нишката операция Втора армия си взаимодейства с югославски части. За бойното сътрудничество на двете войски генерал К.Станчев ни е оставил любопитни подробности: „Когато (Бронираната) бригада се насочва от изхода на Моравското дефиле на север към с.Мерошина за прекъсване отстъплението на германските части от гр.Ниш, към дружината бойни коли и преносима техника е била придадена една бригада титова войска. До овладяването на с.Мерошина бригадата е действала сравнително добре, но след овладяването на селото, с което се прекъсва пътя за отстъпление на немските части, бригадата вместо да продължи действията си на север към с.Александрово, се впуска в грабеж на изоставените моторни коли, оръжие и пр. С дружината бойни коли остават само отделни партизани, които стигат до западните покрайнини на с.Александрово, след което и те се отдават на грабеж, изоставяйки дружината бойни коли. С това бойните действия на тази бригада се приключват.

Второто място, където се появиха титовите войски

през Нишката операция, беше самият град Ниш и то след неговото овладяване от нашите войски. Нашите войски влязоха в Ниш в 16.45 часа на 14 октомври, а първите титови партизани се появиха из улиците на града към 18.30 същия ден, като започнаха безредна стрелба с шмайзери, леки картечници, пистолети и пр. и е станало нужда да им се забрани стрелбата, поради внасяне смущение в града.“

Под командването на генерал К.Станчев Втора армия победоносно завършва Първата фаза на войната. На 10 декември К.Станчев издава заповед, с която благодари на помощник-командирите: „Проникнати от дълбоко съзнание за вашия дълг и задачи, вие заработихте из войнишките редици, приобщихте вашите усилия към теза на народните командири за издигане и закрепване на разклатената дисциплина и доверие между командири и бойци.“

В Отечествената война полковник^а Спас Спасов командва увенчаната с бойна слава Четвърта преславска дивизия. Майор Георги Стоименов е началник-щаб на Гвардейската дивизия. Трина души са ранени тежко, на всички гърдите са обкичени с ордени и медали.

ОРГАНИЗАЦИЯТА „ВОЕНЕН СЪЮЗ“

След извършването на арестите ръководителите на организацията и по-активните ѝ членове са изолирани един от друг. До края на март 1947 г. следствието се води в ЩВ, след което се прехвърля в ДС. Показанията, давани от ръководителите на организацията през първите месеци на следствието, не са запазени, а може би точно — не са приложени към съдебното дело. Обобщени техни показания от зимата и пролетта на 1947 г. са приложени към делото по процеса срещу Никола Петков, състоял се през август същата година.

Полковник М.Иванов: Като участник в „удара на 9 септември“ той се чувства отговорен за състоянието на българската войска. Длъжността му в Министерството на войната (по същество завеждащ личен състав) му позволява пряко да следи за намесата на властта във войската. Той е „разтърсен от гоненията, от рухването на

дисциплината в армията, от това, че трябва да преследва другарите си, тежките присъди на Народния съд, лошото снабдяване“. Това насочва вниманието му към политическия живот. След отлагането на изборите през август 1945 г. и формирането на опозицията, по собствена инициатива се среща с Григор Чешмеджиев*** и засвидетелства симпатиите на честните офицери от армията към него и опозиционния блок. Г.Чешмеджиев му казва, че с Никола Петков са в очакване да им възложат да съставят нов кабинет. Между тях недоразумения няма, но и двамата се опасяват от комунистите, които са „луди глави“ и са готови да устроят Вартоломеева нощ.

С посредничеството на трето лице се запознава и води разговор с Никола Петков. Последният му казва, че правителството на ОФ е компрометирано и трябва да се подмени. Приятелството обаче със Съветския съюз ще се запази, защото такава трябва да бъде политиката на България и никакви странични явления не бива да ѝ влияят. За срещата си с Никола Петков той разказва на Б.Гергов и споделя с него мнението си, че е необходимо да се създаде ново правителство, което да бъде признато от Англия и САЩ и въведе в страната демократичен ред. За решаването на тази задача, ако се наложи, може да се използва и армията. След като Гергов приема неговите доводи, двамата се срещат с Никола Петков и го уверяват, че една акция на опозицията срещу правителството ще бъде подкрепена от войската. Никола Петков подчертава, че отечественофронтовското правителство е диктаторско, трябва да бъде свалено и ако комунистите се съпротивляват, ще трябва да се намеси армията. Договарят се и за евентуални промени във войската и обсъждат кандидатурата на генерал Иван Попов за началник ЩВ.

След срещата с Никола Петков М.Иванов и Б.Гергов решават да създадат военна организация, която да подк-

***Липсват други източници, които да потвърдят тази среща. По всяка вероятност М.Иванов е бил заставен да признае, че се е срещал и разговарял с Г. Чешмеджиев. Тези показания са били необходими да се обвини социалдемократическата партия в антинародна дейност още в първите дни след излизането ѝ в опозиция. Смъртта на Чешмеджиев (септември 1945 г.) прави излишно името му да се свързва повече с БСДП(о). На предишния план в опозиционната социалдемократия излизат имената на К.Пастухов, К.Лулчев и темата Чешмеджиев в по-късните показания на М.Иванов не се коментира.

репи опозицията и наложи със сила идването ѝ на власт. Срещат се с И. Попов и сондират мнението му, дали би се съгласил да поеме ръководството на ЩВ. След принципното му съгласие прекъсват контактите с него. През септември 1945 г. Б. Гергов се оттегля от идеята за създаване на военна организация и се връща на старите си отечественофронтовски позиции.

Неуспешното приключване на Лондонската конференция дава нов тласък за създаването на организацията. Смолянов се среща с генерал К. Станчев и стигат до единното мнение за необходимостта от възстановяване на Военния съюз, който да подготви армията за преврат. Смолянов започва работа за възстановяване на организацията. Спечелва за тази кауза адютанта на военния министър подполковник С. Златев, който от своя страна привлича майор А. х. Атанасов. Тримата офицери оформят ръководството на организацията, а К. Станчев става неин водач. Четиримата провеждат няколко срещи. На една от тях К. Станчев одобрява декларацията и устава на „Военен съюз“. През ноември 1945 г. е издаден бюлетин №1. През януари 1946 г. са издадени още два бюлетина.

М. Иванов, С. Златев и А. х. Атанасов споделят мнението си за създаването на „Военен съюз“ и запознават с негови документи свои колеги и приятели от военното министерство, ЩВ и войскови поделения от столицата и провинцията. Някои от тях приемат да станат членове на организацията. В това възбуждение се изразява дейността на тайната военна организация „Военен съюз“. От своя страна М. Иванов се среща още два пъти с Никола Петков и му дава написани от него статии за войската, които се публикуват във в. „Народно земеделско знаме“.

Полковник Борис Гергов: Признава вината си по основната линия на обвинението. Властта на ОФ не съвпада с неговите разбирания. Подобно мнение споделят с него и други офицери. Платформата на опозицията е по-близка до неговите разбирания и той приема предложението на М. Иванов да се срещнат с Никола Петков. За тази среща, състояла се в края на август 1945 г., Гергов казва: *„Мнението на Никола Петков бе решаващо за нас. След тази среща ние решихме да създадем нелегална организация, която да се постави на разположение на опозицията за сваляне на правителството на ОФ.“*

Единственото, което Гергов прави за организацията, е опитът му да вербува за нейни членове офицери от брони-

раната бригада. Сам идва до извода, че „властта, която ще установят, ще бъде фашистка“ и това става причина през септември 1945 г. да се оттегли и да преустанови връзките си с М.Иванов.

Майор А.х.Атанасов: Признава се за виновен като съучастник във възстановяването на „Военен съюз“. Привлечен е за член на организацията от С.Златев. Причина да се включи в организацията е, че начело на нея застава генерал К.Станчев. Ново в неговите показания е разпределението на длъжностите в ръководството на организацията: К.Станчев — шеф; М.Иванов — организационен секретар; С.Златев и А.х.Атанасов — членове на секретариата.

Подполковник С.Златев: От него няма запазени протоколи. Запазено е само дело №150/1946 г. относно неговата смърт, настъпила на 2 август 1946 г. на мястото на задържането му на ул. „Александър I“, №6 в София. Заклучението на следствената комисия гласи: „Подполковник Златев, за да попречи на разследването във връзка с разкриване на конспирацията, сам е погълнал умело укрития морфин в самия него, за да тури край на живота си.“ Поради липса на доказателства дело №150/1946 г. се прекратява.*

Към делото на „Военен съюз“ не са приложени никакви писмени документи на организацията. Сведенията по този въпрос са противоречиви. Някои от подсъдимите говорят за устав, декларация, инструкция и бюлетини на организацията. Други отричат съществуването на такива документи. Трети си спомнят, че устно са били запознати с устава на организацията, тъй като всички писмени доказателства за нейното съществуване се унищожавали. Въпреки неяснотата по този въпрос, следствените власти успяват въз основа на събраните по време на дознанието данни да възстановят устава на организацията и го приложат като основен обвинителен материал в мотивите за тяхното осъждане:

*Решението на комисията се оспорва в офицерските среди на военното министерство. За тях е непонятно как е могъл да укрие морфина след щателния обиск, на който се подлагат всички арестанти. Повечето считат, че причината за смъртта е прекомерното морално и физическо натоварване през петте дена на разпит, което той не е могъл да понесе. Това е и убеждението на някои офицери, минали през следствените процедури. От Р.Станимиров следователите искат да признае, че С.Златев е бил морфинист. Такива показания той не дава, но този факт още тогава го навежда на мисълта за трагичната съдба на С.Златев.

I. Цел. Военният съюз си поставя следните цели: 1. Да работи за една България, такава, каквато я иска българският народ. Желанието на народа се осъществява чрез демократичен принцип 50% + 1. 2. Въвеждане в страната на истинска свобода и сигурност на личността, честта и имота на населението, социална правда и равномерно разпределение на богатата. 3. Установяване на демократично правителство, което да установи пълен ред, законност и социално равенство. 4. Да подкрепи със сила оная партия или групировка от партии, която със своята платформа най-пълно покрива и би изпълнила платформата на Съюза.

II. Членове. Членове на съюза могат да бъдат само офицери на действителна служба и запасни такива, които преди уволнението им са били членове на Военния съюз.

III. Средства. Осведомителни средства са бюлетини за политическото положение, които се издават ежемесечно и инструкции, които ще се издават според нуждите.

IV. Организация. Съюзът се ръководи от Управителен съвет (УС) от четирима души — председател и трима членове. Във всяка дивизионна област се формира дивизионна група, в гарнизоните — гарнизонни групи, а във всяка част — група на частта.

V. Връзки. Връзките между групите се поддържат от горе на долу и от долу на горе по йерархически ред, но винаги между едни и същи хора.

Инструкцията за вербуване на членове предвижда в организацията да се привличат смели и млади офицери на действителна служба. Изискването към тях е да са честни, да нямат компрометиращо минало и да са безпартийни. С подофицери и войници да не се работи.

ДРАМА В ЗАТВОРНИЧЕСКАТА КИЛИЯ

Подследствените К. Стаичев, М. Иванов, Б. Гергов, А. х. Атанасов и С. Спасов, които са държани в пълна изолация един от друг, на 25 март 1947 г. са събрани в една килия. За драмата, която се разыгрва между тях, научаваме от по-късни документални свидетелства.

Генерал К. Стаичев, след като излежава присъдата си, на 10 юни и 14 октомври 1963 г. изпраща до Тодор Живков — първи секретар на ЦК на БКП, молба да бъде реабилитиран и настоява за преглед на присъдата по реда на надзора „с мотивировка, че тази присъда е поставена про-

тив мене по реда на репресиите през периода на култа към личността“. Посочва, че доказателства за това се намират в съдебната преписка и обръща внимание на следното обстоятелство: *„В следственото дело не се оказаха показанията от 27 март 1947 г. на четирима мои съследствени, които съдържаха данни и установяваха истината, че аз нямам никакво участие в техния съюз. Същия ден — 27 март 1947 г., след като тези показания бяха разгласени, на мен ми се съобщи, че по отношение на мене е станала грешка и че на другия ден ще бъда освободен. Това обаче не стана“.*

Молбата му тези показания да бъдат приложени към съдебното дело не е удовлетворена. След шест месеца в неизвестност и отново в пълна изолация му връчват обвинителния акт и на процеса получава тежка присъда. През септември 1951 г. в Софийския централен затвор организират на ДС провеждат второ следствие по делото на К.Станчев. *„... данните за неучастието ми във Военния съюз отново бяха потвърдени от същите лица, които ги бяха дали на 27 март 1947 г., но и тогава не бях освободен. Репресията ми продължи 13 години и един месец.“*

Пояснение около изложението в молбите на К.Станчев се съдържа в неговия отговор на обвинителния акт от 2 октомври 1947 г. Въпросните четирима съследствени на генерала са полковниците М.Иванов, Б.Гергов, С.Спасов и майор А.х.Атанасов, с които на 25 март 1947 г. го поставят в една килия.

На следващия ден, 26 март, Б.Гергов е извикан в ЩВ при полковник Косев. Когато се прибира в килията, казва на всеослушание, че е доложил, че С.Спасов ще потвърди пред съда дадените от него неверни показания срещу генерал К.Станчев, но понеже е честен човек, ще посегне на живота си. С.Спасов се обръща към К.Станчев: „Господин генерал, не можах да издържа. Дадох неверни обвинения срещу Вас.“ Б.Гергов предлага от името на всички офицери, замесени във „Военен съюз“, да направят изложение до министър-председателя, в което да се изповядат за престъплението си и да декларират, че се разкайват. К.Станчев, като най-възрастен, да връчи молбата им във ВНС. К.Станчев допуска, че този изход от положението е подсказан от следствените власти, но въпреки това отговорът му е категоричен: „Не мога да подпиша за нещо, в което аз нямам никакво участие.“

Два часа след този разговор К.Станчев е извикан в ЩВ. Посрещат го с груби думи: положението му е тежко и са-

мо признанието на извършената грешка може да облекчи съдбата му. Когато се връща в килията, С. Спасов, а след това и Б. Гергов, доста нервно го питат какво е участието му във „Военен съюз“. Преди да им даде отговор, М. Иванов казва: „Господин генерал Кирил Станчев няма абсолютно никакво участие във Военния съюз. Аз го намесих в своите показания, но ме питайте при какви обстоятелства. Аз сгреших! Господин генерал, моля да ми простите!“ Полковник Спасов също казва, че е извършил престъпление, като е замесил К. Станчев в процеса и моли за прошка. А. х. Атанасов казва, че „Военният съюз“ е нямал за цел да прави преврат, а само да запази офицерите от опартизаняване, че той бил секретар на съюза, М. Иванов председател и С. Злафев подпредседател. Вечерта А. х. Атанасов по собствено желание се явява в ЩВ и изповядва истината.

Сутринта на 27 март генерал К. Станчев е извикан в ЩВ и разказва за случилото се през предния ден. Полковник Кюсеv му обещава да произведе дознание. Същия ден К. Станчев и останалите офицери дават показания, след което на генерал Станчев казват, че с него е станала грешка и ще бъде освободен. Но вместо обещаната свобода, той отново е изолиран и държан в неведение повече от половин година. През това време се провежда процесът срещу Никола Петков, в който съподсъдим, а всъщност негови главни обвинители, са М. Иванов, Б. Гергов и А. х. Атанасов. В края на октомври с. г., когато на К. Станчев връчват обвинителния акт, става ясно, че неговите и на останалите офицери показания от 27 март 1947 г. липсват. „Ако тези показания не бъдат в делото, пише К. Станчев, истината по настоящето дело ще бъде в основата изопачена.“ На молбата му до съответните инстанции тези показания да бъдат представени в съда, се получава отговор, че К. Станчев, М. Иванов, Б. Гергов, А. х. Атанасов и С. Спасов не са давали показания на 27 март 1947 г. К. Станчев, при завършването на следствието на 25 септември 1947 г. дава показание, в което включва и обобщава всички свои предишни показания. Понеже старите показания не съдържат нищо повече от преписа, са „унищожени като ненужни и излишни“.

Последно свидетелство. *Молбата от С. Спасов, полковник от запаса, до председателя на Бюрото на Народното събрание, 20 януари 1960 г.: „В продължение на 16 години нося последствията от една шантажна спрямо мен присъда... Аз бях изправен на подсъдимата скамейка по ед-*

на грешка — резултат на прибързаност, особено прес-
тараване на натоварените със следствие органи и осо-
бено на съществуващата тогава психоза на подозрител-
ност, неверие, жертва на което станаха и много заслужи-
ли членове на БКП, които сега се реабилитират. Може са-
мо човек да си представи — щом като партийни другари
са били подложени на жестоки инквизиции, за да се само-
обвият — как се изтръгваха тогава показанията от нас.
Трябваше да се избира между самообвинението на подсъ-
димата скамейка или смърт, или подлудяване в килията...
Стига вече страдание — плод на монтаж, излишна по-
дозрителност и пълно извращаване на фактическата и юри-
дическата обстановка. През време на Отечествената вой-
на бях командир на прославената 4-та Преславска дивизия.
Излязох с един сравнително завиден актив, бях награден с
високи отличия за бойната ми дейност и днес всичко това
е опетнено, цялата ми дейност оплюта, записан в досие-
тата като опасен конспиратор, подлаган на нечувани прес-
ледвания, както аз, така и семейството ми, за да се стиг-
не до там, че да бъде разпитван в Държавна сигурност в
Русе, като „водач на бандите на Трайчо Костов“ и ред по-
добни изпитания.“

Молбата на С. Спасов е оставена без последствие.

РЕШИТЕЛНИЯТ УДАР

В продължение на една година в следствените дела се натрупва достатъчно материал за обвиняване на водещата в опозиционната коалиция земеделска партия в смъртни грехове. Настъпва моментът за нанасяне на решителния удар. Случаят „Военен съюз“ е оставен настрана. Следствието се насочва към по-перспективна следа. Подготвя се нов съдебен процес, чието начало се слага в заседателната зала на Великото народно събрание.

СКАНДАЛ В ПАРЛАМЕНТА

Седемдесет и деветото заседание на ВНС се закрива късно вечерта на 4 юни 1947 г. Преди звънецът да оповести неговия край, председателството обявява дневния ред на 80-то заседание за следващия ден: разисквания по първо четене на проекта за нова конституция.

На 5 юни съвсем неочаквано се предлага друг дневен ред, втора точка от който е разискване и взимане на решение по предложението на прокурорския надзор при Софийския областен съд за задържане и даване под съд на народния представител Никола Петков. В изпратеното до ВНС писмо от прокуратурата се казва:

„При съдебното дирене по делото срещу конспираторите от военната фашистка организация „Неутрален офицер“ и при водене предварителното дирене срещу конспираторите от другата военнофашистка организация „Военен съюз“, както и от делото срещу другия народен представител Петър К.Коев и други, са събрани извънредно много данни, които по безспорен начин сочат, че главен вдъхновител, организатор и ръководител във всички тия конспирации е народният представител Никола Димитров Петков от гр.София... Всички доказателства, събрани досега с необходимата съдебна достоверност, установяват, че Никола Д.Петков е създал съзнателно и преднамерено орга-

низация, която си е поставила за цел събарянето чрез въоръжен преврат на установената у нас на 9 септември 1944 г. власт.“

Васил Коларов разяснява правилника за вътрешния ред на ВНС, който предвижда искането на прокуратурата и приложените към него документи да се предадат веднага и без разисквания в комисията по Министерството на правосъдието, за да се произнесе дали има основание искането да бъде уважено. Едновременно с това ВНС определя срока, в който комисията трябва да представи своето заключение. Предвид обаче особената важност на това искане и неговата спешност *„председателството предлага, щото комисията по Министерството на правосъдието да се събере веднага и в течение на настоящето заседание да представи своето заключение.“*

Предложението на председателството, въпреки протеста на опозиционните депутати, е прието от парламентарното мнозинство. При обсъждането на първа точка от дневния ред пръв се изказва Владимир Поптомов. Позовавайки се на публикуваната във в. „Народно земеделско знаме“ на 27 септември 1945 г. статия „Долу ръцете от светинята на българския народ — Търновската конституция“, той обвинява опозицията и лично Никола Петков, че са против създаването на нова конституция и искат запазването на стария режим.

„Никола Петков: Това не е вярно!

Коста Лулчев: Това само Вие можете да твърдите, който сте неграмотен и не можете да четете.

Петър Братков: Той не знае дали е българин.

В. Поптомов: Аз моля да дойде, който обича, да прочете тази статия.

Никола Петков: Тия фокуси нищо не постигат. Нищо не показват тия фокуси.

Георги Димитров: Сам я прочетете пред Великото народно събрание.

Никола Петков: Ако беше вярно това, Вие нямаше от Москва да ми пишете писмо и да ме молите да остана в Отечествения фронт. Ако съм бил такъв реакционер, защо сте ми писали Вие това писмо?

Георги Димитров: Затова сега ще отидете в затвора!

Никола Петков: Сега може да си отмъстите, защото сте отмъстителен човек, но с това няма да постигнете нищо. Отмъщението не е управление. Това ще разберете Вие най-добре.

Георги Димитров: Тук няма отмъщение. Има справедливо възмездие.

Никола Петков: Вие ще видите, че с мъст не се управлява.

Георги Димитров: Вие разчитате на чужда помощ. Никой няма да Ви спаси. Помнете това.

Никола Петков: Мене ми е чудно, че Вие се боите от един човек и от един вестник. Вие, който бяхте герой в Лайпциг, сега сте страхлив. Това е факт.

Георги Димитров: Голям герой сте Вие, но никой няма да Ви спаси. Казвам Ви го! Никой няма да Ви спаси! Аз ще Ви кажа, че Вие сте една пачавра политическа.

Никола Петков: И 20 крачки не правите без агенти. Никакви заговорници няма. Това е най-голямо доказателство, че Вие сте диктатор и се боите.

Георги Димитров: Използват Ви и като изстискан лимон ще Ви изхвърлят на боклука. Това е за назидание на всички Ваши колеги. Също и за Лулчев.

Никола Петков: Не забравяйте, че няма да ги разколебаете (сочи опозицията). Вие ще се убедите, че няма да ги разколебаете, защото не се касае за един човек, а се касае за една опозиция.

Георги Димитров: Можете за последен път да бъдете словоохотлив. Това е Вашата последна дума, затова сте словоохотлив.

Никола Петков: И последната ми дума като човек ще бъде: Да живее свободата!“

По втора точка от дневния ред докладва Владимир Димчев:

„Госпожи и господа народни представители! Никога в нашата и чуждата политическа история една военна организация не може сама да проведе един замислен политически и държавен преврат. Винаги военните са се уповавали на известни групи, на известни политически организации, или най-малкото на известни общественици, към които те се прилеват и чийто авторитет искат да използват.“

Не става ясно как комисията е успяла за няколко часа да проучи обемния материал, представен от прокуратурата, да се изкажат единайсет души, да се осмислят всички факти и да се предложи изчистено от пристрастия решение. Още по-голяма загадка е изготвеният и прочетен от председателя на комисията доклад, който на около 20 машинописни страници прави подробен анализ на показанията на повече от 15 подсъдени и цитира обширни пасажки от техните признания. В заключение докладчикът казва:

„Въпросът е много ясен. Господин прокурорът, ровейки се в така събраните свидетелски показания, самопризнанията на подсъдимите, материалите във вестниците, в известни писма като махзари и пр., намира по своя съвест и убеждение, че има достатъчно основание да даде под съд господин Никола Петков.“

Титко Черноколев: „Парламентарната група на Работническата партия, съзнавайки че върши високо патриотичен дълг, изхождайки от интересите на народа и страната, ще гласува да бъде отнета депутатската неприкосновеност на Никола Петков и да бъде даден да отговаря пред съдилищата в страната. Бъдете уверени, че няма да ви оставим по-нататък да си разигравате коня. Няма да оставим лудите да се налудуват. Великото народно събрание ще върже попа, за да е мирно селото.“

Д-р Михаил Геновски: „Земеделската парламентарна група ще гласува за направеното предложение да бъде изправен още един престъпник пред съда.“

Асен Стамболийски: „Аз се качвам тук, за да ви кажа, че българският народ знае, че той е невинен. И ако има някой да съди Никола Петков, това ще е българският народ, а не вие... Нашата земеделска парламентарна група остава на поста си, за да се бори в защита на демокрацията и свободата на България.“

К.Лулчев: „Господа народни представители! Никола Петков не е един случаен човек... Никола Петков е изразител и представител на мнението на Българския земеделски народен съюз. И когато ще съдите Никола Петков, бъдете открити да кажете: ние съдим Българския земеделски народен съюз. Ние не чухме всъщност истинските обвинения против Никола Петков. Истинските обвинения са, че Никола Петков не одобрява външната политика на правителството, не одобрява и вътрешната политика на правителството.“

На трибуната на ВНС за последен път се качва **Никола Петков**. Речта му е прекъсвана, освирквана, аплодирана:

„Госпожи и господа народни представители! Няма да се оправдавам, защото невинните никога не се оправдават.“

Задачата ми е улеснена от народните представители Титко Черноколев, д-р Иван Пашов, от господин министър на вътрешните работи и от самия министър-председател. И четиримата изтъкваха ясно: не се цели личността на Никола Петков. Тя няма никакво значение. Цели се друго — да се удари секретаря на Българския земеделски

народен съюз, да се удари организацията на българските селяни...

Аз обаче съм длъжен да кажа тук, че и днес Българският земеделски съюз, на който имам честта да бъда секретар, стои на същите позиции. Тия позиции са такива, каквито са били на 9 септември: сътрудничество с Работническата партия при равни права и равни задължения и право на свободен организационен живот на българския земеделски народен съюз...

В 1938 г. от същото това Народно събрание мене ме изхвърлиха по същите причини за борба за правата и свободите на българския народ и за борба срещу личния режим заедно с десет от вашите депутати. И тогава и сега аз заявявам, че се считам щастлив, че имам честта и щастието да последвам съдбата на своя баща и на своя брат, да дам свободата си, а ако е необходимо и живота си за свободата на българския народ.

Да живее Българският земеделски народен съюз!

Да живее свободата!"

Васил Коларов: Ще пристъпим към гласуване на предложението...

От опозицията: Долу диктатурата! Да живее свободата!

Васил Коларов: Моля господа народните представители, които са съгласни с това предложение, да вдигнат ръка. Мнозинство.

От опозицията: Позор! У-у-у!"

Опозиционните народни представители се насочват към изхода и неят: „Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира..."

В залата на Народното събрание, светинята на българската демокрация, където „Съединението прави силата“, нахлуват въоръжени милиционери и задържат Никола Петков. Опозиционните депутати се опитват да го предпазят. За случилото се Светла Даскалова си спомня: „Бях в парламента, когато го арестуваха, когато ни бяха. Васил Коларов ме измъкна от боя, бях бремна в деветия месец, той ме взе и ме спаси, просто ме изведе от сградата.“

ЛИДЕРЪТ НА БЗНС

Никола Петков е роден през 1893 г. в София. Мястото, което Симеон Радев отделя в книгата си „Строители на съвременна България“ на неговия баща Димитър Петков,

не е случайно; то не му принадлежи по родов признак, а е извоювано от самия него. На младини слугува в Тулча. След това емигрира и като доброволец в четата на Панайот Хитов участва в Сръбско-турската война през 1876 г. През следващата година се включва в организирането на българското опълчение, сражава се при Стара Загора и Шипка. Надарен със силен ум, още през първите години след освобождението прозира имперските амбиции на руската външна политика на Балканите и става неин опонент. Като деятел на Народнолибералната партия заема високи държавни длъжности, завършва политическата си и обществена кариера като министър-председател. Енергичната му дейност оставя трайни следи в строителството на следосвобожденска България и в изграждането на столичния град. Сътрудничи и редактира много вестници, но името му в българската журналистика остава като издател и редактор на в. „Свирка“, основател на в. „Нов век“ и редактирането на вестниците „Независима България“ и „Свобода“. На 26 февруари 1907 г. е убит в центъра на София. Майката на Никола Петков Екатерина Ризова е интелигентна и високо образована жена. В себе си тя носи белезите на Ризовския род, неговото свободолюбие и силно влечение към духовна изява.

Качествата на родителите се смесват и изливат в твърде своенравния характер на сина. За него *Константин Муравиев* в мемоарите си пише: *„Никола Петков имаше две славни и гръмки титли — беше син на бившия министър-председател — Свирчо и брат на прославения Петко Д. Петков. В него ризовската кръв надделяваше и той беше съставен от вещество, което, ако не се използва за полезни неща, може да предизвика разрушителен взрив.“* По обясними причини министър-председателят на последното буржоазно правителство ** се ползва от уроците на Езоп. При други условия той навярно би написал, че Никола Петков е съставен от вещество, което, поставено в неестествена политическа среда, лишено от свобода и толерантност, не може да не се разбунтува и да не поведе борба за ред, законност и народовластие. И таво би било самата истина.

Щрихи към неговия портрет добавя зет му *Тома Мурдаров*: *„Никола Петков, за разлика от брат си, е съдържан,*

**Спомените си Константин Муравиев пише в условията на утвърдния се тоталитарен режим на БКП и затова те в известен смисъл са съобразени с конюнктурата. (Бел.ред.)

всичко в него е отмерено, малко саможив, той отбягва по-висшето общество, общува със селяните, не се доверява лесно.“

Портретът на Никола Петков не би бил пълен без силното и незаличено от времето впечатление, което е оставил у *Светла Даскалова*: „*Никола Петков беше една много оригинална личност. Беше лидер, беше роден, създаден за водач. Той беше смел, неподкупен... Просто се жертва с пълното съзнание, че изпълнява волята на сдружените земеделци за достойно място на БЗНС в управлението на страната.*“ Когато над него вече витае сянката на смъртта, Ана Заимова го съветва да избяга. Отговаря ѝ: „*Ана, не ми говори за бягство! Петковци не познават този израз. Те загиват на своя пост. Аз съм обречен. Съжалявам само едно, че с мене свършва дядо Петковият тракийско-добружански борчески род.*“

Никола Петков влиза в земеделското движение със завидна подготовка. Завършва класическия отдел на Първа софийска мъжка гимназия и от 1910 г. изучава правни и политически науки в Париж. През 1912 г. поради избухналата война прекъсва следването си, връща се в България и завършва Школата за запасни офицери. През 1922 г. се дипломира като юрист и започва кариерата си като аташе в Министерството на външните работи. В началото на следващата година е назначен за секретар на българската легация в Париж. След деветоюнския преврат подава оставка и остава във Франция. Занимава се с журналистика, секретар е на списание „Народна воля“. В България се завръща през 1929 г., стажува известно време при Димитър Мацанкиев и сътрудничи на в. „Пладне“. През 1931 г. става съосновател на БЗНС „Ал. Стамболийски“, избран е в Постоянното присъствие и за редактор на в. „Земеделско знаме“. След преврата от 19 май 1934 г. внимателно следи политическия живот, дистанцира се от фашизма. Взима участие при изграждането на Софийския конституционен комитет, сътрудничи с Работническата партия, с демократичните и прогресивни сили. През 1938 г. е избран за народен представител в IV Софийска селска колегия.

След емигрирането на д-р Г.М.Димитров през 1941 г. ръководството на съюзните дела в България се поема от Никола Петков. През 1943 г. той влиза в Националния съвет на ОФ. От февруари до средата на юли 1944 г. е въдворен на местожителство в Свищов. След 9 септември е министър без портфейл в първото отечественофронтовско правителство. На конференцията на Земеделския съюз,

проведена в София на 14 и 15 октомври 1944 г., не присъства, защото в състава на правителствена делегация, е в Москва. Конференцията избира за главен секретар Г.М.Димитров, но Никола Петков запазва позициите си на лидер, избран е в управителния съвет и за редактор на в. „Земеделско знаме“. На 18 и 19 януари 1945 г. Земеделският съюз провежда конференция, на която Г.М.Димитров си подава оставката и за главен секретар на Съюза е избран Никола Петков.

Позицията, която заема Никола Петков, продължава традициите на Ал. Стамболийски, но държи сметка и за създадените реалности. Той се разграничава от десницата в Съюза, която открито афишира своята привързаност към западните демокрации, но не приема и линията на „левицата“, която твърдо държи на налаганото от Комунистическата партия „единство“ на Отечествения фронт и пред изгодите от властта е готова да жертва принципите на земеделското движение. Никола Петков става изразител на традиционния демократизъм, трудолюбие и любов към земята, заложени в душевността на българския селянин. Своята задача той схваща преди всичко като регулиране на деветосептемврийския процес и неговото ограничаване в рамките на демокрацията и законността.

Задачата, която си поставя Никола Петков, е непосилна. Той е подложен на силния натиск, както от страна на десницата, така и на „левицата“ в Земеделския съюз. Особено фатални за Съюза са действията на „левицата“. Без влияние в БЗНС, но силно подкрепяна от комунистическата партия, в борбата за обсебване на съюзното ръководство тя стига до нарушаване на демократичните принципи и в редица случаи си служи с екстремистки методи. От друга страна Никола Петков се сблъсква с интересите на БРП(к) и Москва. Налаганият от тях сталински тоталитарен ред изключва наличието на опоненти в упражняването на властта. Сценарият за изграждане на социалистическо общество е поставен веднъж в Съветския съюз. Смяната на декора, артистите и публиката в България не променят неговата същност.

Никола Петков прокламира политическото си кредо на демократ не самоцелно, а като алтернатива на налагащата се еднопартийна система и тоталитарен режим в страната. Комунистите постепенно започват да изтикват сдружените земеделци от комитетите на ОФ, от административните длъжности и да завземат цялата власт. Под формата на създаване на единна младежка ор-

ганизация комунистическата партия се домогва до младежките кадри на Земеделския съюз и фактически се стреми да го лиши от свежи попълнения. За недоволството, което обхваща низините, *Светла Даскалова пише: „Аз съм свидетелка как идваха от всички краища на България да се оплакват. Че стават побоища, че ЗМС и РМС се карат, че (ремсистите — бел. ред.) им развалят събранията, че ги махат от всички комитети. Какво е това, казваха си хората, какво е това равноправие, какво създаваме ние, какъв Отечествен фронт?“*

Настроенията по места се пренасят в ръководствата на партните и в НС на ОФ. Усилията на Никола Петков да върне и продължи дискусиата на база а на декларирания на 17 септември 1944 г. консенсус на тройва срещу него комунистическата партия и гравитиращите към нея сили в Земеделския съюз, Социалдемократическата партия и Звено. Десетилетия след това *Цола Драгойчева* не може да се освободи от пристрастните си оценки и в мемоарите си пише: *„Никола Петков съвсем не приличаше на своя брат, решително му отстъпваше и по качествата на своя характер, и по достойнствата на своята личност. Банкер и собственик на недвижими имоти, той започна политическата си кариера по-скоро от любопитство и за развлечение. При това още в началото разчиташе на моралния и политически кредит, който беше наследил от своя брат.“*

Отстояваният от Никола Петков и от членовете на Съюза традиционализъм в земеделското движение оформен в БЗНС като твърде неприятен за комунистите партньор в коалиционното правителство. Гаранциите, които те искат за смирение и покорство, накърняват достойнството на сдружените земеделци. Тези чувства се засилват от пряката намеса на комунисти в съучастничество с „леви“ земеделци в организационния живот на Съюза. В редниците на БЗНС се извършва разцепление. За тези съдбовни за земеделското движение дни *Никола Петков* казва:

„Това вмешателство стана от страна на Централния комитет на Работническата партия. Нашите другари от Постоянното присъствие, в Управителния съвет и в целия Съюз го възприеха много мъчно... Само когато те видяха, че и аз няма да се предам, т.е. няма да отстъпя от това, което е традиция и което е догма в Земеделския съюз — независимостта на Българския земеделски съюз, сътрудничество само при равни задължения, но и при равни права, и днес поддържам пак същото — оттогава започна намесата и тая намеса продължи на 8 и 9 май (1945 г.), кога-

то се свика конференцията на Оббов в театър „Балкан“, въпреки мене, без всякакво мое разрешение и без всякакво решение на Постоянното присъствие и без всякакво знание.

И тогава ме извика другарят Трайчо Костов, още на първи май и ми каза: „Ще се съгласиш ли да стане тая конференция така и така?“ Аз му казах: „Не мога да се съглася, защото това вмешателство не се допуска.“ Той каза: „Щом не може, ние ще направим конференцията сами след десет дни.“ Аз тогава се учудих и не отговорих, но видях, че на 8 и 9 май тая конференция стана, стана и това, което той каза.“

Разцеплението на Земеделския съюз е факт. Последователите на Ал. Стамболийски се обособяват в БЗНС „Никола Петков“, който минава в опозиция на отечественофронтовското правителство. Това тяхно решение официалната власт приема не като основа за конкуренция, а единствено като предизвикателство и отрицание на „революционните завоевания“. Кампанията, която се организира срещу сдружените земеделци и техния лидер Никола Петков, не съдържа друга алтернатива, освен тяхното „пълно разобличаване“ като „народни врагове“ и моралното им и физическо унищожаване.

СЪДЕБНИЯТ ПРОЦЕС СРЕЩУ НИКОЛА ПЕТКОВ

На 23 юни 1947 г. прокуратурата на Софийския областен съд връчва обвинителния акт на подсъдимите полковник Марко Иванов, подполковник Атанас х.Атанасов, полковник Борис Гергов, Димитър Иванов и Никола Петков. Срещу Н. Петков са повдигнати следните обвинения: подготовка на въоръжен държавен преврат като за целта е подбудил офицери от армията да създадат тайните военни организации „Военен съюз“ и „Неутрален офицер“, „които до арестуването на участниците на двете организации са си поставили за цел въоръжено сваляне на правителството на Отечественния фронт и предаване властта на ново правителство, начело с Никола Петков, който поддържал с тях връзки и получавал информации за тяхната дейност“; поставяне на задачи на съподсъдимия Д. Иванов за разгръщане на „поддривна диверсионна и терористична дейност с цел да отслаби законно установената власт, да предизвика безредици и създаде повод за нахлуване на чужди войски на българска територия“; отпечатването в редакци-

рания от него в „Народно земеделско знаме“ на редица статии с неверни сведения, подриващи авторитета на народната власт и авторитета на армията.

Подсъдимите М.Иванов, Б.Гергов и А.х.Атанасов се обвиняват в създаването и ръководенето на военната организация „Военен съюз“. М.Иванов се обвинява още за публикуването от него във в. „Народно земеделско знаме“ статии, „които подкопават авторитета на военните началници и отслабват боеспособността на армията.“ Д.Иванов се обвинява, че изпълнявайки дадените от Никола Петков указания е подбудил двама души „да извършат терористически акт и други обществено опасни престъпления“.

Наличните факти, свързани с повдигането на обвинението, свидетелстват, че за Никола Петков се търси такава вина, за която да му бъде присъдена най-високата санкция на закона. Неговата обществена и политическа дейност не дава основание за такова обвинение. Това налага взимането на абсолютно произволно решение: заедно с Никола Петков да бъдат съдени трима от ръководителите на „Военен съюз“, чието създаване се представя като резултат от внушенията на Никола Петков, а организаторите на военната организация — за жертва на неговата амбиция за въоръжена разправа с народнодемократичната власт. В този дух е формулирано и *основното обвинение*: „Никола Петков е вдъхновител на създаването на тайни военно-заговорнически организации в армията, които са си поставили за цел свалянето на законно установената власт и е бил в течение на престъпната дейност на тези организации, които са подготвяли фактически въоръжен преврат.“ Тази формулировка дава основание подсъдимият да бъде подведен по чл.1, ал.1 от ЗЗНВ, който предвижда смъртно наказание.

Дванадесетте дни, които делят връчването на обвинителния акт от началото на процеса, се използват ежедневно от средствата за масова информация за създаване на обществена психоза около престъпната и опасна за сигурността на държавата дейност на Никола Петков.

В края на юли 1947 г. се гледа делото срещу група младежи от Годеч. По повод на това дело на 26 юли в. „Работническо дело“ пише: „Обвиняемите по процеса са все ревностни почитатели на Никола Петков и редовно са чели опозиционната преса... Окуражени от провокационните писания на зеленото знаме, решили да образуват нелегална група за борба с властта. Преди това счели за необходимо да отидат при Никола Петков. Мнението на Нико-

ла Петков и неговите указания конспираторите намерили за особено важни и решаващи при бъдещата им работа.“

Заглавията, под които правителственият официоз коментира обвинителния акт, красноречиво говорят за целите на пропагандната кампания: „Подробности по престъпната противонародна превратаджийска дейност на Никола Петков“, „Тайните връзки на опозиционния фюрер с полковниците Марко Иванов и Борис Гергов“, „Ролята на Никола Петков при създаването на военно-фашистките организации „Военен съюз“ и „Неутрален офицер“, „Инструкциите за саботажи, диверсионни и терористични действия“, „Зеленото знаме — трибуна на заговорниците. Готвеният преврат“, „Шпионски донесения в полза на гръцкото разузнаване“, „В пътя на престъплението и позора“.

На 2 август в статия, озаглавена „Вдъхновител на предателство“, в „Работническо дело“ пише: „Никола Петков е от тайната фаланга на международните подпалвачи. За него едно ново изтребление на човечеството и ново опустошение на градовете и селата и желан изход.“ На 3 август под заглавие „Представител и проводник на фашистката реакция“ вестникът отбелязва: „... съществувала е пълна зависимост между кликата на Никола Петков и силите на реакцията и фашизма.“

Под дирижираното ръководство на отдел Агитация и пропаганда при ЦК на БРП(к) в цялата страна по градове и села, фабрики и учреждения, училища и здравни заведения се провеждат протестни митинги, събрания и конференции. Великото народно събрание, Министерството на правосъдието и редакцията на в. „Работническо дело“ са затрупани със стотици и хиляди телеграми и резолюции, които заклеят „бандите на Никола Петков“ и настояват предателят Никола Петков да бъде осъден на смърт, което да послужи за урок на всички врагове на народа.

Съдът открива своите заседания на 5 август 1947 г. и продължава 11 дни. Състав: председател — Найдено Райчев, членове: Атанас Мулетаров и Константин Унджиев, обвинители: прокурорите Петко Петрински и Борис Минковски. Защитници на Никола Петков са адвокатите Никола Бронзов, Димитър Илиев, Йордан Ковачев, Петър Братков и Петко Търпанов. Другите подсъдими имат свои защитници. За търсенето на истината обвинението и защитата призовават 93 свидетели.

Разпитът на подсъдимите се извършва в следващия ред: А.х.Атанасов, Б.Гергов, М.Иванов, Д.Иванов и Никола

Петков. Първите трима повтарят показанията си от предварителното следствие, признават се за виновни в създаването и ръководенето на военната организация „Военен съюз“, в изготвянето на нейните програмни документи и вербуването на членове. Б.Гергов и М.Иванов отделят централно място на връзките си с Никола Петков и решителното въздействие, което той и опозиционният печат им оказват.

Д.Иванов също се признава за виновен. Като активист на Земеделския съюз познава, често се среща с Никола Петков и се развива под неговото влияние. През февруари Никола Петков му дава указания за активизиране на местните дружби и извършване на повсеместни саботажни. *„Само чрез вътрешни безредици в страната, казал Никола Петков, предизвикани от опозицията, ще можем да предизвикаме една въоръжена интервенция и нахлуване на чужди войски от Гърция и Турция.“* Тези указания той споделя с членове от ръководството на околийската дружба в Свищов, в резултат на което в едно село е запалена една плевня и е направен безуспешен опит да бъде убит кметът.

Никола Петков не се признава за виновен и отрича, че е вършил конспиративна дейност. Б.Гергов не познава, никога не го е виждал. М.Иванов познава по лице, идвал при него да му каже, че млади офицери имат симпатии към БЗНС и лично към него. Никола Петков му отговорил, че БЗНС не се занимава с проблеми на военните. М.Иванов идвал още два пъти при него, но за „Военен съюз“ никога не е ставало дума. С Д.Иванов се познава, но никога не му е давал указания за саботажни и палежи. Статиите, отпечатани във в. „Народно земеделско знаме“ не са насочени против войската и нейната боеспособност, а единствено против грешките в политиката към армията и нейното политизиране. Никога и никакви връзки не е имал с военните среди.

Съдът е недоволен от краткото експозе на Никола Петков, което поставя под съмнение всички доводи и факти на обвинението. Върху него се изсипва лавина от въпроси, които целят да го уличат в контакти с последните буржоазни правителства и да представят дейността му като продължение на провежданата от Г.М.Димитров политика. Отговорите на Никола Петков са точни и не оставят съмнение за неговата антифашистка, демократична и отечественофронтовска позиция.

„Отношенията ми с Багрянов са ставали чрез д-р Иван

Пашов... В разговорите ми с Багрянов се искаше: незабавно сключване на сепаративен мир чрез СССР и образуване на ОФ правителство. Разговорите не успяха, защото Багрянов, въпреки желанието му може би, беше пленник на дворецовата камарила и безсилен да се освободи от нея. Имал съм само една отделна среща с Багрянов във вилата му в с.Бояна. Разисквани бяха същите въпроси — резултат никакъв.“

„Отношението ми към кабинета на Константин Муравиев бе отрицателно. Задачите на този кабинет бяха: да се спаси страната като се поиска сепаративен мир със СССР, като се изтегли корпуса от Югославия, като се скъса с Германия и ѝ се обяви война и се започне унищожаването на фашизма в България: От сдружените земеделци, които участваха в този кабинет, знам, че те са приели да съставят този кабинет и да участват в него с единствената цел да се спаси страната, а не монархията и реакцията. Поддържал съм, че трябва да се даде амнистия на целия кабинет на Константин Муравиев, защото той не е фашистки.“

„Не ми е известен никакъв факт на подривна дейност срещу Отечествената война, било от страна на БЗНС, било от страна лично на д-р Г.М.Димитров... Др Г.М.Димитров не е имал друга външна политика, освен тая на БЗНС, в която е дадено предпочитание на отношенията със СССР... Конфликти между мене и него не е имало... През цялото пребиваване на д-р Г.М.Димитров в България до заминаването му за САЩ не е имало никакви различия между него и мене. Не ми е известна дейността на д-р Г.М.Димитров сега в чужбина, каква политика провежда, но съм сигурен, че не може да бъде друга, освен политиката на БЗНС.“

Отговорите на Никола Петков не дават никакви шансове на обвинителната теза. Това изнервя съда и неговите членове изпадат в заядлива дребнавост. При изясняване на отношението на Никола Петков към двегодишния стопански план между него и председателя на съда протича следният диалог:

„ — Това ли е положителна критика да го наричате химеричен?

— Това е мнението, изказано от народния представител Камен Христов и действително в този план има неща, които не само...

— Напечатано е във вашия вестник!

— Това е реч, произнесена във Великото народно събрание.

— *Вие бихте ли се съгласили с тези изказвания на Камен Калчев? Ако не бяхте съгласен с тези изказвания, щяхте ли да ги поместите? Това ли считате за положително отношение към двегодишния стопански план, като го наричате химеричен и неосъществим?*

— *Но, господин председателю, Вие мислите ли, че трябва каквото се внесе в Народното събрание, всички да го одобряваме? Ако мислите така, няма смисъл от никаква опозиция.*

— *Не мисля, но не мога да мисля и че това е положително отношение... Това ли наричате Вие градивна критика, като наричате плана химеричен?*

— *Касае се за високите пеци, които господин Трайчо Костов изостави.*

— *За които казвате, че по кумините им гарги и кукувици ще летуват.*

— *Господин Трайчо Костов, Добри Терпешев и Работническата партия изоставиха този план за високите пеци и както виждате в двегодишния стопански план не се говори за никакви високи пеци.*

Когато аргументите на съда се изчерпват, се стига до клюки и клевети.

Прокурорът Минковски: Господин Петков! Вие казахте, че не сте женен, нямате собствено семейство. Защо тогава Ви бляха необходими 78 кг сапун за пране, който е намерен във Вашия дом?

Никола Петков: Щом се занимавате с тия подробности, ще Ви кажа, че той не е мой, а на моята сестра.

Адвокатът Попаврамов: Да се перат някои кирливи ризи.

Никола Петков: Излишна духовитост.

Прокурорът Минковски: Обяснете.

Никола Петков: Аз казах, че този сапун не е мой, а на моята сестра. В моята спалня е намерен сапун, който съм волучил от Народното събрание на три пъти по три калъпа. Какво по-голямо обяснение от това искате?

Прокурорът Минковски: Как ще обясните, че във Вашия дом една от стаите е запълнена с огромно количество напитки: шампанско, вина, ликьори и т.н.?

— *Моля Ви се, това е една клюка махленска. Никой от нас няма шампанско и не пие.*

Прокурорът Минковски: Ще ви покажем снимки.

Никола Петков: Може. Едно време правеха такива снимки на един комунистически депутат, който се връщаше от странство и го фотографираха с едно шише пар-

фюм на гара Драгоман. Ако трябва да се занимаваме с такива дреболии."

Председателят прекъсва. Подема се друга тема, търси се вина, начин да се узви подсъдимия.

„Адвокатът Попаврамов: *Вие се наричате ученик и последовател на Стамболийски. Чели ли сте статията „Падна тиранинът“ и смятате ли, че е възможно за Вас, последователят на Стамболийски да се целувате с автора на тази статия?*

Председателят на съда: *Статията на Кръстьо Пастухов.*

Адвокатът Попаврамов: *Статията на Кръстьо Пастухов. Съвместимо ли е това, щом сте ученик на Стамболийски?*

Адвокатът Братков: *А Вие прокурор ли сте да поставяте тия въпроси?*

Адвокатът Попаврамов: *А Вие председател на съда ли сте?*

Адвокатът Братков: *Има адвокатска етика.*

Адвокатът Попаврамов: *Адвокатите се делят на две категории.*

Никола Петков: *Господин адвокате, мога ли да отговаря на Вашия въпрос?*

Председателят на съда: *Отговорете на съда!*

Никола Петков: *Отговарям. На въпроса на господин адвокатата ще отговоря с друг въпрос: възможно ли е комунистите да се целуват с Димо Казасов, убиец на сума комунисти на 9 юни?... Недейте задава такива въпроси, защото ще ви отговаря с думите на министър-председателя Георги Димитров: „Не ме интересува какъв е бил вчера, а днес какъв е“.*"

Показанията на свидетелите, значителна част от които излежават присъди или са подследствени, се отнасят преди всичко до военните организации „Неутрален офицер“ и „Военен съюз“, до някои страни от вътрешно-организационния живот на БЗНС „Никола Петков“ и неговата агитационна дейност.

Свидетелите на прокурора осветяват отделни страни на обвинението. Един свидетелства за връзките на Никола Петков с М.Иванов. Невена Розева разказва за посредническата ѝ роля между Никола Петков и генерал Иван Попов. Тук са организаторите на „Неутрален офицер“, които преразказват историята на тяхната организация, въздействието, което оказват върху тях Петър Коев и опозиционният печат. Техните показания се повтарят от

офицерите, които са подследствени по делото „Военен съюз“. Призовани са и много други свидетели, осъдени или подследствени по различни дела. С техните показания се цели да се покаже, че Никола Петков и в „Народно земеделско знаме“ провокират гражданска война.

Свидетелите на защитата и преди всичко на Никола Петков посочват неговите качества, авторитет в земеделските среди, демократични убеждения, изключват възможността да е заговорничил против правителството на ОФ и да е готвил държавен преврат.

На процеса се явяват като свидетели политици и общественици. Показанията на някои от тях са пример за раболепничество пред властта и готовност на всякакви услуги.

Стефан Тончев предава следния разговор, състоял се между него и Никола Петков, относно разцеплението на БЗНС:

„— *Стефане! Слушай, няма защо да се лъжем. Положението в страната е много сериозно, извънредно много сериозно. Нещата не са така, както вие ги виждате. Те ще получат един друг облик и то в най-скоро време. В нашата страна се налага да има два земеделски съюза, да се поведе една страшна борба. И знай, че ако аз не образувам този Земеделски съюз, ще го образува Христо Стоянов, ще го образува Недялко Атанасов и затова аз реших, вместо те да образуват, да го образувам аз.*

— *Сериозно ли приказваш? Сериозно ли ти, Никола Петков, приказваш това, ти, брат на Петко Петков, ти, който беше всичко в Земеделския съюз, ти приказваш това, ти сам сега искаш да режеш живо тяло на две части. Ти с акъла ли си си? Я помисли какво правиш и какво вършиш! Не се забравяй! Опомни се! Това е най-страшното престъпление, което ти ще извършиш.*

— *Не! Това се иска от друго място. Това трябва да стане и то трябва да стане с дни.*

— *На добър час. Готви се за народна присъда. — Тръгнах вратата и си излязох.“*

Георги Трайков представя Никола Петков като продължител на политиката на Г.М.Димитров:

„*Те двамата са големи врагове помежду си... Някога Гемето го беше изгонил от Съюза, но гонейки Гемето, след като го замести, той стана много по-голям привърженик на позицията на Гемето, отколкото самото Геме. Това е самата истина. Както ви казах по-рано, той не благоволи да уволни нито един функционер от хората на Гемето, ко-*

ито слизаха долу, приказваха на ухо против Съветския съюз, че Съветският съюз е омаломоощен, слаб и пр. На ухо проповядваха една антисъветска, една антикомунистическа, антиотечественофронтowska политика."

Обвинението представя пред съда като доказателство за престъпна дейност на Никола Петков множество материали, поместени във в. „Народно земеделско знаме“. Първата група от тях засяга отношението на Земеделския съюз към войската: липсата на сигурност и спокойствие за старите офицерски кадри, създадените улеснения за комунистите за влизане във военното училище, политизиране на армията, принизените изисквания към командния състав относно неговите професионални и интелектуални качества, унищожаване на воинските традиции, дисциплина и ред.

Следващата група материали засяга вътрешната политика: насилственото коопериране на селяните, изтръгване на селянина от основния му поминък и унищожаване на традициите на българското земеделие. На трето място са събрани материали относно външната политика и международните отношения: едностранчивост на външнополитическата ориентация, отдалечаване на България от Европа, отказ от националните идеали, обезличаване на дипломатическия корпус, уволняване на старите дипломати от кариерата и заменянето им с неподготвени, със съмнително образование и култура комунисти.

Като веществени доказателства към делото са приложени присъдите от състояли се в цялата страна процеси срещу членове на БЗНС, ЗМС или просто селяни, недоволни от насилственото коопериране, изземването на продукцията им и несправедливото разпределение на нарядите. Картината, която рисуват тези документи, е доста мрачна: организиране на банди от сдружени земеделци, метежи, погроми и събиране на оръжие и подготовка на членовете на Съюза за въоръжено завземане на властта.

Един от тези документи е за случая, станал на 8 януари 1946 г. в с. Чокоба, Сливенско. Четиридесет-петдесет души се събрали пред общината с искане да бъде освободен техен съселянин, арестуван затова, че изписвал лозунги. При опита да го освободят, охраняващият общината милиционер стрелял и убил двама души. Устроен е процес, случаят е наречен метеж, много от подсъдимите получават тежки присъди. За убицеца не става дума, той е изпълнявал гражданския си и партиен дълг.

С представянето на подобни документи се цели да се

докаже, че Никола Петков и Земеделският съюз готвят гражданска война и кървава разправа с народа.

Правителственият печат не оставя никакво съмнение относно вината на Никола Петков: „*Свидетелите разкриват напълно престъпната противонародна дейност на Никола Петков*“, „*При разпита, на който е бил подложен в съда, Никола Петков отрича всичко. Отрича безспорни факти и дава отговори, които предизвикват само смях*“, „*Интригант и двуличник, чужд на народа и саботьор*“. Активизира се и дирижираната масова психоза. Протестни събрания и митинги продължават да заливат цялата страна, всички резолюции искат смъртта на Никола Петков.

„СМЪРТ ЧРЕЗ ОБЕСВАНЕ“

Обвинението предявява своите искания пред съда на 12 август. Първ говори *прокурорът П.Петрински*:

„...*На подсъдимата скамейка е изправен ръководителят на една от групите на така наречената опозиция у нас, който прикривайки се зад фразите за „демокрация“, „народовластие“, за „отечественофронтовска опозиция“ и др. подобни, фактически е конспирирал против установената от народа власт, като е подготвял и организирил държавен преврат по подобие на този от 9 юни 1923 г.*“

Следва обширно изложение за значението на 9 септември и революционното обновление след това, което Никола Петков не само отрича, но и се бори против него. Прокурорът изгражда обвинителната си теза върху подсъдимите и свидетелите. Добросъвестното отчитане на всички факти и тяхното безпристрастно анализиране не е най-голямото му достойнство. За сметка на това той добре се школува в използването на отделни цитати и части от показанията, които подкрепят обвинението. В резултат на този „научен“ подход се стига до обобщения със съмнителна достоверност:

„*Установените факти са напълно достатъчни, за да се приеме, че двамата полковници са били подбудени от Никола Петков, за да формират тайната военно-заговорническа организация.*... *Като имам предвид показанията на Петър Коев, който ви каза, че пред него Никола Петков е признал, че има връзки с лица от военните среди, от които добре е осведомен за положението и възможностите на войската, струва ми се, че той има и друга дейност, която не е напълно разкрита и която би могла да ви даде ос-*

нование да приеме, че Никола Петков е не само подбудител, но и един от ръководителите на така формираната организация“.

В заключение П.Петрински пледира за снизходителна присъда срещу офицерите, направили „чистосърдечни“ признания, моли съда да смекчи съдбата им:

„Що се касае до подсъдимия Никола Петков, никой не би могъл да хвърли във везните на правосъдието нито едно смекчаващо вината обстоятелство. Тръгнал по обратния път от историческия акт на 9 септември, той не спря на прага на честта, а обсипа страната ни с позора на предателството.“

Отъждествявайки своите лични интереси с тия на страната ни, той сам отрече себе си. Никола Петков не носи в себе си нищо друго, освен духа на отрицанието и пламъка на гражданската война.

Историята не се твори от себелюбци, които не виждат родината там, където не са те.

За така разкритата пред вас негова дейност, не е достатъчно презрението на поколението. Подсъдимата скамейка, на която той стои, е скамейката на вечния позор.

За такава дейност няма достатъчна санкция. Когато родината зове, а законите повеляват, вие ще намерите достатъчно основания, за да му наложите най-тежкото наказание.

По-добре край на един, отколкото край на обществото.

Този, който е готвил удар върху държавата, трябва да получи заслужена санкция.

Свободата иска своето възмездие.“

Прокурорът Б.Минковски доразвива тезата на обвинението:

„Този процес сам по себе си е един етап от борбата, която нашият народ води непрекъснато и упорито от 9 септември 1944 г. насам срещу народните врагове за укрепване на своята власт и изграждане на истинска народна демокрация...“

Никола Петков се отцепи от Отечествения фронт под влияние на активизиращите се реакционни международни сили. Под това влияние именно у нас се раздвижиха и надигнаха глава остатъците от фашизма и реакцията, представителите на отречения монополистичен и спекулативен капитал. Всички тези профашистки елементи още от началото на 1945 г. бяха започнали да се концентрират и отпочнаха борба срещу властта на Отечествения фронт.

За това говорят разкритите лезионерски и други конспиративни групи в Пловдив, София, Русе, Враца, Лом и др.

Никола Петков застана начело на опозиционните групи, на които се обяви за водач и с чиято воля и съвест свободно разполагаше...

Днес вече за всички е ясно, че Никола Петков е бил само един лъжедемократ, който под прикритието на легална политическа борба е подготвял свалянето на народната власт на Отечествения фронт чрез въоръжен преврат и унищожаване на народната република, подготвял е разгром на нашата народна демокрация и реставрация на фашисткия режим от миналото...

Никола Петков става ръководител, вдъхновяващ и организиращ политически център на цялата конспиративна дейност, на всички превратаджийски, терористически, саботьорски и шпионски организации и групи в страната...

Никола Петков е главният организатор и вдъхновител на всички военно-заговорнически конспирации, терористически и диверсионни акции, саботажи, метежи, размирици и пр. Няма в страната конспирация, терористическа или друга противонародна дейност, нишките на която да не водят към централата на Никола Петков. Той е виновен и за моралните щети и поражения, които нанесе върху съзнанието на българския народ със злостната си и вражеска пропаганда.

За всичките му тези престъпления българският народ произнесе вече своята тежка присъда. На предателя народът отговори с презрение...

Никола Петков, господа съдии, не заслужава никакво снизхождение... За това, господа съдии, на основание всички доказателства в процеса и съображения, които изложих, аз ходатайствам и искам за Никола Петков да наложите, съгласно чл. I, ал. I и член 3 от ЗЗНВ най-тежкото наказание — смърт."

След обвинителните речи на прокурорите, в съдебната зала ляга сянката на смъртта. Защитната колегия на Никола Петков никога в досегашната си практика не се е сблъсквала с такова необосновано обвинение, пренебрегващо всички правила на правната и елементарната човешка етика. В ръцете им е планина от факти, които оборват обвинението и въпреки това, всички чувстват как делото се изпълзва от тяхната власт. Никой не чува техните пледоарии, никой не се интересува от фактите и доводите, които противопоставят на обвинението, от правната квалификация на извършените деяния. Сякаш блъскат по

затворена врата. Пред тях няма съд, представен от техни колеги, а автомати, чието задвижване остава тайна за тях. Правилата на играта са вече други. Правните аргументи се заменят от аргументите на силата и неконтролируемата власт.

Н.Бронзов пръв се ориентира в създадената атмосфера на обреченост. В защитната си реч той изпълнява не толкова правния, колкото човешкия си дълг.

„... в тези седеч, осем дни, в които гледаме този процес аз съм така в една депресия, може би не само за това, че този, комуто имам честта да бъда защитник, е мой личен другар, но като наблюдавам всичко онова в този процес, като помня и съм съвременник на развитието на политическите събития в България от 30 години, казвам ви, че идват моменти в душата ми, когато просто така ме е срам, не, тежко ми е да кажа, че съм българин, виждайки трагедията на този български народ... Трябва да се знае, че една политическа организация, един народ — вземете го изцяло — той не е от автомати, от роботи, той не е създаден по един терк да мисли еднакво, да чувства еднакво, всеки има правото да мисли, да разсъждава, да критикува, да възприема нещата и да ги дава под една или друга светлина.“

След това Н.Бронзов се опитва да внесе някакъв порядък в правната квалификация на извършените от подсъдимия деяния. Отхвърля цялата част от обвинителния акт, който разглежда дейността на Никола Петков преди и след 9 септември 1944 г. като политик и общественик, секретар на Земеделския съюз и редактор на в. „Народно земеделско знаме“. Не приема и показанията на М.Иванов. След като съдът твърди, че Никола Петков е имал връзки с К.Станчев, защо „ще търси Марко Иванов, който няма собствено мнение и се допитва до Станчев?“ И въпреки че в общи линии причината за поведението на офицерите му е ясна, не може да им прости позата на невинни жертви и да не покаже абсурдността и примитивността на обвинението: *„Господа, вие четохте пресата на опозицията. Четохте „Народно земеделско знаме“, четохте „Свободен народ“. Те ви повлияха! Че не четохте ли „Работническо дело“, не четохте ли „Изгрев“, не четохте ли „Отечествен фронт“ и още други правителствени вестници? Защо те не ви повлияха в противното? Отговорът е един: защото вие в душата си имате друга идеология, други разбирания. Недейте се оправдава с тези вестници...“*

Напразни усилия. Нови времена, нови нрави, нов мо-

рал. Тоталитарната действителност органичава мисленето в рамките на самосъхранението. Хората се отдалечават един от друг и всеки сам решава собствените си проблеми. Новият тип колективизъм ражда отчуждение, отчуждението — егоизъм. Самотният човек е слаб, слабо и безсилно е неговото мислене. Партията, която се извисява над всички, почва да мисли за всички. Прогресът спира. Неговото начало е разпятието на тези, които го познаваха и обичаха.

На 14 август на подсъдимите е позволено да кажат последната си дума. Всички се признават за виновни, молят за снизходителна присъда. Единствено *Никола Петков* е непреклонен:

„Никога не съм вършил и не съм помислювал да върша нелегална дейност срещу народната власт от 9 септември 1944 г., в създаването на която участвува и Българският земеделски народен съюз и лично аз... Никога не съм бил в услуга на никаква реакция, било вътрешна или външна... От две години, от 25 юли 1945 г., срещу мен се води най-жестока и най-безмилостна кампания... Нищо от моя обществен, личен и частен живот не остана незасегнато. Мене символично ме погребваха три пъти в София и десетки пъти в провинцията. Аз видях сам некролога си на входа на софийските гробища и присъствах на едно такова погребение... Скромен политически деятел, аз нямам правото да се оплаквам, щом двама, признати от всички за големи българи, за големи държавни мъже — Димитър Петков и Петко Димитров Петков — бяха убити като предатели на софийските улици.“

Мотивите към присъдата подробно преразказват показанията на свидетелите на прокурора и обвиняемите офицери. Оценката за целите, които са си поставили е категорична: *„Да се поставят на разположение на опозицията, начело с Никола Петков за сваляне на ОФ правителството, да се стигне до правителството, начело с Никола Петков.“* Никола Петков от своя страна „прозрял идейната безпътица, в която се намират и че това тяхно психическо състояние представлява най-благоприятна почва да им се внуши създаването на тайна военна организация с фашистка идеология.“ Никола Петков обаче не се ограничава само с армията. Показанията на Д.Иванов се използват, за да се аргументира обвинението, че Никола Петков подготвя земеделските кадри „за въоръжена борба против правителството“, да провокира безредици и „нах-

луване на чужди войски у нас от териториите на Гърция и Турция“.

Впрочем, на тези нелепости никой не вярва и съдбата на Никола Петков и Земеделския съюз далеч не се решава в залите на съда. На 14 август 1947 г. се провежда разширено съвещание на ЦК на БРП(к). По втора точка от дневния ред: „Политически изводи от процеса „Никола Петков“ докладва **Вълко Червенков**:

„Процесът срещу Никола Петков даде обилен материал за разобличаване на неговото реставраторско и контрареволуционно лице и на цялата противонародна политика на опозицията и по-специално на БЗНС „Никола Петков“. Присъдата ще бъде едновременно и присъда над противодържавната реставраторска политика на тяхната организация... Ние смятаме, че при новото положение, не следва повече да продължаваме разговорите с опозиционното ръководство.

Сега въпросът стои даже иначе... Не се касае само за личността на Петков, а се поставя въпросът, може ли неговата организация да се ползва с легалност по-нататък. Ние няма да продължаваме да търпим опозицията в този вид, в който тя съществува от 1945 г. Това е една контрареволуционна, реставраторска организация. Ние не трябва да ѝ позволяваме каквато и да било публична дейност по места.“

Антон Югов горещо поддържа предложението на докладчика:

„След този процес не може да става дума за легално съществуване по-нататък на една организация, която е тръгнала по пътя на конспирацията. Ние нямаме решение по този въпрос, но не бива да има колебание по това, че организацията на Никола Петков не може да бъде третирана по-нататък като легална организация — тя трябва да бъде поставена вън от закона.“

На 16 август 1947 г. председателят на съда Н.Райчев прочита присъдата. Никола Петков е признат за виновен по всички пунктове на обвинителния акт, с изключение на обвинението, че е внушил създаването на военната организация „Неутрален офицер“ и е осъден на смърт чрез обесване. Останалите подсъдими, обвинени в създаването на конспиративна организация и организиране на терор под влияние на опозиционната пропаганда и лично на Никола Петков получават по-леки присъди: М.Иванов — 15 години, Б.Гергов и А.х.Атанасов — по 10 години и Д.Иванов — 6 години строг тъмничен затвор.

На следващия ден, 17 август, в „Работническо дело“ публикува *присъдата и коментар на редакцията*:

„Тежката дума на народа повелява. Никаква пощада за гробокопача на националната ни независимост Никола Петков. Разтуряне на опозиционния „земеделски съюз“ — свърталище на фашисти и спекуланти.“

Заедно със смъртната присъда над Никола Петков е произнесена и смъртната присъда над БЗНС „Никола Петков“.

Западните информационни източници коментират процеса и произнесената над Никола Петков смъртна присъда като грубо погазване на гражданските права и свободи на личността. По въпроса едва ли бихме могли да добавим нещо повече от това, което се казва в подготвената за печат книга на Георги Гунев, откъси от която бяха публикувани във в. „Народно земеделско знаме“ и „Литературен фронт“.* И все пак някои моменти заслужават внимание.

Преди всичко отново трябва да се върнем на решенията в Ялта. Седемдесет и пет процентното влияние, което те осигуряват на Съветския съюз в България, не дава големи шансове на САЩ и Англия за намеса и влияние в общественополитическия живот на страната. Единствен господар и съдник на нейната съдба е Съветският съюз. Налагането на тази воля под диктата на Сталин приема печалните измерения на съветската действителност. Въпросът дали в партийното и държавното ръководство всички са били твърди привърженици на тази политика, трябва тепърва да се изследва. Онова, което е несъмнено, е че всички са били принудени да приемат тази линия и да я изпълняват под диктата на съветските представители в СКК и съветници в Държавна сигурност.

Американските и английските представители в СКК не могат да приемат сталинизацията и искрено желаят свобода и демокрация за българския народ. С благородна цел те твърде много се обвързват с опозицията, но поставени въвн от голямата игра, както техните, така и очакванията на опозицията, остават излъгани и неоправдани.

В потвърждение на казаното е писмото, което на 16 август 1947 г. *Марк Еттридж* изпраща до *президента на САЩ Хари Труман*: „Надявам се, че *Вие и Държавният Департамент на САЩ* ще положите всички възможни усилия, за да предотвратите планираната екзекуция на *Никола Петков в България*. *Технически тази страна е все още под*

*Вж. „Народно земеделско знаме“, бр.13 от 15 май 1990 г. и следв.

контрола на Съюзническата комисия и неговият случай следва да бъде разгледан от нея. Моето чувство е, че самата ни репутация е заложена на карта, защото ние окуражаваме опозицията в нейната борба за свобода на словото и печата.“

Президентът отговаря лично на това писмо, но обеща нието му, че ще направи всичко, за да не допусне убийството на Никола Петков е по-скоро декларативно. Онова, което М.Етридж и останалите американски и английски дипломати от втория ешелон не знаят, е че още през февруари 1947 г. САЩ са изразили готовност да признаят правителството на Отечествения фронт, водено от Георги Димитров. По тази причина дискусиата не се води на държавно равнище, а се ограничава в СКК и обхваща протестите на световната демократична общественост.

Съветският съюз минава в настъпление. На 19 август коментаторът на *Радио Москва* в беседа за България казва: *„Присъдата е произнесена. Общонародното искане е удовлетворено... Ако на Никола Петков не се отдаде да осъществи коварните си планове, то това е само резултат на бдителността на българската демокрация, на бдителността на народната власт... Присъдата над Петков е посрещната с горещо одобрение от целия български народ... и се подкрепя от всички, на които са скъпи свободата, на които е скъп мирът, и на които е скъпо народното благоденствие.“* Интервенцията на английския и американския представители в СКК е неуспешна. Отговорът на нейния председател генерал Черепанов е, че искането случаят „Никола Петков“ да се разгледа в Комисията е неправилно и неприемливо, представлява „намеса в българските вътрешни работи и накърняване на държавния суверенитет на България.“

Съветската позиция е силна и договорирана на най-високо равнище.

Георги Димитров, който лично от Сталин е информиран за разговорите на „тримата големи“ и по-конкретно за позицията на САЩ, също взима становище:

„В тази работа никаква намеса отвън няма да помогне на Петков, нито на който и да е друго. Аз бих могъл да кажа нещо повече: всяко вмешателство отвън може само да усложни въпроса, защото тогава ще стане основателно подозрението, че Петков е действал за държавен преврат не само със своите сподвижници в България.“

Пътят към умъртвяването на Никола Петков, БЗНС „Никола Петков“ и демокрацията е открит. На преден

план излизат изпълнителите. Доколко техните действия се дължат на лична убеденост и доколко на влиянието на Москва, е въпрос, по който историята вероятно още дълго ще пази мълчание.

Друг момент, който заслужава внимание, е въпросът за инквизирането на Никола Петков преди екзекуцията му. Към доводите „за“ и „против“ тази версия на Г. Гунев, бихме могли да добавим следното.

Майор Рачо Станимиров, осъден по процеса „Неутрален офицер“ и по време на екзекуцията на Никола Петков излежавал присъда в Централния затвор, е на мнение, че Никола Петков е бил инквизиран. Един такъв факт, според него, не би могъл да остане в тайна в затвора. На това го навежда и мисълта, че познава лично Гуджо, затворник, който е участвал в обесването на Никола Петков и след това е носил неговата шапка и сако. Дискретността не е било първото качество на последния.

Светлина върху повдигнатия въпрос хвърля и *протоколът за изпълнение на присъдата над Никола Петков:*

„На 23 септември се привежда в изпълнение присъдата от 16 август 1947 г. срещу Никола Димитров Петков, 54 годишен, роден в София, син на Димитър Петков и Екатерина Ризова, неженен, юрист, журналист.

Присъдата е изпълнена в Софийския централен затвор в присъствието на прокурора от Софийския областен съд Никола Стойков. Никола Петков се изповяда пред духовно лице и прие свято причастие.

Отведен до мястото, придружен от стража и духовно лице. Прокурорът прочита присъдата.

Осъденият не изказа никакво последно желание.

В 1 часа сутринта присъдата е изпълнена.“

Инквизиран или не, жив, полумъртъв или мъртъв, окачен на бесилката е въпрос, по който може би ще се внесе яснота, но това не променя истината — срещу Никола Петков, срещу българския народ и демокрацията е извършено престъпление.

ПРОДЪЛЖЕНИЕ С НЕОЧАКВАН КРАЙ

Прекъснатото следствие по организацията „Военен съюз“ се възобновява непосредствено след приключването на процеса срещу Никола Петков. На 18 август дават показания полковниците Марко Иванов и Борис Гергов. Фактът, че са вече осъдени, създава известни затруднения. Все пак те са създателите и ръководителите на военната конспирация и съдът не може да се лиши от тяхното присъствие. Неудобството се преодолява като следствените органи ги подготвят за главни свидетели на обвинението.

ПРЕНАСОЧВАНЕ НА ВНИМАНИЕТО

Основна фигура при подготовката на процеса срещу „Военен съюз“ става генерал *Кирил Станчев*. От групата на подсъдимите той е единственият офицер, който в съда може да представлява ръководното ядро на организацията. Но изглежда генералът се е оказал костелив орех. Следствените протоколи, въз основа на които е съставен обвинителният акт, не са приложени към делото. Запазен е единствено протоколът от показанията, които К.Станчев дава в деня, когато му връчват обвинителния акт — 25 септември 1947 г.:

За военната конспирация, присвоила си наименованието „Военен съюз“, научава от следствените власти, след като е задържан на 4 август 1946 г. *„Не членувам в тази организация и нищо не знам за нейното съществуване: нито за ръководството ѝ, нито за членовете ѝ. Никой не е идвал при мен, за да иска мнението ми за образуването ѝ.“* Познава и тримата офицери — М.Иванов, Б.Гергов и Стоян Златев, те са по-млади от него, не е контактувал с тях, освен веднъж, когато казва на М.Иванов, че със статии, които е публикувал в пресата „е нанесъл ущърб на армията“. С Никола Петков се познава от дълги години. В последно време се срещат рядко. *„С Никола Петков ни-*

кога не съм говорил върху възможностите за участие на войската или части от нея в една въоръжена акция срещу властта на Отечествения фронт.“

Любопитна подробност в показанията на К.Станчев е срещата между него и Васил Коларов, състояла се през юни 1946 г. Васил Коларов му казал, че Никола Петков го гласи за министър и че млади офицери готвят преврат. Отговаря му, че никога не е имал подобен разговор с Никола Петков, а що се отнася до преврата „може да има запалени глави, но Пловдивският гарнизон е на стража“. Този факт показва, че властта, която е следяла всяка стъпка на офицерите от Министерството на войната и Щаба на войската, не е засекла техни контакти с К.Станчев. Следователно, той е „замесен във „Военен съюз“ след арестите на офицерите. Едва тогава „стават известни“ срещите, които те са имали с генерала, съвместните събрания, на които са обсъждали и приемали документи и са подготвяли организацията за насилствено сваляне на властта.

На 25 септември 1947 г. всички подсъдимите получават преписи от обвинителния акт. Последният е съставен главно върху показанията на М.Иванов и Б.Гергов: срещите им с Никола Петков, създаването на организацията, вербуването на нейните членове, изготвяне и приемане на устава и на други документи. Новото в обвинителния акт е, че след като „Военен съюз“ е създаден, организаторите му преминават към изработване на планове за превземане на Министерството на войната и чрез кадрови размествания на членовете на организацията за овладяване основните постове във войската.

Синхронизирането на показанията на подсъдимите и свидетелите с обвинителния акт продължава и след неговото публикуване. Това особено ясно проличава по време на самия процес.

Съдът срещу „военно-фашистката конспирация „Военен съюз“ открива своите заседания в 14.10 часа на 8 октомври 1947 г. Председател на съда — Константин Унджиев, членове: Цветко Цветков и Георги Генков, обвинители: прокурорите Петко Петрински и Дончо Йорданов. Списъкът на подсъдимите, на брой 39 души, се оглавява от генерал К.Станчев. За свидетели са призовани 146 души.

Генерал *К.Станчев* пръв дава показания пред съда:

„Признавам се за виновен в извършване на престъплението, така както е изложено в обвинителния акт...„признавам участието си във „Военен съюз“ така, както съм об-

винен. Това го считам за моя основна грешка... Като приемам тази грешка, оставам с убеждението, че трябва да се служи на жизнените интереси на българския народ, на сърдечност и вечен съюз със съветските народи, нашият двоен освободител, честно и безкористно. Всяко отклонение от тази генерална линия считам за грешка.“

Съдът е недоволен от краткото изложение на К.Станчев. Към него се отправят редица въпроси за връзките му с офицерите М.Иванов, Б.Гергов и Атанас х.Атанасов, за създаването на „Военен съюз“, за *участието му в организацията*. На последния въпрос К.Станчев отговаря:

„ — Моето замълчаване. Повече нищо не съм направил.

— Признавате ли се за виновен, че сте ръководител на „Военен съюз“? — пита председателят на съда.

— Марко Иванов може да е останал с впечатление, че аз съм с него. Затова казвам, че признавам обвинението.“

Съдът прави напомняне, че се признава за виновен, а фактически се оневинява като твърди, че единственото му участие във „Военен съюз“ е, че е знаел за неговото създаване и е запазил този факт в тайна.

„ — Признавам, че съм чел и одобрил устава с инструкцията и декларацията, предадени ми от Марко Иванов. Дадох му съгласието си да стана член и председател на „Военен съюз“. Това го признавам искрено... От това, което прочетох и споделих с Марко Иванов, разбрах каква цел преследва. С преврат и въоръжена сила да събори установената в държавата власт... Общи събрания на управителния съвет не сме провеждали. Аз поддържах връзка с останалите членове чрез Марко Иванов.“

На въпроса за връзките му с Никола Петков потвърждава, че са приятели, но никога не е разговарял с него за „Военен съюз“ и за използване на армията за сваляне на правителството чрез преврат.

Показанията на останалите подсъдими уточняват редица факти около създаването и дейността на „Военен съюз“. За неговото възстановяване около 15 души научават от М.Иванов, а други 7–8 души — от Б.Гергов, С.Златев и А.х.Атанасов. Десетина души от посетените разговарят и споделят мисли за организацията със свои другари и колеги. Това е и пътят, по който следствието разплита „сложния възел на военната конспирация“. Някои от подсъдимите отричат, че са били членове на организацията, но повечето са принудени да се съгласят с печалния факт, че уведомяването им за създаването на „Военен съюз“ и

запазването на това обстоятелство в тайна е достатъчно, за да се считат за негови членове.

Десетина души, които са запознати с устава и други документи на организацията, се третират от съда като особено опасни конспиратори и заговорници. Някои от тях, осъзнали вината си, правят *декларации*: „Сгреших и измених на своя народ. Давам обещание, че ще се поправа и никога няма да се меся в такива работи. Заставам твърдо на позицията на ОФ“; „Това, което извърших във „Военен съюз“, съзнавам, че е погрешно и се разкайвам искрено. Смятам, че съм извършил престъпление и декларирам, че в бъдеще на свобода, ще вляя всичките си усилия за изграждането на нова, демократична България“.

От показанията на подсъдимите е трудно да се види до какво точно се свежда дейността на организацията. Те се познават, срещали са се, водили са разговори, споделяли са мисли и информация. Един от тях казва, че по искане на А.х.Атанасов е разработил план за превземане на Министерството на войната, но писмена разработка никъде не представил, а и никой не е искал такава.

В мотивите, които подсъдимите изтъкват за встъпването си в организацията, освен едностранчивото си възпитание и влиянието на опозицията, посочват и ролята на военния министър генерал-полковник Дамян Велчев. Впрочем това е нов сюжет и на неговото разработване се отделя значително внимание. Около 12 души в показанията си казват, че влезли в организацията, защото считали, че начело на нея стои Д.Велчев, или че я ръководи посредством своя адютант С.Златев. Други посочват двойствената игра на военния министър и открито афишираното от него пренебрежително отношение към помощник-командирите. Съдът с въпроси, реплики и всевъзможни други начини провокира тази тема и насочва вниманието към нея.

Основните свидетели на обвинението са М.Иванов, Б.Гергов и А.х.Атанасов. В общи линии те повтарят разказите за връзките си с Никола Петков и за създаването на организацията. Новото в показанията им е по-нататъшното развитие на темата за Д.Велчев. *М.Иванов* изтъква, че с Б.Гергов, след като се срещат с Никола Петков и генерал Иван Попов, отиват в дома на Д.Велчев и разговарят с него. „Изобщо прие нашето мнение за промяната във войската с удоволствие. Казах му, че опозицията го има предвид за военен министър или регент, от което той беше видимо доволен.“

Като свидетели са призовани и генералите Боян Българанов и Крум Лекарски.

Б.Българанов, който е помощник-командир на Втора армия и е свидетел на нейните победи в Отечествената война, в съда намира единствено думи, с които обвинява нейния командир: „... генерал Кирил Станчев искаше мнението на военното министерство да действа заедно с дражевистки части. А това значеше установяване на дражевистка власт в тези места, в които действуваше нашата армия“, „...той (К.Станчев) открито защитаваше фашистките елементи в армията“ и „изказваше недоверие към боеспособността на Червената армия“.

К.Лекарски свидетелствува против Д.Велчев. Още на 9 септември 1944 г. те били против него, „той обаче беше наложен за военен министър“.

Правителственият официоз също пренасочва вниманието си. След екзекуцията на Никола Петков и разтурянето на опозиционния земеделски съюз вниманието към тях видимо отслабва. На 16 октомври показанията на *К.Лекарски* са поместени под заглавието: „Нови изобличителни данни за *Дамян Велчев*“. Публикувана е и *декларация*, дадена от *К.Станчев* пред съда:

„Аз бях командир на армия, подчинен на министъра на войната генерал Дамян Велчев. Разпорежданията, които даваше той, оставяха впечатлението, че той не е сам и че той се опира на нещо. Аз чувствавам всичката си отговорност, че трябваше да преценявам по-критично тези заповеди на военния министър генерал Дамян Велчев, за да ме въздържат от противонародно и престъпно деяние. Но това аз не съм направил.

Днес ми е ясно, че организацията „Военен съюз“ се явява преден отряд на империалистическите държави за стремежи, с по-далечни цели и твърде опасни за българския народ.“

Ясно е при какви условия *К.Станчев* е бил принуден да подпише тази декларация. Нейната абсурдност от гледна точка на военните устави е толкова очевидна, че коментарът е излишен.

На 18 октомври в „*Работническо дело*“ излиза с уводна статия: „Разкрития в процеса на военно-фашистката конспирация“. В нея се казва, че народната демокрация с бдителността си спасява народа и страната от страшно изпитание, готвено им от военните конспиратори. Основният мотив в статията обаче е друг: „*В процеса се изнасят множество данни, които хвърлят светлина върху ролята на*

бившия военен министър генерал Дамян Велчев... И докато Дамян Велчев е предсказвал образуване на правителство начело с Никола Петков, последният е обещавал, че Дамян Велчев ще запази поста си на военен министър в това правителство. Демаскираният сътрудник на Никола Петков във военно-фашистката конспирация, не само не може да представлява българската държава в чужбина, но трябва да бъде държан отговорен пред закона на страната за своите противонародни деяния.“*

ПРИСЪДА С ВЪПРОСИТЕЛНИ

Обвинителната реч на прокурора *П.Петрински* е образец на налагащото се вече тоталитарно мислене, което не зачита никакви научни, правни и етични норми, опива се от собствената си дилетантщина и улично красноречие:

„Въпреки обстоятелството, че в този процес бе хвърлена обилна светлина върху подпалвачите, които посегнаха върху суверенитета на нашата страна, все пак при настоящето дело има едно качество, че тази истина ще остане една безспорна истина. В случая е разкъсана още една от брънките на веригата на вътрешната и външната реакция, която се стремеше да подронва престижа на властта.“

Следва дълга разходка из историята, философията и литературата, за да се съберат аргументи и докаже приемствеността на фашизма в България с този в Италия и Германия. Проводници на фашизма в страната са военните конспиратори, но техен вдъхновител е буржоазната опозиция. Освен Никола Петков се сочи и *Кръстьо Пастухов*: *„...от своята гробница се надигна и Кръстьо Пастухов. Той написа две грамадни статии..., като че ли искаше да каже на нашата войска: „Вие я свършете, пък нашата е лесна.“* Като фактор за създаването на организацията се сочи и министърът на войната Д.Велчев: *„... главнята на пожара не му е подадена (на М.Иванов, бел. на Ж.Ц.) само от Никола Петков, а и от генерал Дамян Велчев... те са двамата, които в съгласие с империалистическите сили, са подготвяли оная сила, която е трябвало да извърши преврат в нашата страна.“*

От факта, че Никола Петков се е срещал с чужденци

*По това време от 25.09.1946 г. Д.Велчев вече е пълномощен министър в Швейцария.

се прави изводът: „Тази организация е имала връзки с представители на чуждите министерства в нашата страна. Всеки знае, че опозицията имаше връзки с американците, а за мен е повече от сигурно, че и „Военен съюз“ е бил във връзка с тях.“ След това прозрение в истината прокурорът задава патетичния въпрос: „Би ли могъл някой да се усъмни, че не е подготвян държавен преврат?“

От показанията на свидетелите П.Петрински прави и следните по-важни изводи, някои от които имат и сериозен „теоретичен“ характер:

„Вярно ли е, че е образувана организация в страната с цел отслабването и подронването на установената власт? Вярно е! Вярно ли е, че когато е образувана тази организация е била с фашистка идеология? Вярно е! Сложиха ли началото на една история и тази история се нарича фашизъм? Вярно е!... Аз не съм случайно процитирах някои мисли, казани от немски философи... аз не случайно се спрях на фашистката идеология, това беше необходимо, за да се очертае фашизмът в неговия най-ярък вид, че фашизмът е всяка сила, която се стреми да запази стария свят по пътя на насилието.

Каква беше целта на една такава организация?

Очевидно реставраторска...

Ето това е, господа съдии, мисълта и целта на така създадената организация. Може ли тогава да има съмнение, че тази организация не е имала фашистка идеология?“

В заключение прокурорът Петрински моли съда за „осъдителна присъда“.

Задачата на **прокурора Д.Йорданов** е да даде правна квалификация на извършените от подсъдимите деяния и определи размера на наказанието им според законите на страната. „Нелегалната конспиративна организация „Военен съюз“, казва той, не е резултат на случайно хрумване на офицери със засегната чест. Корените на тази организация трябва да потърсим в черното минало на фашистката диктатура в нас и реакционните реставраторски и империалистически кръгове извън нас... Опозицията на Никола Петков беше създадена по чуждо внушение и с чужда намеса. Реставраторска, шпионска, антидеветосептемврийска, тръгнала по пътя на безогледното отрицание на историческото дело на Девети септември и Отечествения фронт и се превърнаха в конспиратори, заговорници против законната народна власт, пристъпиха към подготовка на реакционен фашистки военен държавен преврат, разчитайки главно на помощ отвън. За тяхно огорчение

оръдията им са изправени да отговарят пред вас... С присъдата, която ще издадете по настоящето дело окончателно ще бъдате оплюти и презрени от нашия народ николапетковци... С вашата присъда вие ще накажете виновниците, ще предупредите агресивните и посочите къде е пътят на българския гражданин и мястото на нашата родина."

На 21 октомври Софийският областен съд произнася присъдите над подсъдимите по организацията „Военен съюз“. *Обосноваването на присъдата* е образец на новото социалистическо право: „...законът не изисква организацията да е проявила дейност, а още по-малко да е започнала на дело да осъществява своите цели и задачи. Обективният състав на чл.1 от ЗЗНВ ще бъде напълно осъществен шом като се предприемат действия за създаване и се създаде една организация с фашистка идеология, която си е поставила за цел събарянето, подриването и отслабването на установената власт в държавата. Не е нужно следователно, тази организация да проявява каквато и да е дейност, а още по-малко да е започнала да осъществява своите цели и задачи, които се и поставила.“ Изводът е абсурден, но сам се налага от подобно тълкуване на закона: смъртно наказание заплашва всеки български гражданин, който си позволи да мисли против народната власт и си поставя за цел да съдейства за нейното падане.

Генерал К.Станчев като ръководител на „Военен съюз“ е осъден на доживотен строг тъмничен затвор. Един от подсъдимите като организатор на група на „Военен съюз“ във Варна е осъден на 15 години строг тъмничен затвор. Тежки присъди получават всички, които са признати за членове на организацията: двама — 12 години строг тъмничен затвор; шест — 10 години, двама — 8 години, шест — 7 години, двама — 6 години, четири — 5 години и осем — 3 години. Затова че са знаели, но не са доложили за създаването на „Военен съюз“ са осъдени седем души — един на 3 години и шест — на 1 година строг тъмничен затвор.

С процеса срещу организацията „Военен съюз“ приключва един етап от кампанията на комунистическата партия за установяване на монопол в армията и политическия живот. По сведения на Рачо Станимиров през 1946 г. са уволнени 5 000 от общо 5 500 офицери в българската войска. От останалите 500 души кадрови офицери започва да се формира новият командирски състав на армията, попълван с бивши партизани, политзатворници и предани на комунистическата идея кадри. Този печален факт предс-

той да бъде изследван от нашата историческа и военна наука. Неговото изясняване навярно ще хвърли светлина върху въпроса за боеспособността на армията в края на 40-те и в началото на 50-те години и нейната готовност да защити независимостта на родината ни. Отговорът на този въпрос, няма съмнение, ще бъде едно от основните обвинения срещу тоталитарния режим, наложен по образ и подобие на съветската власт.

Екзекуцията на Никола Петков и разтурянето на БЗНС „Никола Петков“ обезсилва опозицията и разчиства пътя за нейното ликвидиране. Диктатурата на пролетариата, като демокрация за всички, се изражда в диктатура на една партия и в деспотизма на нейния елит. Членовете на опозиционната земеделска партия и нейната младежка организация са подложени на преследване и терор. Не са единични тези, които загиват в концлагерите и затворите. Стотици и хиляди престояват зад телените мрежи с месеци и години. Това обяснява защо на властта беше необходим процесът „Военен съюз“ и наложените на подсъдимите тежки присъди.

Един въпрос обаче, повдигнат на процеса, не можа да намери решение. Отнася се за Д.Велчев. Естествено е след обесването на Никола Петков елитарната власт да преназначи вниманието си и да използва сломената воля на подсъдимите за оклеветяването на други и за подготвянето на нови екзекуции. Необяснимо е само защо ударът се насочва срещу Д.Велчев, който е освободен от поста министър на войната и от 25 септември 1946 г. е извънреден и пълномощен министър на България в Швейцария. Три месеца преди заминаването му от страната започва следствието срещу „Военен съюз“ и „Неутрален офицер“, време достатъчно, за да се разкрие неговата дейност и да му се потърси отговорност. В качеството си на военен министър той пръв прави оглед на трупа на своя адютант С.Златев. Това са факти, които в очите на неговите властелини го изобличават в смъртни грехове, но вместо съд получава назначение в чужбина. Предположението, че Кимон Георгиев като министър-председател спасява своя другар, е твърде наивно. Освобождаване от длъжност и назначения от подобен род се решават в Политбюро и се утвърждават в секретариата на ЦК на БРП(к), като предварително се съгласуват със съветското представителство в СКК и с шефа на съветските съветници в Държавна сигурност.

Впрочем, у редица комунистически лидери не липсва желание за разправа с Дамян Велчев. Фактите за това са

много. Достатъчно е само да се прегледат материалите около отменянето на 4-то постановление на Министерския съвет и делата по процесите срещу д-р Г.М.Димитров и военните организации. В комунистическите върхове никой не скрива недоволството и омразата си към Д.Велчев. Всички предпоставки за разправа с него — желание в управляващия елит и възможности на следствените органи да съберат нужния обвинителен материал са налице. Независимо от това в цялата следствена и съдебна вакханалия до есента на 1947 г. Д.Велчев остава в сянка.

Кой тогава стои зад Д.Велчев и му помага да оцелее? Без благословията на Съветския съюз никой не би могъл да направи това. Но само това едва ли решава отговора на поставения въпрос.

Съветското табу върху личността на Д.Велчев е проблем, който се нуждае от допълнително изясняване и нови документални свидетелства. По косвени пътища сега може само да се гадае за негови връзки със съветското разузнаване, за участието му във военния преврат на 9 септември 1944 г. и предаването на властта на Отечествения фронт. Изследването на този въпрос навярно ще внесе нови аргументи в изясняването и оценката на деветосептемврийския исторически процес.

Защо е било необходимо въпросът за Д.Велчев да се повдига на съдебния процес срещу „Военен съюз“? Едва ли е имало наивници, които са смятали, че опитният политик и участник в три военни преврата ще напусне Швейцария и ще поднесе главата си на комунистическия съд. Защо? Ако в казаното дотук по-голямата част отговаря на истината, отговорът е ясен. Д.Велчев повече не беше необходим. Той изигра своята роля, а поведението му като министър на войната показва, че позицията му е несъвместима с тоталитарния стил. Това правеше връщането му в България нежелателно.

Четири дни след приключването на процеса срещу „Военен съюз“, на 25 октомври 1947 г., Д.Велчев е снет от заемания пост и лишен от българско поданство, поради отказ да се завърне в родината си.

СЪДЪТ НАД ДИМИТЪР ГИЧЕВ

Политическите амбиции на комунистическата партия не се задоволяват с езекутирането на Никола Петков и Земеделския съюз в опозиция. Целта ѝ е пълното дискредитиране на земеделското движение и неговото обезличаване в обществения и политическия живот. Това тя се опитва да постигне чрез съдебния процес срещу Димитър Гичев, последният от известните лидери на Българския земеделски народен съюз.

ОБРАЗЪТ НА ВРАГА

Авторите на процеса не си правят труда да скрият своите замисли. С всички средства и механизми на следствената работа и псевдонаучни методи при обработването на доказателствения материал те се опитват чрез образа на Димитър Гичев да дадат обобщена представа за предателя, шпионина и съзаклятника, за вечния и неизменен образ на врага.

Прокурорът Петко Петрински започва обвинителната си реч с ясна и недвусмислена фраза: „Господа съдии, и настоящият процес е един от възловите моменти в нашето политическо развитие, което се движи под знака на реставране на главните социални въпроси.“ Следва обширно историческо изложение, започващо от Френската буржоазна революция и стигащо до дните на процеса. В международен аспект се центрират две събития — Октомврийската революция, която определя характера и насоките за прогрес на епохата, в която живеем и идейните корени на фашизма и ролята на Съветския съюз за избавянето на света от „кафявата чума“. Отделено е твърде много място на нашата история. Интерпретацията на обществения процес в България смайва със своята неочакваност и „научна“ изобретателност. Изводът от този некомпетентен и мракобеснически историцизъм преследва точно определена

цел: „Господин Гичев бе, и господин Гичев е сред лагера на враговете на българския народ и сред лагера на империалистите.“

Портретът на Димитър Гичев, обрисван в обвинителните материали, е тенденциозен и груб фалшификат. Човешките ценности на неговата личност се заменят с едно единствено качество — личният и социален егоизъм, под чиято сянка протича цялата му политическа и обществена дейност:

Димитър Гичев влязъл в Земеделския съюз през 1918 г. и незабавно се ориентирал към неговата богата прослойка. Благодарение на личните си качества — остър ум, съобразителност, ловкост и хитрост, той успял да „тласне Съюза в блатото на буржоазните партии, като притъпил борческите му традиции и настроил много сдружени земеделци примиренчески към реакцията и фашизма и лакейничество към двореца.“

През 1931 г. Димитър Гичев успява да прикачи БЗНС към „колесницата на буржоазните партии... и се залавя с една политика на постни и тлъсти дробчета“. Като министър в правителството на Народния блок не изпълнява нито една от програмните задачи на Земеделския съюз, „сътрудничи на реакцията“ и „преставя да мисли за народа“. За това свидетелствуват връзките му с македонската терористическа организация ВМРО „Ив. Михайлов“, в резултат на което „зачестили още повече политическите убийства на прогресивни и работнически дейци“. Има „вражеско отношение към демократичните и прогресивните сили у нас“, дава изявление, че с червените пояси на селяните „ще вържем комунистите и ще ги откараме в Русия“ и че няма „по-мъдър и по-умен човек от цар Борис“.

Едно от най-големите провинения на Димитър Гичев са връзките му с монархо-фашистката диктатура. Участва в подготовката на преврата на 19 май 1934 г. против правителството, в което е министър. Предупреден, че превратът ще бъде осуетен, той навреме се оттегля и след това в типичния за него стил на „въжеиграч и политически двуличник“ осъжда преврата. През 1936 г. заедно с Александър Цанков прави сондажи за образуване на кабинет на „общественото спасение“. Все повече се сближава с царския двор и провежда неговата политика. В началото на 1943 г. преговаря Дочо Христов* за създаване на „обществена сила“ за борба с Отечествения фронт и въо-

*По това време министър на вътрешните работи.(Бел.ред.)

ръжената антифашистка съпротива. С дейността си успява да „превърне БЗНС от борец против монархията в последен резерв на същата“.

За съдебните биографи на Димитър Гичев в неговия живот има една неприятна подробност: фактът, че е бил преследван от фашистките правителства, осъждан и интерниран. Това е вярно, се казва в мотивите към присъдата, но той е бил малтретиран „не защото се е борил против реакцията и едрия финансов капитал, а защото се е налагало от политическия момент... Буржоазията съзнателно създаваше мъченици из своята среда, за да ги използва в даден критичен момент на своето съществуване за пречупване и притъпяване на широките народни маси.“

Като доказателство за тези премъдрости, съдебният екип сочи образуването на последното буржоазно правителство на Константин Муравиев, в което Димитър Гичев е министър без портфейл. От съдебното дело научаваме, че „принципни различия между тоя кабинет и предшестващите кабинети, а така също и такива между регентството не е имало.“ Кабинетът е маневра на „властващата буржоазия, наложила се поради особения политически момент тогава, с което се прикриваше по-нататъшното ни участие в международния конфликт. Тази политическа маневра на кабинета Муравиев обаче беше правилно схваната от СССР, който ни обяви война.“

След 9 септември 1944 г. Димитър Гичев продължава да стои на антинародни и реакционни позиции. Справедливата присъда на Народния съд още повече го изпълва с ненавист към Отечествения фронт и народнодемократичната власт. За борба с тях той отново използва Земеделския съюз и преди всичко богатата върхушка в него. Свързва се с американската мисия. Дни преди да се обедини с Никола Петков се среща с Марк Етридж.** На обединителния акт (4 септември 1945 г.) присъствуват предимно хора с вършачки, мелници и чифлици, адвокати и индустриалци. *Изводът* сам се налага: „Обединението е станало под напора на българската и чуждата реакция и обслужва само последната... Принципни различия между следваната от Г.М.Димитров, Никола Петков и подсъдимия Димитър Гичев политика не е имало. Димитър Гичев е станал продължител на тази политика като... организираше и давал нареждания да се изградят саботажни чети, бойни групи,

**Личен представител на държавния секретар на САЩ Барнс, известен журналист, редактор на „Луизвил Курнер Джърнъл“. (Бел.ред.)

които да се борят за сваляне на законно установената власт.“

След задържането на Никола Петков на Димитър Гичев му става ясно, че само с легални средства няма да могат да се борят и тласка Земеделския съюз „по пътя на подмолната и нелегална борба.“ Инструкции в тази насока дава само на най-верните си приятели. Всъщност това са неговите съподсъдими и главни обвинители: Димитър Аргиров, Катя Стефанова, Стоян Лазов и Димитър Малковски.

Съдебният екип може да бъде доволен от себе си. Образът на Димитър Гичев напълно се покрива с представата за народния враг. С провежданата от него предателска и заговорническа политика той нарушава установения от закона ред и се дава под съд за следните престъпления: чрез подсъдимия Д.Аргиров подбужда трети лица да образуват групи, да преминат курс на обучение в Гърция и въоръжени да се върнат в страната за борба със законно установената власт; подбуждане на подсъдимите Д.Аргиров и К.Борисова да саботират народостопанския план като агитират селяните да укриват и унищожават селскостопанската продукция; разгласяване на неверни твърдения, че хранителните продукти и вълната се изнасят в Съветския съюз с цел да се внесат смущения в стопанския живот и се създаде недоверие към властта. Предадените обвинения дават възможност Димитър Гичев да бъде подведен под отговорност по чл.1 от ЗЗНВ, който дава богати възможности за тежка присъда.

Съдебният процес срещу Димитър Гичев и неговите съподсъдими открива своите заседания на 12 април 1948 г. в голямата тържествена зала на Съдебната палата. Състав на съда: председател — Константин Унджиев; членове: Иван Стоянов и Илия Бойчев; прокурор — Петко Петрински. Защитници на Димитър Гичев са авторитетните столични адвокати Димитър Вапцаров и Димитър Коцев.

В 8.30 часа председателят на съда дава ход на наказателно от общ характер дело №262/1948 г. „срещу предателската, шпионската, вредителската и антинародната група на Димитър Гичев“. Най-напред думата се дава на съподсъдимите на Димитър Гичев, чиито показания трябва да формулират обвинението срещу него.

Д.Аргиров: „Бях върховен съюзен съветник на Съюза „Никола Петков“ и съюзен организатор на същия Съюз. В изборите за Велико народно събрание бях кандидат от листата на Никола Петков. В постоянна връзка съм бил с Ди-

митър Гичев през всичкото време на моя политически живот... Аз не съм негов обвинител, господа съдии, аз ще кажа самата истина на почитаемия съд, за да види той що е Димитър Гичев."

Димитър Аргиров Иванов е роден през 1909 г. в с.Бяла река, Първомайско. Живее в родното си село, има основно образование (4 отделение), женен е с три деца и се занимава със земеделие. В земеделското движение е от 1923 г. През 1943 г. е ятак на партизаните, а през следващата година става партизанин и командир на чета. След разцеплението на БЗНС минава в опозиция и развива дейност в родния си край, за което през август 1947 г. е изпратен в ТВО.

Димитър Гичев е възмутен от показанията на Д.Аргиров и още при следствието го обвинява в даване на лъжливи сведения и го счита за свой обвинител. В направената на 13 декември 1947 г. очна ставка Гичев го изслушва и отсича: „Не е вярно! Не само са променили дрехите на Аргиров, но и той се е променил.“ Димитър Гичев е впечатлен, че цели пасажи от предварителните показания Аргиров повтаря дословно пред съда. Като има предвид неговата малограмотност, това го навежда на мисълта, че това не са негови показания, а той просто ги е научил като стихотворение и ги декламира пред съда.

„Димитър Гичев винаги ми е говорил против предаването на храните от селяните на държавата, а да ги укриват, ако ги дадат щели да отидат в Съветския съюз. Намекваше, че ако всичко върви тихо и мирно, не може да се даде помощ, трябва предизвикателство и след това да се намесят други държави.“ След последното заседание на БЗНС „Никола Петков“ през юни 1947 г. му казал: *„Въпреки задържането на Никола Петков ние трябва да продължим същата политика... да се организират нелегални групи, съставени от младежи, които да идат в Гърция... Гемето в тоя момент е в Солун и е създал комитет с клон в Ксанти, за да посрещнат всички наши избягали българи в Гърция, да ги снабди с дрехи и храна, да ги въоръжи, да ги обучава, някои от тях на групи да ги връща в България, за да вършат палежи и убийства на ръководителите на властта, както виждам войната е неизбежна и тогава англоамериканските войски, заедно с нашите въоръжени групи, ще навлязат в България.“* Тези указания той предал на Стою Тачев от с.Езерово, Първомайско, който веднага се заел с организирането на група, която се отправила към Гърция за среща с Гемето или поне с негови представители.

В мотивите към присъдата се казва, че Д.Аргиров, изпълнявайки указанията на Димитър Гичев за създаване на нелегални групи, „си устроил среща с политически приятели от Първомайска околия. В с.Върбица била образувана нелегална група, която при опит да премине границата е избита. С образуването на такава група в с.Езерово се заема Стою Тачев...“ Председателят на съда развива горната теза, като се основава на следното показание на Д.Аргиров: „Аз предадох тези инструкции (указания на Димитър Гичев) на Стою Тачев от с.Езерово. В резултат една група от с.Върбица, Първомайско избяга в Гърция и при опита ѝ да се върне в България за предателска дейност бе унищожена.“ Очевидно е разминаването между показанията на Д.Аргиров и изградените върху тях мотиви към присъдата. Внимателното проучване на съдебното дело не дава убедителни доказателства, които да подкрепят самообвинението на Д.Аргиров. Установени са следните факти: в началото на август 1947 г. Д.Аргиров случайно се среща със С.Тачев в кантората на адвоката Георги Кулишев в Първомай. В присъствието на адвоката Кулишев той предал на С.Тачев разговора си с Димитър Гичев като указание за действие. С.Тачев веднага се залавя с организирането на група, вербува девет души, въоръжават се с една пушка, осем пистолета, една бомба и два бинокъла. Един от групата заминава към границата, стои там десет дни и проучва условията за преминаване в Гърция. На 28 август осем души (един се отказва) тръгват на път и на 4 септември минават границата.

Възможността за двадесетина дни хората да се вербуват, организират и въоръжат, да се набележи маршрутът и да се премине границата поставя въпроси с много неизвестни. В търсенето на истината трябва да се отчита, че през лятото на с.г. в Първомайско се разпространяват слухове, че Гемето е създал в Гърция комитет, който очаква български младежи да ги подготви за борба. В обстановката на остра конфронтация между комунисти и земеделци, на терор и побойща над сдружените земеделци за много от тях тези слухове звучат примамливо. Под тяхно влияние в селищата на околията започва подготовка. За това свидетелствува случаят с групата от с.Върбица, състояща се от 7–8 души, които почти невъоръжени са разстреляни на границата. Липсват каквито и да са данни за преки или установени чрез трето лице контакти на Д.Аргиров с членове на тази група, които да му дават основания да се самообвинява за нейното избиване. По всяка ве-

роатност той не се е срещал със С.Тачев, но дори и да се е срещал, подготовката на групата е била вече напреднала, заминаването ѝ предстоящо и съвсем не е резултат на предаденият от Аргиров указания на Гичев.

В Гърция групата престоива девет дни. Гръцките власти взимат от всички показания, обезоръжават ги и ги връщат в България. Веднага след преминаването на границата всички са заловени. В край на декември с.г. са осъдени и по време на процеса срещу Димитър Гичев излежават присъдите си.

„Господа съдии, продължава сърцераздирателната си изповед Д.Аргиров, горните престъпления аз извърших, защото мислех Димитър Гичев за истински земеделец и българин, но се уверих, че той е само едно оръдие на Никола Петков и реакцията в България, защото искаше да подбуди съпартизаните си за една гражданска война и саботажи.

К.Унджиев: Как си обяснявате и на какво се дължи дейността Ви?

Д.Аргиров: Аз бях влюбен в Димитър Гичев, така както никога жена не е влюбена в своя мъж. Двадесет години ние с него сме рамо до рамо. И много го уважавах и изпълнявах всичко негово до 1947 г., докато аз да видя, че действително съм станал от борец народен враг... Но когато вършех тия работи, не чувствах, че върша престъпление. След като видях, че има избити, тогава видях, че съм действително станал престъпник към своята държава и към своя народ.

П.Петрински: Ако Вашият водач по това време Димитър Гичев не Ви беше подтиквал към действия, към формирането на тия групи, Вие по Ваш собствен почин щяхте ли да водите такава политика от името на Земеделския съюз, да формирате Вие нелегални групи?

Д.Аргиров: Не, в никакъв случай нямаше да пристъпя към формирането на тия групи. Аз това го извърших благодарение на съдействието на Димитър Гичев.

Д.Коцев: Подсъдимият спомена за образуването на две групи, едната от с.Върбица, другата от с.Езерово. Кой ги образува?

Д.Аргиров: Това не зная. Аз съм го казал само на Стою Тачев, а кой ги е образувал не мога да зная, защото не съм се срещал с хората.“

К.Борисова: „Да, признавам се за виновна. Дъщеря съм на Борис Стефанов, виден земеделски деец, който беше на времето близък с тогавашните лидери Димитър Гичев и

Муравиев. " В средата на юни 1947 г. на гара Костенец случайно среща Димитър Гичев и му се обажда, защото едва ли би я познал. След това на гарата се срещат още два пъти. Тя го пита за положението и той ѝ казва, че е тежко, че се налага да започнат нелегална борба, селяните да не предават вълната и житото си, защото всичко се изнася в Съветския съюз, да протестираат против тежките данъци и че свободата ще дойде скоро с помощта на външна намеса, която ще бъде предизвикана от избухналите в страната смутове. За разговорите си с Гичев тя разказва на Й. Лазов, който от своя страна предал този разговор на Д. Малковски. На 22 август в Костенец изгорели 30-40 хиляди снопа жито, след което тя била арестувана.

„П.Петрински: Ако господин Гичев, който сте срещнали, не беше Ви казал да нареждате от името на Земеделския съюз да се вършат саботажки, да се съобщава това на съюзните хора, Вие тая дейност щяхте ли да я вършите по свой почин? Или Вие я извършихте само затуй, защото Ви беше внушено от Димитър Гичев?

К.Борисова: Не, по свой почин нямаше.

П.Петрински: Повлияхте се и го предадохте като директива на Димитър Гичев?

К.Борисова: Да."

От останалите подсъдими Й. Лазов и Д. Малковски става ясно, че за разговора на К. Борисова и Димитър Гичев било казано на още двама души. С това тяхната дейност се изчерпва. Впрочем не е имало никаква дейност, никаква организирана агитация. Вълненията на селяните се дължат не на указанията на Гичев, а на това, че ги карат да вършеят на общи хармани и им изземват всичкото жито, принудени са да укриват храни, за да нахранят децата си, пожарите се дължат предимно на небрежност и използването на лошокачествена техника. Потвърждения за това се дават и на съвещанието на ЦК на БРП(к), проведено на 14 август 1947 г. В протокола се изтъква, че „*наредба №1 по събирането на храните е срещнала повсеместна съпротива. Начело на недоволството, на съпротивата и на опитите да бъде отменена наредбата са застанали наши партийци, партийни групи, членове на БЗНС и дружби. Повечето от пожарите не са дело на саботаж, а се дължат на искри от моторите, небрежност и случайност. Слагането на жезла във вършачките е дело на саботаж, който обаче цели не унищожаването на реколтата, а цели да се накара правителството да отмени вършитбата с вършачки и да разреши вършеенето по домовете.*"

Управляващата партия обаче отказва открито да поеме вината за разрушаването на българското село и приписва собствените си престъпления на опозицията. Това дава още по-голяма свобода на местната партийна и административна власт. Към недоволството на българския селянин, че го лишават от възможността да разполага с плодовете на своя труд, се прибавя и недоволството му от това, че некомпетентни и високомерни комунисти го съветват какво да прави и как да го прави, отмерват на него не само полагаемата му се дажба хляб, но и това, което може да мисли и да говори, поучават го и напътстват към колхозната уравниловка и нищета.

АВТОПОРТРЕТ

Единствената мисъл на *Димитър Гичев* пред съда е да защити своето и на Земеделския съюз име от обругаване.

„Преди 35 години, господа съдиш, аз като скромен работник се качих на нашата политическа сцена и започнах, както фигуративно се изрази господин прокурорът, моята „игра“. Но преди да почна играта аз трябваше да избира ролята: дали да вляза в ролята на шут, който угодничи на господарите си и чака трохи от тяхната трапеза, или да сляза при ония, на дъното, както се изразява Горки. И аз отидох „на дне“, при най-отритнатите тогава и най-незачитания слои в нашата страна: при българските селяни земеделци.“

По конкретните обвинения Гичев признава, че е казал на Аргиров, ако е готов да понесе санкциите на закона, да не предава млякото и вълната, а на К.Борисова — да укрива, но не и да унищожава храни. По останалите пунктове на обвинението не се признава за виновен, заявява, че те са неверни и измислени. За да предпази от оклеветяване своето и на Земеделския съюз име, запознава съда подробно със своя живот и политическа дейност.

Роден е на 28 декември 1893 г. в Перушица в учителско семейство. На 14 години остава без баща и израства в бедност. Завършва средно духовно училище. На 17 години е вече активен участник в земеделското движение. По данни на полицията в Пловдив *„още като ученик Гичев се проявява като левичар и е бил съдейник на дружбашите около Александър Стамболийски. След като е напуснал семинарията, се е очертал като един много деен и пламенен организатор на дружбашите още от 1919 г. Същият е взел*

участие в деморализиране на фронта при радомирските и владайските събития заедно с Райко Даскалов, Александър Димитров и Александър Стамболийски. След поемане управлението от дружбашите, става организатор на съюза им, а през 1921 г. бива назначен за пловдивски окръжен управител. През събитията през 1923 г. Димитър Гичев взема участие в метежите и се е укривал от властта в продължение на месеци.“ Оцелява, защото твърде късно е заловен, но затворът не му се разминава. От 1923 г. многократно е избран за народен представител. През 1926 г. е един от основателите на Съюза „Врабча 1“.

Димитър Гичев е противник на сговористката власт, не само защото е преследван от нея, но и по убеждение. След излизането си на свобода той активно се включва в създаването на Народния блок. „В нашата страна, казва Гичев, имаше две възможности: или да продължим още режима на сговора, както желаше цар Борис, или да пречупим царското желание, да създадем едно управление на блока. Трета възможност нямаше. Блокът победи. Това не беше малък факт: да разбере българският народ, че може да пречули волята на личния режим.“ Като депутат и министър на земеделието, а след това и на търговията в правителството на Народния блок, Гичев и неговите привърженици успяват да наложат закони за намаляване на дълговете на селяните с 50 процента и за освобождаване на дребните стопани от данъци.

Резултатите от тази законодателна дейност, според Гичев, не могат да бъдат омаловажени. „И аз смятам, казва той, че в последните години и десетилетия, българското село не беше роб на лихварите и кооперацията, която нахълта във всички области на нашия стопански живот, не позволяваше на никакви спекуланти да обират на безценица труда на производителя.“

Димитър Гичев решително отхвърля обвиненията за съучастничество в деветнадесетомайския преврат през 1934 г. Той не само е в опозиция на новата власт, но и идва до извода, че „борбата не може да бъде дело само на Земеделския съюз. На целия народ са отнети правата: и на земеделци, и на комунисти, и на социалисти, и на демократи. Трябва в името на тая обща задача — премахването на фашистката диктатура и възстановяването на демокрацията — да се обединим всички.“

За дейността си през този период цитира донесение от Дирекцията на полицията: „През 1935 г. Димитър Гичев установява връзки с комунистите за единен фронт за бор-

ба с властта. По негово нареждане се е състояла среща между неговите представители Стефан Таков и Георги Христич с представители на комунистическата партия в дома на Кусимов, ул. „Славянска“⁴³. На тази среща се е взело решение без съгласието на Гичев да не се дава широка гласност на установеното сътрудничество; второ, той да бъде центърът на инициативата за евентуална бъдеща съвместна дейност. Като резултат на това сътрудничество имаме голямата публична акция през юни 1936 г., станала при повторното гледане на делото на Гичев в Софийския областен съд.“

Онова, което трябва да се допълни към полицейския документ, е, че Димитър Гичев е един от инициаторите и активните участници в „Петорката“* и нейните изборни успехи през 1938 г. Ето защо той с негодувание отхвърля обвиненията, че е царедворец и цитира речта си пред Народното събрание през 1939 г., в която обвинява правителството в средновековна изостаналост и предвижда победа на народа. Всичко това казвам, заявява Гичев, „за да се види кое попречи на българския фашизъм да пусне корени сред народа, защо народът му остана чужд, защо народът беше враждебен спрямо него и защо беше възможно през всичкото време на германската окупация този народ да се бори и да се съпротивлява. Това не падна от небето. То се яви като един резултат логически на една последователна, непрекъсната народническа дейност, която ние сме вършили заедно с другите партии, включително с Работническата партия.“

Съдът нервничи и председателят К. Унджиев го прекъсва:

„— Господин Гичев! Съдът Ви прави последно предупреждение. Говорете конкретно по обвиненията!

— Какви обвинения, господа съдии?

— Тия, в които Ви обвинява прокурорът. Дайте обяснения по трите обвинения.

— Аз протестирам, не съм се отклонил нито на йота от духа на обвинението.

— По тия три обвинения какви обяснения ще дадете?

— В обвиненията има: Ванчо Михайлов, реакция, царедворство — по това говоря. Защо не позволите на един престъпник да съблече долната си риза, за да му видите всичките кусури, всичките нишани?

* Политическо обединение на опозиционни партии, създадено през 1936 г. Включва БЗНС, „Врабча 1“, Демократически съговор — Ляпчев, БРСДП, Радикална партия, Национал-либерална партия. (Бел. ред.)

— *Позволи съдът достатъчно. Сега преминете конкретно към обвиненията!*“

Гичев отбелязва, че в годините на въоръжената борба е на антифашистка позиция в блока на буржоазната опозиция. В Отечествения фронт не се включва, защото в него е Кимон Георгиев, но, както пише др Драмалиев, е в „непрекъснат контакт с Работническата партия и помага на народната борба“. Първата организирана акция на буржоазната опозиция за създаване на коалиционно правителство е през април 1944 г. По инициатива на Димитър Гичев и Петко Стайнов група общественици и политически дейци излизат с декларация „с участието на комунистите обаче по тактически съображения неподписана от тях“. Започнатото през април дело е доведено до успех с изготвената на 7 август и връчена на регентите на 12 с.м. декларация на 13-те общественици, подписана и от представителя на БРП др Иван Пашов, за образуване на „народно конституционно правителство, ползващо се с доверието на целия български народ“. На 27 август, продължава разказа си Гичев, „по повод на тая декларация, господата съди, регентите поканиха на прием всички, които са я подписали. Като резултат на тия съвещания представителят на най-голямата група тогава — Съюзът „Врабча“ — Муравиев, беше натоварен да образува кабинета. Какво направихме ние? Първият човек, който потърсихме, беше един от подписващите др Иван Пашов, за когото изпратихме специална кола да дойде. Казахме му: докторе, ето мандата, желаем най-напред да се споразумеем с вас, кажете. Не става спор, което министерство пожелаете — дадено... Отговорът, който той даде след съвещанието със своите другари, беше: не, правителство само на Отечествения фронт.

— *Защо бе, другарю, ние не сме ли обществена сила? Хайде, Отечествен фронт — Отечествен фронт, но заедно с нас, дайте си претенцията.*

— *Не!*

По този начин се осуети — това е историческата истина... След образуването на кабинета аз отново виках, като министър вече, д-р Пашов. Излязохме някъде към Врая, за да го моля и настоявам. Кажете какво искате, ето кабинетът не е подпълнен и министър-председателят може да се смени и всичко, но нуждата на България изисква днес всички да бъдем единни.“

Това е историческата истина, но не цялата. Онова, което Димитър Гичев не знае, е, че в началото на август Мос-

ква все още няма нищо против създаването на българско коалиционно правителство с участието на буржоазната опозиция. Това е отразено, както в предаванията на Радио „Москва“, така и на радиостанция „Христо Ботев“ и съвсем естествено е в „Декларацията на 13-те“ от 7 август да фигурира подписът на д-р Ив. Пашов. След 12 август Радио „Москва“, а след него и радиостанция „Христо Ботев“ поставят като задача „създаването на отечественофронтовско правителство“. Новите указания се отразяват незабавно в позива на „интелектуалния сектор на Отечествения фронт“ (около 15 август), в който общественици, подписали „декларацията на 13-те“ се обръщат на 180 градуса: „Вместо честно да признае фалиралата си политика, то (правителството на Багрянов) води задкулисни пазарлъци с гичевисти и др., като се мъчи отново да разедини силите на Отечествения фронт (единствената организирана сила, която днес може да вземе властта и да се справя с положението)“. С напредването на преговорите за създаване на коалиционен кабинет позицията на Кремъл и Задграничното бюро на БРП става все по-резервирана. На 1 септември в емисията си в 6.20 часа *Радио „Москва“* заявява: *„Българските патриоти трябва да се отнасят отрицателно към всички предложения за създаване на правителствени комбинации, насочени към разцепление, към разслабване на Отечествения фронт или пък отхвърляне основните положения на неговата програма.“* Ето и обяснението, защо БРП и в конкретния случай нейният представител д-р Ив. Пашов отказва да дойде на аудиенцията при регентите и не взема участие в новия кабинет.

Първият отзив на радиостанция „Христо Ботев“ за правителството на Муравиев не оставя никакви съмнения относно следвания от Москва курс. В емисията от 17.30 часа на 3 септември се казва, че кабинетът е временен, той не е в състояние да изведе страната от кризата и че това може да направи само „едно истинско народно правителство — правителство на Отечествения фронт.“ В същото време оценките на съюзните държави за правителството на Муравиев са повече от приемливи:

Четвърти септември, 12 часа. *„Гласът на Америка“*: *„Сегашното правителство ще има върховен дълг към българския народ да го спаси от надвисналата катастрофа... Новото правителство ще трябва да се нагърби със задачата да излекува лютите рани, нанесени на българския народ от бившите му властолюбиви и натрапени управници... Делата на българското правителство ще определят място-*

то, което България ще вземе в бъдеще на Балканския полуостров.“

Четвърти септември, 21.15 часа. Радио „Лондон“: „Новото българско правителство се посреща в съюзните страни като съставено от отговорни съзнателни държавници. То се приема също така като израз на искреното желание на българския народ да влезе във връзка със съюзниците за искането и подписването на примирие, като първа стъпка; в новата ориентация на българската политика. По този въпрос не може да има две мнения... Държавниците, които са застанали начело, нямат нужда от съвети и не се нуждаят от подбуди, защото те, въпреки да не са издигнали високо глас на протест през дългите години на беззаконията в България, все още въплъщават в себе си поне отчасти традицията и принципите на българския парламентаризъм.“

Не така обаче мислят в Москва. Липсата на представители на БРП и ОФ в правителството дават основание то да се класифицира като фашистко и последна маневра за спасяване на потъващия кораб на монархофашизма. Не липсват и съвети. На 5 септември в предаването в 6.20 часа Радио „Москва“ нарежда: „Или отказване от политиката на неутралитет и присъединяване към лагера на демократичните сили против Германия, или неутралитет на България и тогава нека сегашните български управници отговорят за съдбата на България. Тъй стои въпросът!“

Съветът на Москва е пример на политическа демагогия. Той е съвсем излишен, тъй като на българското правителство не се оставя време нито за размисъл, нито за действие. Същия ден в 19 часа Съветският съюз обявява война на България. Обяснението за това можем да прочетем на следващия ден във в. „Правда“: „Престъпната политика на антинародната фашистка клика, която в настоящия момент държи в свои ръце съдбата на България, съвсем не е случайна... Дойде време за разплата с българските слуги на Хитлер. България трябва да бъде освободена от кликата на своите управници, която се явява прислужник на германските господари.“

Шансът, макар и много малък, България да се върне към демократична уредба, е проигран.

След 9 септември Гичев е в домашен арест. Независимо от това, незабавно свиква актива на Съюза „Врабча“, казва им да намерят Трайчо Костов и да му кажат, че без никакви условия техният съюз желае да влезе в Отечествения фронт. Отговорът е благоприятен, но затруднения

та идват от БЗНС „Ал.Стамболийски“. В пресата и в издадени от ОФ пропагандни материали ги наричат фашисти. „Какво трябваше да се прави? Другарите казват: ще стоим настрана. Аз казвам: не може в този момент да се стои настрана. Ние искаме да влезем като Съюз „Врабча“, да работим в ОФ — не ни щат, обявиха ни фашисти. Пак ще отидете — Гемето е свикил в същия момент конференция — но вече по единствено възможния път: ще отидете като синджир роби, ще се теслимите и ще кажете: идем безусловно, влизаме във вашата организация. Нашите хора послушаха и отидоха, влязоха в Съюза, възглавяван тогава от Гемето, а ние отидохме в затвора.“

През септември 1945 г. Гичев излиза на свобода и незабавно се обявява за обединение с Никола Петков. Това е негово дълбоко убеждение, защото ако земеделците помежду си и отделно земеделци и комунисти не престанат да враждуват, тежки дни ще настанат за българския народ. „Трябва да има единение, не само в една и съща организация, но дори между по-далечни хора, в името на една обща задача: мир в земеделската къща ний-напред, но мир и в българската къща... Времената са решителни, съдбоносни и днес наистина са нужни героични усилия, за да могат хората от едно и също село — знаете какви събития станаха — да се помирят и да кажат: неспокойно беше, кипещ, вулканът изригна и помете едната и другата страна, дадох се скъпи жертви както от едната, така и от другата страна, за което всички трябва да съжаляваме, всички трябва да скърбим. Но оттук нататък нека ни въодушевява само образът на тази окървавена майка България, на която утрешният ден ще бъде по-светъл, по-свободен, по-щастлив.“

Димитър Гичев с достойнство отхвърля обвинението, че обединението с Никола Петков обслужва вътрешната и външната реакция: „Земеделският съюз нито желае, нито се стреми да бъде враг или страна против някого. Земеделският съюз има нужда, както и България има нужда от помощта и приятелството на всички велики сили. Те имат своите грамадни интереси и както можаха заедно да разгромят общия враг — фашизма, нека да бъдем уверени, че въпреки всички противоречия, въпреки всички неизбежни търкания, те ще намерят достатъчно сили в себе си да изградят мира, от който толкова голяма нужда има, и за който толкова жадува умореното и удавено в кръв човечество.“

По конкретните обвинения Гичев най-напред се спира на показанията на Д.Аргиров:

Първо. В показанията си Д.Аргиров твърди, че всеки месец посещава Гичев, който още през март 1947 г. му казал да не засяват и да не предават вълната: „... този виновник за поръчки, саботаж и вредителства идва всеки месец и нищо друго не говори, освен да си получи нарежданията. Нещо повече: той не счел за нужно да ми се отчете, да ми каже какво е направил, бе джанъм, колко декара останаха незасети, колко са унищожени и т.н. Нищо не е направил, защото в това отношение няма нищо, нито в дознанието, нито в следствието, нито в обвинението срещу Аргиров, защото цялата тази история с много закъсняла дата му е дошла наум да я съчини и да я представи във вид на стихотворение.“ И още нещо — Аргиров почти никога не е идвал сам при него и обикновено е бил придружаван „най-често от Владимир Честименски, от другаря Ралов и понякога от Стефан Таков“.

Второ. Всеки, който следи пресата, знае, че Г.М.Димитров не е в Гърция. От друга страна отношенията между Гичев и Гемето са били винаги непримирими. Ето защо е изключено да е давал указания за прехвърляне на хора в Гърция. „Аз отхвърлям неговите клеветнически твърдения, които са лъжливи и измислени.“ За доказателство Гичев привежда следните съображения: Задържан е на 16 октомври 1947 г. Седмица преди това във вестниците излиза съобщение за разкриването на опозиционерите Д.Аргиров и др., които през юни и юли с.г. разпространявали в Първомайско различни вражески слухове, включително за предстояща война и за присъствието на Гемето в Гърция. Той не се укрива, защото няма нищо общо с тази агитация. Месец след задържането ми, продължава Гичев, ме разпитват за Катя Стефанова. Казвам: туй беше, онуй беше — няма го Аргиров. Минава още един месец, господата съдиш, и чак през декември — от месец юни-юли, та чак през декември, аз не знам каква дата носят показанията на Аргиров — излиза това негово съчинение, че Димитър Гичев му казал, че ти ще ставаш отново комита, ще образуваш групи и ще ги поведеш.“

Колкото до К.Стефанова, признава, че ѝ е казал селяните да укриват продукцията си, но това не е акция за сваляне на властта. „Когато Димитър Гичев желае да прави една политика и да противодействува, няма да се залови с това момиче от Костенец, слава Богу, дал Господ приятели в цяла България, с които мога да направя нещо организирано.“

ДОЖИВОТЕН СТРОГ ТЪМНИЧЕН ЗАТВОР

Свидетелите, които пряко подкрепят конкретните обвинения срещу Гичев, са млади хора от групата на С.Тачев, разходила се до Гърция, и от Костенец. Те или излежават присъди, или са прекарали доста време в участъците, показанията им са синхронизирани и се свеждат до това, че са имали убеждението, че действуват по указанията на Димитър Гичев.

Останалите свидетели: едната част подкрепят обвинението, други отхвърлят клеветите срещу Гичев и Съюза „Врабча 1“.

Яня Илиев: По искане на прокурора оклеветява Гичев като прави характеристика на дейността му до септември 1944 г. *„Би могло да се каже, че Димитър Гичев в своя политически живот е водил борба съзнателно с левицата, с комунистите, дотолкова, доколкото може да послужи на Димитър Гичев да изпълни своите задължения на агент на наши и чужди реакции.“*

Д-р Кирил Драмалиев: *„Гичев беше явно неприязнено разпознат към ОФ и партизанското движение...“* На 8 септември 1944 г. отива при Муравиев и протестира против действията на властта. Влиза Гичев и казва: *„Чудно нещо, до вчера беше спокойно, а сега — стачки, демонстрации, митинги. И ние можем да докараме селяните от селата.“* *„Тия думи на Муравиев и Гичев ясно говореха, че тези лъжедемократи бяха готови на кървава саморазправа с народа и ако те не прибягнаха до нея, то е само защото нямаха възможност... Моето убеждение е, че Димитър Гичев, който излиза от народа, бързо му е изменил и до края остава едно вярно оръдие на нашия монарх и на капиталистическата класа.“*

Георги Трайков: *„В нашия Земеделски съюз е имало много оръдия на двореца и на реакцията. От Съюза са излъчени много служители на реакцията. Но аз мога, тук пред вас, с чиста съвест да кажа, че Гичев е бил не само най-преданият, но и най-хитрият служител на двореца... Не друг, а Муравиев, Гичев и Вергил Димов идват да спасят короната... Те не помислиха за народа, те не помислиха за отечеството, те помислиха как могат да спасят малкото царче... Гичев, заедно с Муравиев, са служили и са били най-верни и предани агенти на двореца... Има само едно нещо, за което Гичев е негоден, то е да служи на народа, а за всичко друго е годен.“*

Петър Коев: *„Беше енергичен, деен беше и с една ряд-*

ка интелигентност, гъвкавост в работата, главно събрателност и предпазливост в работата си.“

Стефан Таков: Познава Д. Аргиров и е ходил с него при Гичев, който винаги ги е съветвал да бъдат съдржани и никога не е ставало дума за организиране на саботажи. „Земеделският съюз е против всякаква нелегална работа, а е за легални действия.“

Димитър Ралов: С Д.Аргиров е ходил при Гичев. Последната им среща е през юли 1947 г. Разговарят за слуховете в Първомайско. Гичев им казва, че нищо не ги обвързва с Гемето. *„Винаги господин Гичев ни е съветвал към съдржаност, а за войната им е казал: „По моя преценка, война няма да има. Аз вярвам, че между великите сили ще се стигне до разбирателство, до компромис.“*

Владимир Честименски: *„Аз нито от Аргиров съм чул да се говори за нелегална дейност, нито пък съм чул от Димитър Гичев.“*

Ангел Гърдев: Познава Гичев, ходил е на неговата мелница и е взел 20 чувала брашно за партизаните.

Стефан Даскалов: *„Димитър Гичев го познавам още от 1928 г. Той е имал винаги една постоянна линия... Нашата задача беше събирането на силите, да можем да бъдем единни. Ние виждахме, че политиката на Гемето е погрешна. Аз не мога да го обвинявам, че е бил предател или чуждо оръдие, защото това не зная фактически, обаче ние наблюдавахме събитията. Ние предполагахме, че Гемето не беше осветен правилно върху събитията в България, не познаваше положението и тласкаше Съюза в една глуха линия и виждахме, че носи опасност за Съветския съюз. И затуй тази наша група имаше за цел да се помъчим да овладеем Съюза, да се мъчим да коригираме политиката на тия хора, които не можеха да преценят правилно положението. Гичев беше един от тия сторонници на борбата, която водихме в Постоянното присъствие.“*

Стойчо Славов: *„Аз познавам Гичев като реален политик и демократичен човек.“*

След разпита на свидетелите председателят на съда обявява, че съдебното дирене е приключено. Поради липса на конкретен веществен обвинителен материал към делото се прилагат документи, които косвено обвиняват Гичев и въобще се стремят да представят неговата и на Земеделския съюз дейност в неверна светлина: присъда №802 от 31 декември 1947 г. на Хасковския областен съд срещу групата от с.Езерово (показанията на членовете на тази група, снети непосредствено след арестуването им

през септември 1947 г., които единствено биха могли да хвърлят светлина върху обвинението срещу Гичев, не се прилагат); препис-извлечение от показанията на Стойчо Мушанов за мисията му в Кайро и пред Народния съд; статия на д-р Драмалиев във в. „Отечествен фронт“; досието на Гичев с приложения вътре негови речи пред Народното събрание.

Прокурорът П.Петрински с маниакална упоритост поддържа обвинението. Според него събраните доказателства и представените документи изобличават Гичев като войнствуващ реакционер:

„Кулминационната точка на съдебното дирене бе онзи момент, когато господин Гичев отчете, че може да постави въпроси на господин Аргиров. Той, по моя преценка, навлече тогата на Мефистофел и се опита да подведе своя стар приятел направо в пъкъла и почна да му поставя въпроси: кога дадох директивите, къде бяхме, само двамата ли бяхме, какво казах, че не беше ли еди-кой си на срещата? Господа съдии, Димитър Аргиров отговаряше съвършено спокойно: „Аз чух директивите и ги предадох точно така, както Вие ми ги дадохте на мене.“ Господин Гичев почва да се нервирва. Аргиров се изправи. И какво му каза? — „Как не те е срам да говориш за русофилство? Не си ли доволен, че аз не бях напълно искрен и че не казах всичко?“ Запитайте го, господа съдии, не даде ли ми пари? Господин Гичев съобразява и казва: „Е, да. Аз му дадох от своите лични средства сумата 10 000 лева.“ Аргиров разправя „не бяха 10 000 лева. Те бяха повече. Той ми ги даде да купя револвери.“ Господин Гичев се обръща и казва: „Купи ли револвери?“ „Не“, казва (Аргиров). „Тогавата ти си злоупотребил с парите“.

Какво бе това, господа съдии, ако не едно косвено доказателство, едно косвено признание, че му е дал пари, за да купи револвери. И за какво са били необходими тези револвери?

*Господа съдии, в този момент бе разкрит фактът, че в тази мелница ** там се е правела не само търговия на тъмно, но се е правела също така на тъмно политика. Тия пари, господа съдии, съвсем не са били на Аргиров за удоволствие. Те са дадени, за да могат да се снабдят с оръжие*

**Става дума за мелница в Пловдив, на която Гичев е съдружник и в която се е срещал със свои познати. Обикновено всяка седмица Гичев пътува от София до Пловдив и обратно. При тези пътувания на гара Костенец случайно го вижда К.Борисова. След това тя го посреща още два пъти и разговарят, докато влакът е спрял на гарата.

тия нелегални групи, когато ще опитат да преминат гръцката граница."

След подобни „кулминации“ в разкриване на престъпната дейност на Гичев, прокурорът доволен от себе си, приключва обвинителната си реч:

„Вие, господа съдии, не може да отминете всички тези факти. Аз считам, че обвиненията срещу него са тежки и ходатайствам да му наложите една тежка санкция по всички престъпни деяния. Що се отнася до останалите подсъдими, аз не бих могъл да поддържим същото гледище. Те се явиха тук и така демонстрираха едно разкаяние, направиха едно признание, което изразява пълната истина.“

Димитър Ванцаров, адвокат на Гичев: Основното обвинение срещу Гичев, че е съдействувал за създаването на въоръжени групи, е несъстоятелно. Какво дава основание на прокурора да поддържа това обвинение? „Безспорно това са обясненията, които даде Димитър Аргиров, един от подсъдимите, и никой друг. Забележете, никой друг, единствен Димитър Аргиров; всичко онова, което се каза от останалите съподсъдими и от някои от разпитаните свидетели, бяха само едни посредствени източници. Това бяха хора, които черпят своите знания около този факт не направо от Димитър Гичев, а от Димитър Аргиров... Възможно ли е да се приеме това, което говори Димитър Аргиров? Аз го изключвам, защото има доказателства, че там не е имало никакъв задграничен комитет. Като не е имало задграничен комитет в Гърция, той при кого ще ги изпраща? Нали все пак трябва да ги прати при някого? Той накъде ще ги изпраща?“

Според защитника, възприетата от прокурора теория за подбuditелство меко казано е малко „странна“. Чл.51 от НЗ дава дефиниция, че подбuditел е този, „който придума друго да извърши престъпление“. На какво правно основание тогава Гичев се третира като подбuditел, след като той никога не се е срещал със С.Тачев? *„Аз поставям въпроса с какви средства е успял Димитър Аргиров да подбуди Тачева, да извърши това престъпно деяние, да бъде непосредствен извършител? С тия ли средства, с които Димитър Гичев е подбудил Димитър Аргиров? Ами къде сме проверили? Защо ние ще държим отговорен Димитър Гичев, че Тачев е организирал една чета и я изпратил в Гърция? Как е организирал Тачев четата, защо я е организирал? Вие не можете да го осъдите за онова в повече, което е направил Димитър Аргиров, за да увещае, да накара, както се казва, да кандардиса Тачева да организира една чета.“*

Никой не го знае това нещо. Видите ли, тук процесът страда от една празнота."

Димитър Коцев, адвокат на Гичев: Оборва пункт по пункт всички твърдения в обвинителния акт. В заключението казва: „Ако вие, уважаеми господа съдии, приемете обвинението относно четите, тогава трябва да се съгласите, че много печална е съдбата на един общественник, който, като се е борил може би с всичките грешки и увлечения в своята борба по своя път, може да му се вмени едно престъпление, което му се вменява не от неговия живот, а от един единствен човек, който иска да спасява своята глава."

Съподсъдимите на Гичев използват правото на последна дума, за да молят за снизходителна присъда. Обидно е да се четат техните обяснения за престъпления, в които сами се обвиняват и уверения, че следствието и съда са ги променили. *„Аз бях искрен, казва Д.Аргирове, пред вас казах истината и изчистен, ако вие ми дадете вашата милост, аз ще бъда полезен на народа и на страната си.*"

Гичев не се оправдава. Осъзнал своята обреченост, малкото сили, които му остават, иска да влее в тези, които ще продължат неговото дело. „Не търсих радостите и блаженствата на живота, но и към Голгота не съм се стремял. Но ето, че пътят ми пак ме изведе натам — хълма на страданията. Нашата награда ще бъде една: съзнанието за скромно и честно изпълнен дълг към народ и родина и утехата, че ще има някой, макар и малцина, които ще си спомнят за мен и ще кажат: имаше един, който ни обичаше, вървеше с нас и страдаше с нас и за нас. Аз малко направих за тях, но им дадох изцяло сърцето си, силите си."

Изложените по време на процеса факти сериозно разклащат доводите на обвинението. Част от свидетелите и защитниците на Гичев недвусмислено посочват, че процесът е монтиран и преследва политически цели. За всичко това обаче съдът нехае. В преследването на предопределената цел нищо не може да го спре. В мотивите към присъдата правните принципи са заменени с правни каламбури: *„Съдът при дела като това (за заговори, държавни преврати и пр.) не може да изисква да се представят пълни доказателства и може само по косвени улики да изгради своето твърдо и непоколебимо убеждение за извършената от подсъдимите дейност. Най-ловките престъпници се погрижват щото да няма свидетели на техни-*

те деяния, така че съучастниците при такива случаи се явяват единствените свидетели.“

На 16 април 1948 г. в 15 часа съдът произнася присъдите над подсъдимите. Димитър Гичев е признат за виновен по всички пунктове на обвинителния акт и е осъден на доживотен строг тъмничен затвор. Димитър Аргиров е осъден на 10 години, останалите двама — на три години и един — на две години строг тъмничен затвор.

Оклеветен, Димитър Гичев е изпратен в затворническата килия на доживотно страдание. Бездействието, моралният и физически тормоз изчерпват силите му и скоро след като излиза на свобода, на 26 април 1964 г. умира.

СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯТА СВИВА БОЙНИТЕ СИ ЗНАМЕНА

1948 г. е към своя край. Желязната завеса е спусната. Произващ хлад от североизток нахлува в слънчевата българска земя. Багрите на пищната ѝ природа и бликащ от нея живот отстъпват място на сивата пустота и безнадеждност. Идва зима.

Няма разгорещени спорове, няма различни мнения. Истината е една, една е и партията, която има монопол върху нея.

В Съдебната палата съдят Коста Лулчев и парламентарната група на БСДП(о). Какво става там? Отговор на този въпрос на 11 ноември дава в „*Работническо дело*“:

„Групата на Коста Лулчев отдавна е престанала да бъде ОФ опозиция, а се е превърнала в център на нелегална борба срещу народната власт... В пъклените си намерения групата на Лулчев се оказа изолирана, без никаква опора в народа. Тя тръгна открито по пътя на конспирацията, свърза се с чужди шпионски служби, с легионерите, разтвори вратите на партията си за легално прикритие на разтурения БЗНС (Никола Петков), организира и „горянки“ групи, даде нареждания да се агитира за неизпълнение на нарядите, организира бягство на доказани народни врагове.

Лулчевци залагаха на войната, гражданските междуособици и глада. Никак не е случайно, че тази тяхна политика се оказа в задънена улица и ги доведе до подсъдимата скамейка.“

ОБВИНЕНИЕТО

Постоянният натиск върху БРП(к) за цялостно ориентране на общественно-политическата и икономическа дейност на страната към изграждането на социалистическо общество през 1948 г. се превръща в диктат. Самокритиката на Георги Димитров в политическия отчет пред пе-

тия партиен конгрес (19 декември 1948 г.), че е допуснато „известно закъснение в това отношение“ и „известно забавяне на разгрома на реакционната опозиция“ е открито признание за пълната зависимост на комунистическата партия от Москва. Нейните ръководни позиции в управлението на страната отклоняват българския народ от неговия традиционен път на развитие и го захвърлят в лабиринта на социалистическото строителство. Последното препятствие по пътя към тази „заветна-цел“ е ръководството и едновременно парламентарната група на БСДП(о) във Великото народно събрание.

На 6 ноември 1948 г. в 8.50 ч. в зала №11 на Съдебната палата Софийският областен съд започва разглеждането на наказателно общ характер дело №1785 срещу ръководното ядро на БСДП(о). Подсъдимите по делото са: Коста Лулчев — главен секретар на БСДП(о), директор на в. „Свободен народ“ и депутат във ВНС; Петко Търпанов — депутат във ВНС; Крум Славов — депутат във ВНС; Иван Копринков — депутат във ВНС; д-р Петър Дертлиев — секретар на ССМ(о) и депутат във ВНС; Цоню Христов — секретар на БСДП(о) и депутат във ВНС; д-р Георги Петков — депутат във ВНС (в неизвестност); Петър Братков — депутат във ВНС и Димо Янков, роден и живущ в с.Гълабинци, Ямболско, член на БСДП(о) и местен активист.

Съдебният процес се председателства от Константин Унджиев. Негови помощници и членове на съда са Цветко Цветков и Радослав Донеv. Обвинението се поддържа от прокурорите Петко Петрински и Спасов. За свидетели са призовани 74 души.

Подсъдимите са задържани на 18 септември 1948 г., с изключение на И.Копринков, арестуван на 1 юли с.г. Процесът е подготвен за изключително кратки срокове и не създава особени трудности на натрупалите вече значителен опит негови автори и съставители. Основна фигура сред обвиняемите е К.Лулчев. Останалите подсъдимите се сочат като хора от неговия кръг. По този начин линията главен секретар — централен комитет — парламентарна фракция — партиен актив — членска маса се затваря в магически кръг около БСДП(о). Нейното минало и настояще е обругано. Бъдещето ѝ се решава в залата на съда.

Разглеждането на съдебното дело започва с прочитането на *обвинителния акт*:

„БСДП(о) и БЗНС (Никола Петков) станаха агентура на вътрешната и международната реакция за рестав-

риране на мрачното фашистко минало... Чрез речи, публикации, организационни събрания, конференции, инструкции и печат групата на Лулчев, по команда на Никола Петков, на вътрешната и международната реакция“ повежда „безогледна борба против цялата вътрешна политика... обруга културната и просветната политика на народната власт... воюват с външната политика... клеветят, доносничат, интригуват с враговете на НРБ... с непрекъснат поток от лъжи и клевети за положението в страната и против СССР непрекъснато подканят империалистите за намеса в страната.“ Подсъдимите се обвиняват конкретно в следните по-важни престъпни деяния:

1. След излизане в опозиция (лялото на 1945 г.) до задържането им съзнателно и организирано са разгласявали клеветнически и неверни твърдения с цел да създадат недоверие към властта.

2. Разпространяват лъжливи обвинения за СССР: освободител на българския народ е Русия и руската армия, Съветският съюз и Червената армия са негови поробители; победата над хитлерофашизма не е дело на Съветската армия, а на въоръжените сили на западните демократични държави; СССР е против мира и провежда на Балканите империалистическа политика. Посочените неверни твърдения увреждат добрите отношения между НРБ и СССР, уронват престижа на съветската страна и са от естество да създадат заплахата за мира и националната сигурност на страната.

3. Коста Лулчев със свои съмишленици съставя и разпространява през август 1946 г. фалшива реч, написана уж от министъра на външните работи на САЩ Джеймс Бърнс. Речта е издържана във „вулгарен“ тон и е изпълнена с клевети срещу СССР и политическия режим в България.

4. През пролетта на 1946 г. Коста Лулчев от името на ЦК на БСДП(о) написва и разпространява чрез Втория интернационал в Лондон и в страната едно изложение (мазар) с клеветническо съдържание, уронващо достойнството на българския народ, злепоставящо страната пред външния свят и създаващо недоверие към народната власт.

5. Д-р Петър Дертлиев заедно с Петър Сърбински написват и разпространяват отворено писмо до Световната младежка конференция в Лондон с копие до редица западни вестници, което в невярна светлина представя положението на българската младеж и с клеветническото си съдържание уронва достойнството на българския народ и държава.

6. Подсъдимите организират злостна кампания срещу всички мероприятия на отечественофронтовското правителство. Те особено ожесточено атакуват неговата стопанска политика и създаването на ТКЗС. През 1946 г. Коста Лулчев и П.Търпанов дават указания на Д.Янков от името на ЦК на БСДП(о) да организира в Ямболско борба за разтуряне на образуваните ТКЗС и против създаването на нови. Под влиянието на неговата агитация в четири села избухват размирици и вълнения.

7. Подсъдимите с висчки средства се стремят да дискредитират бригадирското движение, да попречат на сближението между града и селото и създадат спънки за стопанската политика на властта. С тази цел през 1946–1948 г. те системно увещават селяните да не изпълняват нарядите и да укриват произведените продукти.

8. След разтурянето на БЗНС „Никола Петков“ подсъдимите взимат решение да приемат неговите членове и да продължат борбата с народната власт. Тези решения са разпратени по места и в редица случаи са приведени в изпълнение.

9. Покровителствувани и насърчавани от Коста Лулчев, д-р Пегър Дертлиев и П.Братков организират група за преминаване на границата и с подкрепата на чужди сили да продължат борбата с народната власт.

10. Подсъдимият Г.Петков, който е в неизвестност, със „зълчната критика“ на мероприятията на властта подбужда легионерите във Варна към организирана съпротива, установява връзки с тях и улеснява дейността им. От своя страна Коста Лулчев и Никола Петков по настояване и внушение на империалистически държави през есента на 1945 г. влизат във връзка с представители на нелегалния „Легионерски център“ в страната за „координиране на общата борба“. Връзките на Коста Лулчев с легионерите продължават до разкриването им от властта.

При съдебното дирене пунктовете на обвинението получават сериозна подкрепа от някои обвиняеми и от значителна част на свидетелите. Подсъдимите, с изключение на Коста Лулчев и И.Копринков, признават вината си и потвърждават дадените от тях показания при предварителното следствие. Липсват сведения за условията, при които са били оставени, и при които следствените са давали показания, но правят впечатление суперлативните оценки на някои от тях за народната милиция и следствените органи.

„Ние считаме, казва П.Братков, че комплектуването

на народната милиция само от комунисти представлява една опасност за законността в страната и за свободата на гражданите. Престояването ми обаче в продължение на 80 дни в Дирекция на Държавна сигурност опровергава това мое мнение... Бях приятно изненадан от извънредно коректното служебно изискано и много внимателно отношение към мен, като се държеше сметка за моето лично човешко достойнство. Методите, по които се водеше следствието, са най-усъвършенствуваните методи на модерна криминалистика. На първо място се практикува методът на изобличението, който почива на предварително събрани доказателства, които се противопоставяха на мен през течение на процеса, когато по едно или друго обстоятелство исках да замъгля, или да прикрия истината. На второ място се употребява методът на самоизобличението, който се състои в многократно повторение на показанията по един и същ въпрос. Изобличението и самоизобличението — ето тайната на самопризнанията в Държавна сигурност.

Днешната Дирекция на Държавна сигурност е една ценна придобивка на нашата млада Народна република и бих желал това мнение, което си съставих за нея въз основа на лични наблюдения и въз основа на личен опит, да стане мнение на целия български народ.“

Похвалното слово на П. Братков за Държавна сигурност поставя някои въпроси. Обвинението почти изцяло е изградено върху показанията на подсъдимите и свидетелите. Като изключим броевете на в. „Свободен народ“, не става ясно кои са предварително събраните доказателства, които следствието представя на следствените, и които решават успеха на „метода на изобличението“. Известна подозрителност буди и готовността на следствените да се самообвиняват, да критикуват своята партия и да бъдат в услуга при нейното разобличаване. Отговорите на тези въпроси се нуждаят от допълнителни свидетелства, а сега ще се задоволим с каквото разполагаме и ще проследим показанията, дадени в съда в подкрепа на обвинението.

От подсъдимите говори Д. Янков. Председателят на съда и прокурорът любезно му задават въпроси, в които се съдържа отговорът, който, за улеснение на подсъдимия, може да се изрази с малко и дори само с една едносрична дума.

„К. Унджиев: Изпращали ли сте до всеки член, включително и американския и английския представители на Съ-

юзната контролна комисия по една молба, поради арестуването на съселяните Ви Боев и Узунов, в която да сте писали неверни неща, например, че сте били упълномощени от жителите на селото да изпратите молбите, че имало убийства?

Д.Янков: Да.

К.Унджиев: По повод на това, впоследствие при разговори с К.Лулчев, похвалил ли Ви е за тази ваша постъпка?

Д.Янков: Той каза: добре си направил.

К.Унджиев: Слушали ли сте често, било в клуба на „Преслав“ 9, или на „Априлов“ 3, или в дома на Лулчев, изказвания против Съветския съюз?

Д.Янков: Да.

К.Унджиев: Коста Лулчев в общи разговори казал ли е, че руснаците като немците грабят, изнасилват и плячкосват и че днешните руснаци имат политика на завоевателите?

Д.Янков: Да.

П.Петрински: Коста Лулчев да ви е казал да образувате комитети във Вашия край, които да се борят против образуването на ТКЗС?

Д.Янков: Коста Лулчев не ми е казал, обаче аз съм го възприел да се образуват комитети.

К.Унджиев: Ето какво сте казали: „Лулчев беше против ТКЗС, като каза да образуваме комитет, който да се бори против образуването на ТКЗС“. Вярно ли е?

Д.Янков: Това аз съм говорил в село.

К.Унджиев: Вие го предавате като директива на Лулчев.

Д.Янков: Лично не ми е предал. Може да съм го писал.

К.Унджиев: Щом сте го писали, вярно ли е?

Д.Янков: Казах, че поддържам показанията си.

П.Петрински: Такъв комитет образували ли сте?

Д.Янков: Не.

П.Петрински: Мисля, че е образуван.

К.Унджиев: Тук казвате така (чете протокола от следствието): „Като си отидохме в село, проведох, което каза Лулчев, комитет, за да не се образува ТКЗС.“

Д.Янков: Това съм го говорил, нали?

П.Петрински: Казвате, че Коста Лулчев по въпроса за ТКЗС е казал, че ще вземе становище Централният комитет.

Д.Янков: Не, аз съм го възприел така.

К.Унджиев: Вие казахте, че поддържате това, което

сте казали пред следователя в Държавна сигурност. Виж-
дате там колко по-конкретен сте били?

П.Петрински: Да се изяснят тези работи!

К.Унджиев (чете): „Той казва — Коста Лулчев, че ще събере Централния комитет и ще вземе решение по този въпрос и ще ни каже какво ще трябва да правим с ТКЗС.“ И после казват: „Попитах го по въпроса за ТКЗС и той ми каза, че са се събрали и взели решение да имат отрицателно отношение към ТКЗС. „Отсега нататък ще знаеш, че ние сме против образуването на ТКЗС и за разтуряне на старите.“ Това е било и становището на земеделците. Лулчев каза: „Ако си намислил да ходиш в село, да агитираш, че това е нашето отношение.“

Д.Янков: Поддържам.“

И така, истината е установена, престъплението е доказано. А ето как в „Отечествен фронт“ предава показанията на Д.Янков: „Централният комитет на БСДП(о) взе решение против образуването на ТКЗС. Той взе решение да се бори за разтуряне на създадените ТКЗС. Лично аз получих указания от Коста Лулчев да работя между селяните за разтурянето на трудово-кооперативните земеделски стопанства и тия указания аз ги провеждах... В началото на 1947 г. Коста Лулчев ми каза да говоря на земеделските стопани да не изпълняват наредбите за храни, да скрият колкото се може повече храни. Коста Лулчев ми каза, че ние можем да приемаме бивши фашисти и членове на разтурения съюз на Никола Петков. През пролетта на 1948 г. Коста Лулчев каза, че на нелегалните трябва да се оказва помощ, да им се дава храна и винаги да се държи контакт с тях.“ Доста свободна е интерпретацията на вестника за показанията на Д.Янков и ако не приемем, че е използван някой протокол от предварителното следствие, то към редакцията биха могли да се предявят твърде сериозни искания.

Поддръжка обвинението получава и от страна на свидетелите. Част от тях, призовани от прокурора, услужливо разказват, че им е било предадено нареждането на ЦК на БСДП(о) да не изпълняват наредбите и да се борят против създаването на ТКЗС, в резултат на което в много села избухнали безредици и метежи. Осъдени в процесите срещу легионерите дават показания за връзките си с ръководни дейци от БСДП(о) и за постигнато съгласие да водят съвместна борба със законно установената власт. Други свидетелствуват, че им е наредено да приемат фашисти и членове на разтурения съюз „Никола Петков“ в органи-

защитите на социалдемократическата партия, че са присъствували на среща с чужди журналисти, на която Лулчев казва, че селяните са против ТКЗС. Уволнен от армията офицер твърди, че Лулчев го съветвал да отиде да следва в САЩ и там да установи връзки с д-р Г.М.Димитров. Друг си спомня, че Д.Янков му казал, че в Гърция се обучавали по директива на Гемето 20–30 хиляди български младежи, нелегално преминали границата. Д-р Иван Пашов подчертава „безогледната разрушителна критика на опозиционната парламентарна група на Лулчев“. Активист от ССМ(о) казва, че в организацията им членували много ратници и бранници и че тя „носеше социалдемократически етикет, под който ще може по-безопасно да се води борба срещу народната власт“.

За всеки от обвиняемите са подбрани свидетели, които доказват неговата вина. Съдът и правителствената преса тържествуват. Пътят към тяхното осъждане е открит. *„Почти всички свидетели, пише в „Работническо дело“, дадоха показания, които потвърдиха напълно данните на обвинителния акт и приведоха нови факти, разкриващи престъпната, вредителска и заговорническа дейност на враговете на народа и народната република.“*

САМОЗАЩИТА

Съдебната примка около ръководното ядро и депутати във ВНС на БСДП(о) се затяга. Предадени отвътре, обругани и оклеветени, те нямат големи възможности да се защитят. Вестник „Свободен народ“ е спрян, клубовете им са затворени, прекъснати са контактите им с външния свят. Много от приятелите и сподвижниците им са в затвори или концлагери, а останалите на свобода са подложени на гонение и тормоз. Изоставени, те сами поемат защитата на своята партия, на своите идеи и на правото си да бъдат граждани на свободна страна.

Признанията, които повечето от тях правят в съда, не ги уличават в предателство и дезертьорство от социалдемократическите идеи и движение. Дават исканите от тях показания не защото са слаби, а защото нямат друг изход. Самопризнанието им е саможертва, която им дава възможност да кажат истината за положението в страната, и с която се обричат на страдание, за да съхранят и пренесат през тоталитаризма идеите на своята партия и обно-

вени, от опита на световната социалдемокрация, да ги върнат на българския народ.

П.Търпанов: „Отношението на нашата партия към вътрешната политика на Отечествения фронт беше крайно враждебно и това беше като резултат от враждебните отношения към Съветска Русия. Ние навсякъде застъпвахме мнение, че в България липсва всякаква свобода и че има само диктатура. Лично аз съм говорил за това там, където съм имал възможност да говоря.“

Ц.Рачев: „Като характер Лулчев е твърд и упорит. Когато види, че трябва да се коригира по известни въпроси, той много трудно върши това. Не обича да му противоречат. Държи на своето... Лулчев започна с оплаквания за насилията, които се вършат в страната, че социалисти и земеделци се арестуват, изпращат се по лагери, по затвори, че в страната има комунистическа диктатура, войската е комунистическа, цялата власт е в комунистическата партия, че страната се управлява от една многобройна милиция, която действа круто, че има несигурност и човек не знае като замръкне, дали ще осъмне.“

К.Славов: „Фактически ние държахме на братските връзки със Съветския съюз... Обаче в душата си някак си, така повече клоняхме към демократичните страни, главно към Англия, където има повече свобода на словото, на печата, на събранията и пр., а в нас ги няма, но и в Съветския съюз ги няма.“

Д-р Петър Дертлиев: „Основата на антисъветските чувства в нашата партия лежи още в старите борби между социалдемократи и комунисти.“ Подсъдимият разграничава отношението към СССР като влиятелна външна сила и към болшевиизма. На тази основа, продължава той, подкрепата, която Съветският съюз оказва на ОФ правителство и комунистическата партия, засилва антисъветските чувства. „Така стигнахме до едно двусмислено положение: от една страна, да признаваме Съветския съюз, неговото значение, да му изразяваме нашата преданост, а от друга страна — да храним недоверие към него и неговите намерения.“

След това Петър Дертлиев изразява становището си по редица въпроси. За бригадирското движение: „Смятах го за трик, чрез който комунистите искат да привлекат младежта за комунистическо образование и го отрекох.“ За ударничеството: „Смятах го просто за излишен разход на работна сила, а не за рационализиране на труда и затова го отрекох.“

Като тежка вина на **Петър Дертлиев** се сочат неговите изказвания: *„Стотици български младежи отстояват своите демократични убеждения сред принудителен труд. Превитите гърбове над количките в Росица носят изправената съвест на свободна България“*; *„ОФ желае да гради високи пещи и да развъжда шарани, а не да гради една лека индустрия, която е нещо възможно, и от което има нужда“*; *„Отечественият фронт е станал прикритие на диктатура, нещо повече — на една фашистка диктатура.“*

Относно тези изказвания Петър Дертлиев дава пред съда следното обяснение: *„Докато за моите стари другари спомените, инерцията, ако щете, на една полувековна борба, заедно с онези факти, които събуждат недоволство, са може би достатъчни за едно цялостно отрицание, за нас, по-младите, всичко минало беше едно ехо, фактите не дадоха пълно отрицание. Трябваше една теза. Тези изказвания не са нищо друго, освен части от един опит за... теза, която, уеднаквявайки фашизма с комунизма, да даде пръвото на пълно отрицание на комунистическите режими.“*

И.Коприков не признава вината си. Отрича дадените в милицията показания, че са предоставяли сведения на чужди журналисти, че са взимали решение за борба с ТКЗС и за укриване на храните. Признава, че са приемали отделни лица от Съюза „**Никола Петков**“, но вече като членове на БСДП(о), а не да се съхранят като земеделци. Отстоява възгледите си за Съветския съюз и болшеvizма: *„Снабдяването се затруднява и затова, че се снабдяват с продукти съветските войски;“* *„...външната политика на СССР цели да разшири неговото влияние в отделни държави чрез създаване на комунистически правителства.“*

Коста Лулчев дава показания в съда на 8 ноември. *Вестник „Отечествен фронт“* е „запечатил“ този момент: *„В залата на съда влиза заклетият народен враг Коста Лулчев. Предателят пристъпва плахо към трибуната на подсъдимите. Той е объркан и смутен.“*

За показанията му вестникът не казва почти нищо, освен че се опитва да отрича вината си. Всъщност истината е друга.

Коста Лулчев застава пред съда твърдо решен да води борбата докрай. Той оборва всички пунктове на обвинителния акт. Защитната си реч започва с протест, с сред обвиняемите, които са членове на Централния комитет и на парламентарната група на БСДП(о), е **Димо Янков**, който е подставено лице, не носи никаква отговорност и не изпълнява никакви парламентарни функции. „Защо това

лице е поставено в редиците на ръководителите на партията?“ — пита *Коста Лулчев*. След това той се спира поотделно на пунктовете в обвинителния акт.

1. *„Нашата партия съществува като една законно призната политическа организация. Като такава, ние сме считали, че имаме правото, а повече дълга, като политически деятели да участваме в политическия и обществения живот на нашата страна, като обясняваме събитията, фактите и проявите, тъй както ние ги разбираме... Ние сме упражнявали следователно една политическа критика върху мероприятията и проявите на правителството, на неговите органи, на властта, с намерение тия дефекти, които ние констатираме, да бъдат оправени. Това е била целта на нашата критика.“*

2. *„Такава задача ние не сме си поставяли. За нас отношенията между България и Съветския съюз не са едни временни отношения, създадени от временни обстоятелства, събития и факти, а са едни отношения, израснали, изградени в дългата история на тия два народа... Ако това са нашите разбирания, а това са нашите разбирания, ние не бихме могли да си поставим и не сме си поставяли задача, която ни се приписва в този пункт на обвинението.“*

3. *„... нито съм съчинил, нито съм размножил, нито съм разпространявал тая реч. Единственото отношение, което имам към тази реч, така наречена реч, е че като ми се прочете аз казах: „Това не може да бъде реч на един отговорен министър, това е неистинска реч, това е фалшификат“.“*

4. *„Касае се за един доклад, отправен от нашия Централен комитет до Международното социалистическо бюро по положението и събитията в България. Това е един доклад, отправен от една по-нисша организация и институция към една по-висша институция в нашата организация.“ Докладът е бил одобрен и приет от ЦК на БСДП(о).*

5. По този пункт обяснения дава *Петър Дертлиев*. През август 1945 г. пресата публикува имената на младежите, делегати на конгреса на СФДМ. Обиден от това, че ССМ(о) е пропуснат, той изпраща телеграма-изложение до конгреса, в която излага становището си: Централната младежка комисия при Националния съвет на ОФ, която ще представлява българската младеж на конгреса, е институция, *„чийто демократичен характер е отречен както от великите демокрации, така и от българския народ“*.

6. *„Аз за пръв път в политическия си живот чета об-*

винение, че ние сме били против кооперациите. Нас и нашата партия обикновено ни обвиняват, че сме много кооператори." Но случаят с ТКЗС е малко по-особен. При тяхното формиране се явяват недоразумения и несъгласия. „Спорове се явиха главно от това, че земите се отнемаха принудително. Недоволството беше от това, че неправилно са заменявани взетите доброкачествени земи, в разпределението на труда и т.н.“. Законът предвижда уреждане на възникналите конфликти и те като партия на демокрацията и реда не биха могли да отидат против собствените си принципи. Повдигнатото обвинение „от горе до долу е неистина... това е една злокачествена измислица и ако ми позволите да кажа, една клевета спрямо мене... Никога с лицето Димо Янков по този въпрос не съм говорил. Никога на Димо Янков такива инструкции не съм давал. Аз заявявам, че аз и двамата наедно с Петко Търпанов не сме давали и аз не съм давал такива инструкции на Димо Янков. И ако тук хиляди пъти бихте ми задали този въпрос, аз хиляди пъти ще ви кажа: Това е неистина.“

7. „Чудя се на това обвинение, как е могло да бъде изградено. При съществуването на закон, при съществуването на тежко наказание, ние да съветваме да не бъдат изпълнявани нарядите... И ако аз дам тия наставления за неизпълнение на нарядите, то значи да подвъргна тия хора на най-тежки наказания и изпитания. Заявявам тук, с пълна съзнание за това, което говоря, и за мястото, в което се намирам: нито една дума не съм произнасял, за да накарам, или да убедя когото и да е да не изпълнява нарядите, или да не изпълнява който и да е закон на нашата страна. Нито една дума. Отричам това обвинение изцяло.“

8. „Решение на Централния комитет да се приемат организации и групи няма. Няма въобще решение за приемане на членове от разтурения Земеделски съюз... Това, което в изключителен случай може да бъде, е да се приеме отделен човек при специално проучване на въпроса от нашите органи... Има нещо повече. За момента, за който се говори, нашите организации не са били в състояние да могат да приемат членове... В средата на 1947 г. на нас ни беше отнет софийският партиен клуб. Това беше последният партиен клуб, който ни се отне. Преди клуба в София бяха ни отнели клубовете в Ямбол, Шумен, Стара Загора. От този момент нашите партийни организации престанаха да живеят организационно и престанаха да проявяват какъвто и да е живот.“

9. „Е, добре, при всички тия грижи на Дертлиев да се

устрои като лекар, да се специализира, да намери някъде квартира, да се уреди в град, да се уреди в село, кое да приема за сериозно? Това ли, че той веднъж ми е рекъл: "Ей, аз ще бягам", или това, което всеки ден ми казва: "Аз търся квартира да се устроя".

10. *"На всички тия обвинения от единия до другия край аз имам един отговор: Не е истина. Всичко това не е истина. Аз сега чувам от обвинителния акт, че е имало легионерски център. Аз не познавам представители на нелегален легионерски център."*

Изнервен, съдът атакува Лулчев с въпроси и иска обяснение по допълнително отправени към него обвинения. Неговите отговори са точни, конкретни и не позволяват да се натрупа върху него и останалите подсъдими допълнителна вина. Това нарушава сценария на съда и неговите членове губят верния тон.

"П.Петрински: Вашият вестник, чийто директор бяхте Вие, не стана ли в нашата страна един орган за зловеща противосъветска пропаганда?"

Коста Лулчев: Не е станал. Решително ви казвам.

П.Петрински: Ще се наложи да процитирам така някои работи от някои броеве. (Цитира).

Коста Лулчев: Виждате, господин прокурор! Нашата политика, и вътрешна и външна, се определя от партийните институции. Имаме конгрес, имаме Висш съвет, имаме Централен комитет. Ще вземете и ако ми е позволено, ще представя — ако ми е възможно — решенията и декларациите на тия институции, за да се види каква е била нашата политика. Вие ми процитирахте тук десет броя и ме обвинихте даже за това, което е казал Чърчил. И за него ме обвинихте. Мислите ли Вие, че от близо 500-те броя, които излязоха от в. „Свободен народ“, аз не мога да Ви представя два пъти повече броеве, които да бъдат в хармония?

П.Петрински: Не можете да представите, господин Лулчев. Вие сте били директор на вестника и аз Ви казвам, че не може да представите два пъти повече.

Коста Лулчев: Мога, мога. Дайте ми само възможност. Аз съм изолиран от света и не мога да представя един документ. Но аз мога да представя..."

Диалогът издребнява. Прокурорът търси реванш, от който не се нуждае. Жертвата по право му принадлежи.

"П.Петрински: Вие посветихте много повече броеве на атомната бомба, отколкото на приятелството със Съветския съюз. Защо? Кажете, ако обичате, защо се пише-

ще толкова много във в. „Свободен народ“ за атомната бомба и каква беше външната цел на Вашата тенденция?

Коста Лулчев: *Защо е писано за атомната бомба? Няма ли да ме попитате и за друго нещо защо е писано?*

К. Унджиев: *Ще отговорите ли?*

Коста Лулчев: *Ще отговоря. Как да не отговоря! Защото въпросът за атомната бомба беше новият въпрос в света... Светът иска да знае какво е това атомна бомба. Исква да знае дали може да има една атомна война. Защото ние говорим за атомна бомба, но не говорим за атомна война. Защото и атомната бомба, за да се пусне в действие, трябва да има човек. А според нашите разбирания няма народ, който желае войната. Това е нашето разбиране.“*

ОТТЕГЛЯНЕ В ОЧАКВАНЕ НА НОВИ БИТКИ

Продължаващият вече трета година спектакъл е към своя край. В центъра на вниманието отново излиза едно от основните действащи лица, *прокурорът П. Петрински:*

„Господа съдии! Интересът към настоящия процес сред нашето обществено мнение е голям, тъй като чрез него е разкрасана още една от брънките във веригата на вътрешната и международната реакция. Пред нас са изправени корабкрушенците, които са изхвърлени тук в съдебната зала от вълните на така наречената студена война.

Господа съдии! Те са изправени тук не за своите мирогледи, те са изправени тук не за своята идеология, до толкова, доколкото имат такава, те са изправени тук не за отрицанието на мероприятията на отечественофронтовската власт, те са изправени тук не за критиката спрямо тези мероприятия, те са изправени тук за конкретно извършени престъпни деяния против установения от закона ред.“

Следва дълго разясняване на понятието „домокрация“, на нейната история и генезис от древността до съвременното. Речта му — еkleктичен сбор от повърхностни познания по история, философия, литература и драматургия, е призвана да запълни празното пространство на липсващите доказателства. Връзката се осъществява посредством придобилите вече гражданственост пропагандни клишета.

В този стил е издържана и критиката на буржоазната демокрация, която макар и да е „крачка напред“, не успява да реши такива важни въпроси като премахването на

експлоатацията, действителното участие на народа в управлението, изграждането на „идейно-политическо монолитно единство“ на обществото, националния въпрос. От този свой все още непълноценен стадий според прокурора-изкуствовед демокрацията се развива към своето съвършенство — съветската демокрация. В съветската страна всички недостатъци на буржоазната демокрация са решени по блестящ начин: няма експлоатация, всеки работи за себе си, а всички заедно — за социализма, всички мислят еднакво и действуват като един човек. *„Вярно е, че в съветското общество не съществуват налудничавите идеи на Ницше. Те не са поддръжници именно на тия схващания на Ницше. Вярно е, господа съдии, че там не съществуват последователи на Бран, този Йбсенов герой, който казваше, „Бъди какъвто щеш, но бъди такъв докрай“.* Там не съществува и хомосапиенсът на Ж.Пишишевски. *Всичко това е така, господа съдии, защото там има твърде много лечебни заведения за хора с маниакална психика.“* Развивайки още по-нататък тезата си за съветската демокрация, господин Петрински стига до най-същественния си извод: *„Щом като понятието „демокрация“ по самото си същество означава народовластие, аз мисля, че не би трябвало да се свързва съществуването на демокрацията със съществуването на една или повече партийно-политически организации.“*

След упражненията по тема „демокрация“, прокурорът преминава към общите страни на обвинението. *„Тази така наречена отечественофронтовска опозиция още от самото начало беше си опозиция на всяка цена. Те бяха решили да водят една безогледна пропаганда сред нашето население и да отрицават всички мероприятия на властта — вътрешна политика, че има диктатура на ОФ, всички основни закони на ОФ, против ТКЗС, бригадирството, да отричат външната политика.“*

Господа съдии,

господин Коста Лулчев тук отрече, че тяхната политика поначало е имала каквито и да било антисъветски тенденции. Обаче господин Коста Лулчев беше забравил, че той е направил на предварително дадените от него показания, саморъчно написани, господа съдии, в Държавна сигурност все пак една частица от истината се е отронила чрез неговите ръце, но и тази частица отрече тук...

Господа съдии,

те имат и друга дейност, която не е разкрита. Цялата тяхна партийна организация е била един канал, чрез

който канал се изливали нашите военни и държавни тайни в ръцете на чуждите държави. Тая дейност не е разкритата, обаче тя е безспорна, тя е несъмнена.

Господа съдии,

господин Коста Лулчев влезе тук с една осанка и една тога, под която, според мен не се крие никакъв социалистически идеал. Господин Коста Лулчев влезе в тази съдебна зала с една тога, под която се крие ножът на кървавата реставрация, на кървавата контрареволуция.

Господа съдии,

хора като тях не са творци на историята. Покрай такива хора като тях тя отминава и отвърща поглед... Аз ще ви моля да прецените всички ония факти, които се установиха, да пречупите всичко това през вашата съдийска съвест и да отговорите обективно и добросъвестно на въпроса, дали са виновни или са невинни.

Господа съдии,

аз не се съмнявам, че на този въпрос вие ще отговорите: да, те са виновни. Те са виновни затуй, защото те работеха с всички възможни средства, легални и нелегални против социализма; те са виновни, защото в борбата си против социализма въряха по тъмните пътища на престъпленията; те са виновни, господа съдии, защото се бориха така също и против устоите на нашата държава в един върховен момент, който тя изживяваше.

Господа съдии,

мен ми се струва, че когато вие преценявате дейността и ще я осъдите, единствената справедливост, която ще може да проявите, това ще бъде вашата строгост. Аз ви моля за една осъдителна присъда в този смисъл.

Прокурорът Спасов пледира по конкретните обвинения на подсъдимите. За всеки един от тях се спира поотделно и излага фактите, които ги „изобличават“. Отделя специално място за поведението на подсъдимите и прави уговорка, че вината им трябва да бъде степенувана. Особено е непримирим към онези, които с твърдото си държание хвърлят сянка върху работата на следствените органи и се осмеляват да оспорват „установените от съда безспорни истини“.

„Другари съдии!

За подсъдимите Коста Лулчев, д-р Георги Петков и Иван Копринков, колкото и да се ровя да намеря макар и едно просено зърно в полза на смекчаване на тяхната вина, не мога да открия такова...

Другари съдии,

трябва да призная, че ако отмервате наказанието и точно и съобразно степента на вината на тези трима подсъдими, те не могат да заслужат, освен само едно наказание — смъртното наказание, което заслужи и техният съзаклятник Никола Петков.

Нека, другари съдии, тези трима предатели на българския народ, които имат най-голям дял от отговорността пред целокупния български народ и пред България, през решетките на килиите на Централния затвор да наблюдават стопанския възход на обновена, на нова България... да видят какво значи социалистическо строителство и да им се даде възможност да обсъдят до каква степен са стигнали в своето предателство срещу целокупния български народ.“

След обвинителните речи на прокурорите и лъхачата от тях смъртна заплаха И.Копринков и Коста Лулчев решават да дадат известно удовлетворение на съда, да смекчат създаденото от тях напрежение и да създадат по-благоприятни условия при определянето на размера на наказанията. Това подтиква и двамата да направят пред съда декларации.

Декларацията на И.Копринков е по-скоро лична. Той заявява, че дадените от него показания в дознанието са верни и че направените от него оспорвания пред съда „не отговарят на истината“.

Коста Лулчев се изправя пред съда като лидер на българската социалдемократия. Поведението му се определя от интересите на партията и изпадналите в беда по-млади негови другари. В тях е надеждата му за бъдещето на партията и социалдемократическото движение в България. Лично той се бори докрай. Сега е победен, но не и сломен. С ясното съзнание за изпълнен дълг се жертвува, за да даде последен шанс на тези, които му вярваха, и които той направлява и ръководи в борбата за демокрация и свобода:

„...След всичко онова, което се разкри, аз поемам отговорността и виновността по всички пунктове на обвинителния акт, с изключение на онзи пункт, в който се говори за връзките, или отношенията ми с легионерското движение.“

Декларацията на Коста Лулчев означава голяма победа за организаторите на процеса. *Председателят на съда* трескаво разтваря обемистите папки, прелиства ги една след друга и измъква обвинителния акт. С разтреперан от възмущение глас задава първия си въпрос:

— *Значи, господин Лулчев, по пункт 1 от обвинителния акт Вие се признавате, че...*

— *Да!*

С тържествен глас К.Унджиев изчита пунктовете на обвинителния акт и след всеки един от тях се чува ясно и силно: „Да! Да! Да!“

Идва ред на защитата. Необходим ритуал. Всеки един от участниците в него знае, че всичко е предопределено и нищо не може да се промени. Минало е времето на правните дискусии, на професионализма и уменията да се използват закона при определяне на правната квалификация, на изисканата и прецизна юридическа риторика, в която сентенциите на римското право звучат в оригинал. Вместо блестящи пледоарии, смирено и сиво изложение на единствено възможната теза: противозаконните деяния на подсъдимите са неоспорими, но тяхното самопризнание смекчава вината им.

Вл. Димчев, защитник на П. Търпанов: „В един такъв важен политически процес повече отколкото във всеки друг процес, подсъдимите са длъжни да бъдат доблестни, честни и почтено да признаят деянията си, а защитникът да изнесе не една безогледна, или на всяка цена защита, а такава в съгласие с данните, каквито са събрани в съдебното дирене.“ Начинът, по който неговият довереник признава вината си, дава да се разбере, че е осъзнал грешката си и е готов да се поправи. В заключението казва: *„При това положение аз с всичката си жар, при всичкото онова, което казаха, за Търпанов — а това може да се каже и за останалите подсъдими — настоявам действително да възприемете крайното снизхождение.“*

Димитър Вапцаров, защитник на Лулчев, привлича вниманието на съда върху направената от неговия доверител декларация, в която не само признава вината си, но и приема цялата отговорност върху себе си. „И тъкмо поради тая причина, казва той, аз ще ходатайствавам, другари съдии, да третираме Коста Лулчев еднакво с другите подсъдими и по отношение и на него да признаете крайно смекчаващи вината обстоятелства.“

Процесът е към своя край. Съдът разрешава на подсъдимите да кажат последната си дума.

К. Лулчев: „Аз съм вече почти на 70 години. От тези 70 години 50 години са партийни. През тоя дълъг период аз съм участвал във всички политически прояви в нашата страна и във всички действия на социалистическото движение в България. Имало е успехи, имало е и радост; има-

ло е и мъчнотици, имало е и страдания. Аз искам в едно да ви уверя, че едно не е имало: не е имало колебание в моята вяра в социалистическите идеи.“

15 ноември 1948 г. Председателят на съда открива последното заседание. Подсъдимите са признати за виновни по всички пунктове на обвинителния акт. Коста Лулчев е признат за виновен включително за възстановяването на „Легионерски център“, за създаването на нелегални групи, за изпращането на лица зад граница и за отвличането на самолет на българските авиолинии. Присъдите са тежки: д-р Г.Петков задочно е осъден на доживотен строг тъмничен затвор; Коста Лулчев — 15 години строг тъмничен затвор; И.Копринков — 12 години строг тъмничен затвор. Останалите подсъдими са осъдени на по 10 години строг тъмничен затвор.

* * *

Два дни след приключването на процеса комунистическата партия на всеослушание оповестява погребението на социалдемократическата партия и на нейните идеи. Под заглавието „Краят на една история“ в „Работническо дело“ пише:

„Правосъдието на народната власт се оказва твърде милостиво към Коста Лулчев и компанията му... Ако присъдата е лека за подсъдимите, тя е унищожителна за партията на лулчевци, за десния социализъм у нас... От показанията на подсъдимите всеки може да види какво е представлявала тая партия, която се наричаше социалистическа... Нищо общо няма тя с освободителната борба на трудещите се народни маси, с идеите и идеалите на социализма... Може да се каже, че кликата на десните социалисти завърши безславно своето съществуване у нас. Нейните първи представители сами хвърлиха последната лопата пръст върху гроба ѝ.“

* * *

Единствената партия, единственият вожд, единственият вестник, които представяха единствената власт, можеха да си позволят всичко. Единственото, над което нямаха сила, бяха мислите на хората, техните чувства и желания. Самопризнанията на подсъдимите далеч не оз-

начават, че те са се отказали от своите убеждения. С процеса срещу Коста Лулчев и ръководното ядро на БСДП(о) завършва само един от най-драматичните етапи в нашата история. Силите, които защитаваха свободата и демокрацията, отстъпиха пред мощно подкрепяната отвън и добре организирана сила на пролетарската диктатура. Но те не бяха победени, те съхраниха своите идеи. Желанието им да пренесат тези идеи през тоталитаризма и да ги върнат на своя народ изпълват смисъла на техния живот.

АТАНАС ДИМИТРОВ БУРОВ

(ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ)

Съдебните процеси срещу опозиционните лидери и ликвидирането на опозиционните партии не отстраняват всички прегради пред комунистическата партия към монопола върху властта. В края на 40-те и началото на 50-те години възникват нелегални групи и организации, които повеждат борба против еднопартийната диктатура. Техният състав, численост и възможности за съпротива не представляват заплаха за властта, но създават социално напрежение и поддържат будна обществената памет за организираната от комунистите разправа с демокрацията.

Създадената обстановка налага на управляващата партия отново да се върне към съдебните процеси от 1946–1948 г. и да демонстрира тяхната правомерност. Тя се опитва да постигне това като организира нов съдебен процес през ноември 1952 г. Целта ѝ е: първо, да се изнесат доказателства за антинародната дейност на буржоазната опозиция и за организирания от нейните водачи заговор срещу установената по законен път власт и второ, да сплаши будните, мислещи граждани и да разпали революционната ярост на народните маси. За главен обвиняем по възбуденото дело е привлечен изтъкнатият политик и лидер на бившата Народна (Народняшка) партия Атанас Димитров Буров.*

*Димитър Буров има двама сина: Иван, който в политическия живот е в сянка, но оставя трайни следи в деловите кръгове като преуспяващ финансист и индустриалец. По-малкият син, Атанас, се изявява като общественик и политик. Финансовите му възможности са значително по-скромни от тези на брат му. През 1941 г. продава къщата си в София и живее под наем. Дяловият му капитал в Българска търговска банка е 25 процента и името му далеч не означава богатство, а по-скоро всеотдайност в служба на демокрацията и просперитета на България.

ДЕМОКРАТ, ХУМАНИСТ, ПАТРИОТ

Атанас Буров е роден на 30 януари 1875 г. в Горна Оряховица. Произхожда от родолюбив и предприемчив български род. Майката на неговия баща, Баба Атанасица, е сестра на Иларион Макариополски. Баща му, Димитър Буров, основава през 1862 г. в Г.Оряховица търговска фирма „Буров Д.А. и сие“. След освобождението е избран за народен представител, участва в изработването на Търновската конституция и в изграждането на нова България. Основаното от него предприятие се разраства, открива клонове в Русе и Свищов; започва да извършва банкови операции и да търгува на едро. През 20-те и 30-те години фирмата се оформя като един от центровете на финансовия капитал в България. През 1946 г. преустановява дейността си.

Ат.Буров завършва прогимназиалното си образование в Г.Оряховица, а гимназиалното — в Габрово. В последния клас на гимназията е изключен от всички училища в страната за увлечението си по социалистическите идеи. Явява се на матура като частен ученик. Висшето си образование завършва в най-реномираното и със световна известност висше учебно заведение на Франция — Сорбоната. Дипломира се като юрист и финансист.

В началото на века Буров се завръща в родината си и веднага се залавя на работа. Известно време престоява във фирмата на баща си, след което се установява в София. Изпълнява предприемачески функции по изграждането на ж.п. линията София—Кюстендил, специализира се по банкови и търговски операции, интересува се от застрахователно дело, от минно и индустриално строителство. Урежда и личния си живот. През 1913 г. се оженва. Макар в жилите на жена му да тече руска (казашка) и гръцка кръв, тя е „хубавата българка Смарайда“. Раждат им се две деца — Стефан и Недялка.

С настаняването на Буров в столицата интересът му към политическия живот нараства. Проявява симпатии към Народната партия и активно се включва в организационния ѝ живот. През 1911—1913 г. е подпредседател на XV Обикновено народно събрание. От този пост отсъства девет месеца, тъй като по собствено желание заминава на фронта при Чаталджа. От 1 юни до 4 юли 1913 г. е министър на търговията в кабинета на д-р Стоян Данев. Същият пост заема и в коалиционния кабинет на Александър Стамболийски от 6 октомври 1919 до 20 май 1920 г.

Националните катастрофи, сполетели страната ни през 1913 и 1918 г., карат Буров сериозно да се замисли над своята обществена и политическа дейност. Изводът, до който достига е, че България не бива повече да търси решения на своите проблеми, като се включва в една или друга международна групировка и участва във военни действия. Гаранция за националния просперитет може да бъде единствено политиката на неутралитет, укрепване на доверието със съседните страни, развитие на сътрудничеството с всички държави в Европа и демократичните сили в света.

Важно условие за провеждане на гражданска държавническа дейност е оздравяването на политическия климат вътре в страната. Според Буров това може да се постигне като се преодолее междупартийната ожесточеност и с общи усилия се заработи за добруването на целия народ. Новите си схващания за политиката той се стреми да пренесе в Народната партия и да я издигне във водеща политическа сила: „Народната партия винаги е заставала, застава и днес на становището, че ролята на управлението е не да търси онова, което разединява гражданите, не да се яви като представител на едно съсловие против интересите на другите съсловия, а да търси онова, което ги съединява, да бъде синтез на онези общи интереси, които свързват в едно органическо цяло гражданите и селяните на една страна.“

Революцията в Русия и следвоенната разруха в Европа поставят под съмнение възможността на отделна партия да решава възникващите проблеми и да направлява обществения процес. Наблюденията на Буров показват, че подобни опити водят до разширяване на тоталитарно-деспотичната мисъл и практика и това става сериозно основание за него окончателно да определи политическото си кредо. Той застава твърдо на позициите на парламентаризма и буржоазната демокрация. Това определя отрицателното му отношение към БКП(т.с.), която безкритично и сляпо се доверява на болшевизма и се гордее, че приема на въоръжение неговите идеи. Има много резерви към земеделската партия, а след установяването на самостоятелна земеделска власт става неин опонент. В многобройни публични изяви като единствен изход от създадените положения Буров сочи обединението на демократичните сили и взимането на властта по парламентарен път.

На 6 ноември 1920 г. Народната и Прогресивнолибералната партии се сливат в Обединена народнопрогресив-

на партия. Буров обаче счита, че направената крачка е недостатъчна за образуването на „онази грандиозна обществена сила, която може да се справи с тъй тежкото и тъй болезнено състояние на България.“ Необходимостта от обединяване на буржоазно-демократичните сили той излага в една от речите си, произнесена на 26 юни 1921 г. в клуба на Народната партия в София.

„Докато в България съществува една невежествена партия, докато България тъне в корупция и докато се проповядват изстребителни класови борби...— дотогава проповедта за сливане ще бъде една ценна проповед за нуждите на нашия политически живот.

Общото, което ще ни свърже, което ще легне в основата на нашата дейност, то е: колкото се може повече свобода, колкото се може повече ред, колкото се може повече политически и социален прогрес. Да създадем... една такава политическа сграда, при която колкото се може повече българи да намерят възможно най-добри условия за тяхното благоденствие!“

В преговорите за разширяване на буржоазната коалиция се включват Демократическата и Радикалната партии. На 6 юли 1922 г. Ат.Буров от името на Обединената народно-прогресивна партия, Андрей Ляпчев — Демократическата партия и радикалите д-р Й.Феденхехт и Н.Найдепов подписват съвместен протокол. Девет дни по-късно новата буржоазна концентрация, наречена Конституционен блок, излиза с „Позив към българския народ“, в който призовава за буржоазно-демократичен изход от кризата и за укрепване на конституционно-парламентарната система.

Ат.Буров се включва активно в акцията на Конституционния блок против официалната власт, говори на събрания и митинги, участва в организирането на събора в Търново през септември 1922 г. След провалянето на събора от земеделската власт, Буров е принуден да емигрира. Най-напред се установява в Букурещ, а след това в Париж. В България се завръща в края на лятото на 1923 г.

Отношенията между Буров и Александър Цанков са студени. Буров не одобрява политиката му, но във второто сговористко правителство, ръководено от Ан.Ляпчев, е министър на външните работи и вероизповеданията. Застанал начело на българската дипломация, Буров допринася много за издигане на престижа на България в Европа и за подобряване на репарационния въпрос от Международния съд в Хага, той спечелва Франция за българската ка-

уза посредством приятелските си връзки с Аристид Бриан. Среща се с Бенито Мусолини и осигурява подкрепата на Италия. Държи прочувствена реч в английския парламент и събужда състрадание и доверие към българския народ в английските политически среди. Благодарение на неговите усилия репарационният въпрос се решава благоприятно за нашата страна и става възможно подписването на спогодбата Моллов–Кафандарис през 1927 г.

По време на управлението на Народния блок Буров е депутат в Народното събрание. След преврата от 19 май 1934 г. минава в опозиция. Активизира участието си в стопанската дейност и демонстративно се дистанцира от политическите режими в страната и германофилите. Дейността му като президент на Българо–френския комитет получава признание и на 20 юни 1939 г. френската страна го удостоява с високия орден Командир на почетния легион.

Общественото и политическото кредо на Ат. Буров заслужава вниманието на всеки родолюбив българин. Той е убеден демократ и никога не си позволява да се отклони от демократичните принципи. Изповядва непоколебима увереност, че ние, българите, трябва да „вървим по пътя на демокрацията, която ще бъде и стопанска, и политическа, и социална, защото тези три вида демокрации образуват трите клона на едно и също дърво, което има общ дънер.“ Двигател на демократичния процес е буржоазията. „Нейната историческа мисия е била да къса веригите, които са оковали не само свободната човешка мисъл, но и свободния човешки труд“, неин дълг е „да бди и да пази режимите на политическата и стопанската свобода, а това са режимите на демокрацията.“

Ат. Буров гледа на буржоазията по-широко и не счита, че тя трябва да отстоява единствено тесните си класови интереси. „За мен, пише той, буржоазията е всичката онази просветена част на един народ, която по инстинкт и по интерес държи на свободата“ на собствеността и частната инициатива, защитава обществените интереси и правото на личността върху произведения от нея продукт. Буржоазията е ози обществен слой, който със своите знания и умения, професионализъм и трудолюбие осигурява разумен консенсус между всички класи и движи обществения прогрес. „Онази част от буржоазията, пояснява той, която смята да образува от себе си някаква привилегирована класа, за да използва богатата на държавата и обществото; онази буржоазия, която често пъти търси наемници, за

да пазят нейните интереси в ущърб на обществените интереси, тя не е буржоазията, за която говоря.“

Възгледите на Буров за взаимоотношенията между класите и обществения прогрес го приближават към най-прогресивните школи между двете световни войни. Според него класовата борба, която използва крайни форми на противопоставяне, не може да бъде двигател на човешкия просперитет. Предпочитание дава единствено на социалните реформи, които трябва да бъдат „назначени не да дават надмощие на една класа над друга, назначени не да подхранват класовата борба, а да омекчат отношенията между капитала и труда и да гарантират и на двата фактора в производството правата, които те имат да участвуват в печалбата.“ Не може едно общество да благоденствува, ако селяните са богати, а гражданите — бедни, или обратно. Справедливото, според участието и резултатите от труда разпределение на обществените блага, е единствената здрава основа на обществения мир и хармония. В този баланс на общественото доверие в индустриалното общество непрекъснато ще нараства ролята на работническата класа, което изисква специално внимание към нея: „Ние смятаме, че от чисто буржоазна точка работническото трябва да бъде протезирано, не защото искаме да демагогстваме, а защото едно производство засилено изисква като условие предварително едно работничество издигнато, едно работничество обезпечено материално, повдигнато културно, което да чувства интереса, който има самото то да запази и да засили производството.“

Буров е противник на тоталитарната власт и диктаторските режими. Привърженик е на движението по „утъпкани и проверени пътища“, като се избягват революционните експерименти. Това го прави силно резервиран към комунистите, които твърде лекомислено приемат на въоръжение крайните революционни идеи. Особено опасна е, според него, тяхната надменност относно историческата мисия на работническата класа. Нейното противопоставяне, не само на буржоазията, но и на селяните, специално в България, крие огромни опасности за гражданския мир и спокойствие. Комунизмът, пише той през 1921 г., „туря в един кюп всички и кръщава самите дружбаши като кожодери и селски експлоататори и като идеал не остава нищо друго да препоръча, освен червеното кърваво слънце на Болшевишка Русия.“

Диктаторският режим в СССР, според Буров, е пример за злото, което тоталитарната власт може да причини на

човешките общества. Октомврийските събития през 1917 г. не намаляват любовта му към руския народ и неговата култура. Огорчението му обаче от болшевизма е безкрайно: „Руският болшевизъм не е нищо друго освен една кървава касапница, която знае само да руши, без да е в състояние да сътвори нещо.“

По-късно, същото отрицателно отношение има и към нацизма, с тази разлика, че никога не е бил поклонник на Германия и винаги е отказвал да сътрудничи с немскофилските среди в България. Според него Хитлер, който унищожава демокрацията, причинява непоправимо зло на немския народ и е заплаха за прогреса в света. „За хитлеристката диктаторска система той (Буров — бел. на Ж.Ц.) казваше, че е направо ужасяваща“ — ще напише по-късно Жак Шабан — Делмас** и в заключение ще добави:

„Мога да кажа, че никога не съм бил в противоречие с идеала и доктрината на този достоен за възхищение човек.“

Външно-политическите идеи и принципи, които изповядва и на които служи А.Буров, биха направили чест на всеки държавник на велика сила. А той е само скромен труженик и предан до смърт на един малък и изтерзан народ:

„... никой да не си представя, че е възможно искрено, дълготрайно приятелство между България и нейните съседи, ако цената на туй приятелство бъде пожертвуване правата на българските малцинства.“

„Искаме с всичкото си сърце и с всичката си сила да сътрудничим на делото на мира, без задни мисли, без скрити намерения, без интригантски цели — готови сме. Но ние искаме да живеем, искаме да бъдем обединени в нашите териториални граници, искаме да бъде зачетено нашето достолепие, като свободен народ, искаме да бъдем третиранни като равноправен член на голямото европейско семейство.“

„Каква политика препоръчвам?... — политика на търпеливо чакане, политика на непрекъснато доказателство за нашето лоялно миролюбие и нашето желание и воля да бъдем разбрани от нашите съседи; политика на близост и

**Жак Делмас. Партизански псевдоним Шабан. Ръководител на съпротивителното движение на Франция вътре в страната. На 26 години е генерал, по-късно министър, кмет на Бордо. През лятото на 1937 г. и 1938 г. във Варна се запознава с Буров и семейството му. Установените много близки контакти никога не са прекъсвали.

търсене подкрепа у всички велики държави, без изключение.“

Задача на външната политика, според Буров, е да приобщи България не само териториално, но и духовно към Европа. Основна предпоставка за това е да се повдигне политическата и обществената култура на народа. Всеки акт на насилие, на кръвопролитие ни злепоставя и намалява шансовете ни да се приобщим към цивилизования свят. Гаранция за просперитета на България е да спечели за своята справедлива кауза общественото мнение в Европа:

„Който мисли да прави голяма политика не бива да negliжира настроенята на тези обществени мнения, които диктуват своите разбирания и на самите правителства. Но за да спечелим тези обществени мнения, господа, налага се да държим сметка за тяхната психика. Ние трябва да бъдем европейци, ако чувствуваме, че имаме нужда от Европа... В името на свещените интереси на България, в името на кървавите страдания на народа ни, нека да си дадем дума, да направим всички усилия, за да можем да се представим пред европейската обществена съвест, която, каквото щете да казвате, живее и ще живее — в едно лице, което буди симпатии, което възбужда доверие, което може да спечели съдействие и съчувствие.“

Гарант за успеха на цялостната политика на една страна е нейният народ. Буров мечтае в лицето на българския народ страната ни да има една могъща сила, която „трябва да поиска от своите политически партии повече морал, повече обществено чувство за дълг и не само да поиска, но чрез своето активно участие да засили в тях това чувство, да засили в тях това качество, да ги обогати морално със своето участие.“

Вярата на А.Буров в българския народ е огромна, любовта му към него — безгранична:

„Той заслужава и уважение, защото тоя народ е направил подвиг, какъвто в историята на народите не познавам друг народ да е направил. От една турска провинция, съвършено изоставена от хората и Бога... в 50 години да се създаде съвременна държава. Е, добре, господа, аз ви уверявам, че в историята на народите подобен скок, подобен подвиг няма.“

За високия морал, широката култура и хуманизъм на Буров свидетелствуват и схващанията му за ролята на църквата при изграждането на съвременната и цивилизована сграда на българското общество. Той вижда църквата не като застинала, пропита от догми институция, а като дейс-

твен фактор в борбата „против злото, в името на повече правда, в името на повече християнско милосърдие, в името на повече любов между човеците. Та кой ще върши тая работа, за Бога, ако църквата се откаже от тая своя първична, бих казал, мисия, от тая своя първична длъжност? Та кой ще буди в това робско племе, което пет века се е учило само на страдания и на омраза, кой ще буди, казвам, в него искрата на любов, кой ще крепи вярата му в доброто, ако църквата не върши тая работа? Аз бих презирал, господа, една църква, която би се задоволила само с една задача аскетическа и дълбоко егоистична, учейки всекиго как да спаси душата си, избягвайки грешния живот, неговите болки и страдания, страсти и грозотии.“

Възгледите на А. Буров изпреварват обществената и политическата мисъл в България с десетилетия. В навечерието на Втората световна война неговата оценка за съдбата на България е пророческа:

„Отговорът, който обединява всички българи, от царя до последния гражданин, е един — пълен строг неутралитет... Разбира се, неутралитетът на България не трябва да бъде пасивно бездействие, плод на една слабост, а една дейна политика, целяща не само да запази мира и независимостта на страната, но да подготви задоволяването по мирен начин на справедливите ни искания. За тази цел неутралитетът ни трябва да бъде безупречен във всяко отношение — политическо, стопанско, нравствено... налага се крайно коректно и еднакво отнасяне към всички воюващи във всяко отношение. В лицето на България трябва да виждат една приятелска страна. Всички трябва да могат да търгуват с България при еднакви условия... Войната ще се свърши. Рано или късно ще се дойде до мир и до създаването на нов ред в Европа. Моралният фактор ще има своето значение за воюващите, а още повече за неутралните... Едва ли е имало случай в историята на България, когато от нашата мъдрост да са зависели най-жизнените интереси на народа. Едва ли е имало друг път по-повелителна нужда да се впрегнат в услуга на държавата родолюбието, разума, опитността, престижа, като се поставят над партии, над съсловия, над амбиции, над лични страсти.“

След влизането на България в Тристранния пакт Буров минава в легална опозиция. Отказва да сътрудничи с германците, нито веднаж не се среща с немския посланик Бекерле. Под негово влияние в „Мир“ дава обективна информация за положението на фронтвете, продължава да

ратува за ред, свобода и законност. В дома си има голяма карта, на която следи движението на войските на Източния фронт. Победите на Съветската армия го изпълват с надежда. Има честни контакти със съветското посолство. Помага за общата победа на съюзниците, но никога не забравя интересите на своя народ и родина.

Буров в опозиция не е страничен и безпристрастен наблюдател на събитията. Тревогата му нараства от възможността в България да влязат съветски войски и да се установи комунистически режим. Идеята му за обединяване на демократичните сили среща разбиране от лидери на други партии, а през август 1944 г. и от регентите. Правителството на Константин Муравиев, в което той е министър без портфейл, е последен опит за спасяване на парламентарно-демократичната система. Неговият състав и програмата са гаранция за готовност да се скъса с фашисткото минало и страната да се приобщи към демократичния свят. Англия и САЩ гласуват доверие на правителството и изразяват готовност да го подкрепят. Навлизането обаче на Съветската армия прекъсва демократичния процес, започнал с кабинета на Муравиев.

Присъствието на съветски войски в страната парира усилията на демократичните сили. Буров е поставен под домашен арест. На 16 октомври 1944 г. чрез в. „Мир“ той се опитва да внуши, че запазването на общодемократичните положения в програмата на Отечествения фронт ще гарантира свобода на действие на политическите сили и ще им позволи да съгласуват усилията си за желан от целия народ изход от кризата. Статията му е изпълнена с доброжелателност и готовност за сътрудничество:

„...политическите разбирания на в. „Мир“ напълно се покриват с програмата на Отечествения фронт и на изходящото от него правителство. Ние сме доволни, че запазвайки нашето достойнство на честни и свободни граждани, оставайки верни на нашите разбирания и последователни на традициите на вестника, ще можем да приобщим нашите усилия без каквато и да било задна мисъл към трудната задача на правителството на Отечествения фронт — да извади България от пропастта, в която групови интереси и продажни управници я хвърлиха и да изгради една мощна народова властна и благоденстваща България.

Изтерзана България е поставена днес на съд — този съд ще продължи до окончателното сключване на мира. Всички управници и граждани сме длъжни да направим

крайни усилия, за да облекчим съдбата ѝ. Съдии ще бъдат братска Русия и великите западни демокрации — Великобритания и Съединените американски щати. Ако имаме капка разум трябва да държим сметка за тяхната психика на свободни демократични народи... Трябва да напрегнем всичките си сили, за да им помогнем чрез войската в недовършената още борба. Но това не стига. Трябва да им докажем, че при режима на народовластие ще съумеем да създадем държава, единна и законна власт и да установим ред в страната.

Да свием, прочее, временно партийните си знамена. Да избягваме дребнавите домогвания за партийно надмощие.

Да си подадем братски ръка, за да подкрепим делото на правителството за създаване на мощна, свободна, демократична България.“

Кръсъците на революционната еуфория заглушават гласа на разума. Народният съд осъжда А.Буров на една година затвор заради участието му в последното буржоазно правителство. Излежава само половината присъда и в края на август 1945 г. е освободен. Всяка негова стъпка се наблюдава, всяка казана дума се записва в личното му досие. След процеса срещу Никола Петков в дома му нахлуват служители на МВР, опустошават всичко, взимат със себе си много вещи, книги, писма и документи.

Буров и съпругата му са изселени. От 14 май 1948 г. са жители на гр.Дряново. Живеят в една таванска стаичка на градския хотел. Буров има неблагоприятното да даде пред местния лекар предпочитание на Трайчо Костов пред Вълко Червенков. Незабавно е арестуван и изпратен на лагер в Дулово. След месец го освобождават. Сърдечна недостатъчност стяга гърдите му.

В Дряново Буров почти не излиза. Единствените му разходки са отиването му сутрин и вечер до участъка, където е длъжен да се разписва. С никого не дружи. Срещат се само с Венелин Ганев, който също е интерниран в Дряново. Срещу дребни монети градският пияница от време на време отива да им купи бутилка вино. Двама колоси, всеки постигнал върхове в професионалното си поприще, двама уважавани от народа държавни мъже, самотни и тъжни, в таванската стаичка пред чаша горчиво вино очакват ударите на съдбата.

ГОДИНА И ПОЛОВИНА ПОДСЛЕДСТВЕН

Както болестта не започва тогава, когато се прояви, така и органите за сигурност подмолно и упорито трупат обвинителен материал за последната морална и политическа диагноза на А.Буров. На 19 април 1951 г. е издадена заповед за неотклонение. Същия ден той е арестуван, а последната му квартира в Дряново след обиска е неузнаваема с разхвърляните и изпочупени мебели, изтъбушени завивки и разкъсани дрехи. В протокола е отбелязано: „иззета частна кореспонденция — нищо особено“.

А.Буров влиза в следственото отделение на Държавна сигурност на 76 години. Два месеца след неговото задържане, на 29 юни, следователят Цветко Димитров издава постановление за приемане на „делото Буров“ в производство. След като проучва „материалите за престъпната дейност“ на подследствия той установява, че „А.Д.Буров е пристъпил законите на страната и е действувал съзнателно чрез контрареволуционна дейност, съвместно с (нечетлива дума) се опозиция да събори установената след 9.IX.1944 г. власт и реставрира старото фашистко управление.“ В постановлението е посочена и престъпността на деянието: „През 1944 — 1947 г. е организиран заговорническа група за сваляне на народната власт със сила и чужда военна сила“.

Постановлението за „производство по делото“ определя насоките за работа на следствените органи и за формулиране на обвинението. Решаването на тази задача отнема година и половина. През това време Буров е разпитван десетки пъти. Липсват сведения за хода на следствието през първите четири месеца и половина. По всяка вероятност това е време на разтакаване, психическа обработка на подследствия и търсене на факти за подвеждането му под отговорност. На 18 септември А.Буров губи търпение и в протокола за разпит написва, че иска да бъде приет от началника на следствието, „за да ме упъти и каже конкретно, какво иска от мен. Питате ме за съучастници обаче аз не мога да говоря за съучастници, нямам такива... Поемам всичката отговорност загдето безпощадно съм атакувал правителството във всички негови действия пред чуждите представители на западните сили и съм искал и насъсквал за неговото сменяване... като едно правителство представляващо болшинството на българския народ, стремящо се да въведе един по-голям комунистически режим в страната, подкрепяно в този си стремеж от Русия.“

Навярно Буров е получил исканите напътствия, защото в протокола от 6 ноември е по-конкретен: „Моето участие в борбата с опозицията се заключаваше в даване помощи и съвети на опозиционните водачи и то главно на Никола Петков... да използва всички легални средства на борба, особено по време на изборите — печата, словото, събранията и др.“ Признава още, че за предизборната кампания дава на Никола Петков 500 000 лева, от които 100 000 дава той, а останалите събира от Евлоги Гешов, Евстати Гешов, Георги Губиделников и Стефан Бочев.

Въпреки напредналата си възраст и разклатено здраве, Буров не губи самообладание, не се признава за виновен и не дава показания, които да го обвинят в нарушаване на законите. За да се пречупи твърдия му характер и най-вече за да се събере обвинителен материал, като негови съучастници се привличат лица, които поставени в условията на следствената манипулационна се съгласяват да дадат исканите от тях показания. На 23 май 1952 г. е задържан Любомир Николов Златин, а на 1 септември с.г. — Иван Крумов Чапрашиков.

Л.Златин в следствието дава показания, че Буров е англофил, приятел и личен съветник на царя. Политическата му дейност е „конспиративно-заговорническа“ и заедно с Барнс, Н.Петков и Дамян Велчев подготвят насилственото сваляне на властта. В проведената след това очна ставка с Буров той разказва, че отивайки веднъж със съпругата си на гости в семейство Бурови заварва там Барнс и Н.Петков. След като те си отишли Буров му казал, че са решили да създадат към Постоянното присъствие на БЗНС нелегално ръководство, което от своя страна да излъчи отделни малки групи по цялата страна, чиято цел е да водят вражеска пропаганда и да създадат организация за насилствено сваляне на властта. В заключение Л.Златин обобщава: „Буров се явяваше като вдъхновител и човек, който дава идеите и предложенията за начина за образуване на тази организация. Това той винаги при разговорите, които съм имал с него, ми е казал и е искал да се похвали като негова заслуга.“

Буров с възмущение и гняв отхвърля тези обвинения: „Всичко казано от Златин е неверно от начало до край и съзнателна лъжа.“

Показания срещу Буров дават и други, предварително обработени от следствието свидетели. Между тях има негови роднини, какъвто е Л.Златин, синове и съпруги на бивши индустриалци, негови приятели и колеги. Обвине-

нията едно след друго започват да се трупат. Буров е наясно с обстоятелствата, при които тези хора дават показаня и тяхната безпомощност и обърканост постепенно сломяват волята му. Към моралния тормоз се прибавя обща физическа слабост, влошаване на сърдечното му заболяване. След 15 месеца следствени процедури тялото и душата жадуват за отдиш. Да дадеш удовлетворение на палачите и да намериш покой, или да продължиш борбата като понесяш не само твоите, но и страданията на близки и познати, които обичаш и уважаваш? Буров прави своя избор. Чувствува вина само пред сина си и единствено от него иска да бъде разбран: „Стефане, не е вярно всичко това, аз го измислих само и само да ме осъдят и да свърши това мъчение.“

20 август 1952 г. е щастлив ден за следователя. Протоколът за разпит, в който жертвата сама се обвинява, е пред него. Въпрос — отговор, въпрос — отговор, професионално свършена работа:

„Буров, разкажете как посрещнахте светлата дата 9 септември 1944 г. и какво отношение взехте към народната власт на Отечествения фронт, установена в нашата страна на тази дата?

Към народната власт на Отечествения фронт, установена на 9 септември 1944 г., аз имах отрицателно отношение. Първо, поради факта, че още на другия ден с министерско постановление министрите от кабинета на Муравиев бяхме задържани под домашен арест и второ, защото видях, че с навлизането на руските войски в България, комунистите ще засилят значително своето влияние в управлението на страната, с което аз не бях съгласен и не го желяех. Още тогава считах, че първата задача, която се налага в момента, е да се съдействува за обединяването на разпокъсаните обществени и политически сили в борбата срещу комунизацията на управлението в България.“

На всеки въпрос следователят получава желанието отговор. Още в затвора Буров уговаря Д. Гичев и подготвя обединението на БЗНС. След излизането на свобода разговаря и с Н. Петков. Така се стига до сливането на двете основни крила на Земеделския съюз и създаването на опозиционен център. Убеждава социалдемократите (К. Пастухов) и демократите (Н. Мушанов) да подкрепят опозиционния блок. Контрареволуционната му дейност има пълната подкрепа на Англия и САЩ. Среща се с много чужденци, които моли за помощ и съдействие против руско-

то влияние и комунистическия режим в страната. Става шпионин: „Аз съзнавах, че давайки информация на Т.Брешлоу*** във връзка със стопанското, политическото и партияното положение в нашата страна, аз го улеснявах в неговата разузнавателна мисия“. Други чужденци убеждава, че болшевирирането на България не е в техен интерес и те трябва да поведат борба за сваляне на комунистическия режим. През 1946 г. Барнс го запознава с план „за нападенето на Русия от юг“ и му казва, че разчитат на него и опозицията да им дадат гр.Сталин (Варна) за военна база. Буров се съгласява. Убеждава за това и Н.Петков: „Аз и Петков, без да сме оторизирани от опозицията се задължаваме пред англоамериканците в лицето на Барнс, като американски пълномощен министър и генерал Окслей — като шеф на английската военна мисия при положение, че дойдем на власт, да отстъпим град Сталин за военна база, а също да поправим шосето, свързващо гр.Сталин с гр.Русе и го направим годно за военни цели. Задължаваме се също да организираме политиката на бъдещото правителство към англоамериканците и направим така, че Дунава да бъде преграда за руското проникване на Балканите.“

Буров прави признания, но компромис с демократичните си убеждения и принципи не допуска. Искал е свалянето на правителството, но по парламентарен път. „За какво насилствено сваляне на правителството, нито съм разчитал на нашите сили, което би било безумие, нито на военна помощ на англоамериканци, които няма да дойдат до въоръжен конфликт с Русия по българската проблема, толкоз повече, че през всичкото това време в България имаше руски окупационни войски и всяка военна намеса на англоамериканците би довела до такъв конфликт.“

От показанията на подсъдимите и от свидетелите на прокурора се събират необходимите материали за формулиране на обвинението. На 30 октомври 1952 г. обвиняемите А.Буров, Л.Златин и И.Чапрашиков получават преписи от обвинителния акт.

Отговор на въпроса: Защо бе необходим този процес на

***Томас Брешлоу е секретар на английското посолство в Москва. В края на септември 1945 г. на път за Лондон минава през София и се среща с Буров. Разговарят за русофиството на българите, за икономическото и политическото положение на България. Буров моли българския въпрос да се постави в английския парламент, Англия да попречи на болшевиризацията на България и да отвори пазарите си за нейните стоки.

властта? — намираме в преамбюла на обвинителния акт, който заема девет гъсто изписани страници на машина:

Историята сочи, че всички буржоазни фракции са служили на империализма и с оглед на своите користни интереси са изпълнявали редица поръчения на империализма, насочени против собствения им народ и родина. Народняшката фракция е най-ненавижданата от българския народ. Защитавайки интересите на крупните банкери, рентнери, индустриалци и обществени паразити, тя винаги е служила на чужди интереси и е насаждала френско, а по-късно английско и американско влияние. След 9 септември 1944 г. свалените експлоататорски класи си поставят задача „да откъснат страната от великия Съветски съюз, да съборят установеното в резултат на народното въстание правителство и да създадат ново такова, което ще служи на чужди империалистически интереси.“ Под преките указания на английското и американското разузнаване буржоазията купува земеделската върхушка и учредява нелегална организация вътре в БЗНС, която си поставя за цел да свали народнодемократичната власт. Инициатор и организатор на този заговор е Буров, „представител на най-крупната буржоазия у нас, отречен и оплот от българския народ“, шпионин от преди 9 септември 1944 г., който поема пред чуждите си господари задължението да организира „нелегална организация вътре в БЗНС, която да свали народнодемократичната власт чрез преврат, подпомогнат от империалистическите държави.“ Той дава указания на Н.Петков за организирана борба срещу Отечествения фронт, за вдигане на селски бунтове и сам влиза във връзка с ген. Кирил Станчев и неговата организация „Военен съюз“, а с Дамян Велчев уговаря начина за провеждане на военния преврат. Цялата дейност на „николапетковисткия БЗНС е била вдъхновявана“ и ръководена от обвиняемия Буров, който през 1944–1947 г. е „работил дейно с всички заговорнически нелегални организации, бил е техен идеен ръководител и е работил дейно за свалянето на законно установената власт.“

На въведението към обвинителния акт е дадена широка гласност. Изводите сами се налагат: контрареволуционната и заговорническа дейност на опозицията не подлежи на съмнение. Буржоазията представлява смъртна опасност за революцията, за социализма и за вечната и нерушимата българо-съветска дружба. Терорът срещу нея е оправдан, тя трябва да бъде унищожена в името на светлото комунистическо бъдеще.

Обвинителният акт е още едно оправдание за съдебната и процесуална разправа с всички „врагове на народа“. Що се отнася до конкретните обвинения срещу подсъдимите, те са по-скромни:

Буров се обвинява: първо, че през 1944–1947 г. в София ръководи организация, поставила си за цел да събори отечественофронтовското правителство чрез преврат; второ, че в средата на 1946 г. се съгласява да предаде населено място за военна база на друга държава; трето, че през 1946 г. подбужда други държави и обществени групи в чужбина към война и враждебни действия срещу България и СССР; четвърто, че предава шпионски сведения на чужди държави. Л.Златин се обвинява, че е подпомагал създадената от Буров организация, свързва го с Дамян Велчев и заедно с третия обвиняем И. Чапрашиков подготвят бягство от страната.

СЪДЪТ

Процесът срещу А.Буров, Л.Златин и И.Чапрашиков започва на 11 ноември 1952 г. и продължава три дни. От подсъдимите пръв говори Буров:

Отрича, че е бил в услуга на чуждо разузнаване, защото няма какво да им даде. Познава и общува с много чужденци, предимно от дипломатическия корпус. Ходил е на приеми в английското посолство, домът му винаги е гостоприемно отворен за представителите на други държави. Разговорите с тях са засягали проблемите на вътрешното и международното положение на страната, политическия състав на изборите, откриването на пазара на западните държави за българските тютюни, вина и други стоки. В контактите си с чужденци, продължава Буров, „най-близък съм бил с руските представители, защото смятах, че там е само пътя, по който България трябва да върви... Та аз в 1942, 1943, 1944 г. съм бил в услуга на Съветския съюз и всичко им докладвах, защото имах възможност от лични срещи с регентите или посредством други да научавам маса работи и да им ги съобщавам. Преди да вляза в затвора(*) аз съм ходил на посещение при господин Кирсанов, но след излизането ми от там, аз не стъпих повече при тях, нито ги поканих да дойдат у нас. При отношени-

(*)Буров има предвид присъдата на Народния съд, която излежава през пролетта и лятото на 1945 г.

ята, които съществуваша между Съветския съюз и новото правителство намирам, че нищо нередно и нечестно не би имало, ако от посолството се обадеха и направеха нещо за мен, когато бях задържан, защото те знаеха моите схващания. (**)

След като излиза от затвора (август 1945 г.) е решен да води борба, но само легална. „Поддържал съм и не го крия, че съм бил за групирането на буржоазните партии в едно и то начело със земеделците и че само така ще можем да се борим по време на изборите... Аз дадох идеята Гичев и Петков да се подобрят и съюзят.“ Разговаря с Н.Мушанов и К.Пастухов, убеждава ги да действуват в единен фронт. „Аз исках буржоазните партии да вземат властта, но да запазят симпатиите на Съветския съюз и на всички други държави.“

Отрича да е знаел за каквито и да е контакти на Н.Петков с военните. С генерал Кирил Станчев не се познава и въобще не е чувал за неговата организация. С Дамян Велчев не се е срещал и никога не е искал от Л.Златин да посредничи двамата да се срещнат. В написването на „махзара“ на Н.Петков не е участвувал, „но го признах, само за да се отърва от редица страдания.“ По същата причина признава, че е дал съгласието си гр.Сталин да стане американска военна база.

Л.Златин. Потвърждава показанията си, че от Буров е научил за създаването на конспиративна група вътре в Земеделския съюз, че уредил среща на Д.Велчев с Буров, от която последният бил много доволен, защото военният министър се „бил съгласил да се сваля по насилствен начин властта, като щял да си послужи със сигурни офицери.“ От Буров също така научил, че „идеята за отлагане на изборите е негова“, че чуждите дипломати подкрепят тази идея и ако не успеят да вземат властта по легален изборен път „да преминат към насилствени действия с подкрепа отвън.“

И.Чапрашиков признава, че е искал да напусне България. С Буров не е имал нищо общо и нищо не може да каже.

След подсъдимите започва разпита на свидетелите на обвинението и защитата.

(**) Кирсанов, пълномощен министър на СССР в България. По време на войната поддържа контакти с опозиционните среди, ангажира се с Иван Багрянов. През август 1944 г. това го прави вече неудобен за съветската политика и той е отзован от София.

Асен Павлов. Знаел за контактите на Буров с Никола Петков и че му е дал 500 000 лева за предизборна и контр-революционна пропаганда, че насъквал селяните на борба против ТКЗС, че антиправителствените прояви в селата били внушени от Буров. „Имах впечатление, че внушенията от Америка са внушения на Буров... Не само аз, но и други членове на нелегалното ръководство*** останаха с впечатлението, че действително Буров ни ръководи... В 1947 г., когато Трайчо Костов и Никола Петков се договорили за вземането на властта на Отечествения фронт, Барис е настоявал в нелегалната група да бъде включен и Атанас Буров.“

Борис Бумбаров. „Никола Петков цени Буров, счита, че е най-умния в буржоазния екип и има влияние в чужбина.“

Иван Кулов. Отношението на Буров към Отечествения фронт е отрицателно. Счита, че трябва да се създаде един антикомунистически фронт, който ще държи сметка за съществуването на Съветския съюз и ще подкрепя платформата на ОФ от 1942 г., а не тази от 1944 г. „Буров винаги е отбягвал думите с конспиративно действие.“

Евлоги Гешев. Буров действувал за обединението на опозицията, но никога не казал, че Отечествения фронт трябва да се премахне със сила. Никога не го е чул да говори за нелегална дейност. „Не смятам Буров толкова за лекомислен, че при влизането на Съветския съюз у нас и окупацията ни от тях да може да мисли за някаква нелегална дейност.“

Димитър Гичев. Споразумението между него и Никола Петков и обединението на БЗНС „е чисто вътрешно решение и никакви чужди намеси не са ставали... Буров и много други са искали обединението на двете земеделски групи, но Буров за обединението не е допринесъл нищо.“

Петко Стайнов. Буров е от старите русофили. В началото не признава Съветския съюз, но след 1932–1933 г. смята, че можем да си сътрудничим. Мрази Германия и Англия, нарича го „фронкофил“. „Никога не е бил за революционна дейност.“

Венелин Ганев. „Не допускам Буров, че е способен да поведе конспиративна нелегална борба. Той винаги е дър-

В качеството си на прокурорски свидетел А.Павлов се представя като член на ръководството на нелегална организация вътре в Земеделския съюз, създадена по внушение на Буров.

жал и твърдял, че легалната борба е пътят, по който ще вървим.“

Прокурорът защитава всички пунктове на обвинението, счита, че е събран достатъчно материал и настоява за тежка и осъдителна присъда. След неговата реч, в която преобладават голословните твърдения, поднесени с патоса на уличната реторика, Буров по принцип се отказва от услугите на своя адвокат. Когато му дават последната дума, той е съвсем кратък: „Господа съдии, тази глава е достатъчно стара. Ако тя ще спаси България, аз ви я подарявам.“

Съдът отхвърля всички факти, които оневиняват Буров. В мотивите за присъдата се обяснява, че пред съда подсъдимият не се признава за виновен, отрича редица факти, които обаче са установени от подсъдимия Л.Златин и от показанията на прокурорските свидетели. Тези доказателства съдът приема за достатъчни и обвинява А.Буров в следните престъпления, „през 1944–1946 г. е ръководил организация, която си е поставила за цел събарянето и отслабването на установената законна власт чрез преврат, терористически действия и общоопасни престъпления; през 1945–1946 г. е подбуждал други държави и обществени групи в чужбина към враждебни действия срещу България.“ Съдът признава Буров за „невинен да е предавал сведения на чужди държави.“ По съвкупност го осъжда на 20 години строг тъмничен затвор.

За подпомагане на нелегалната организация, създадена от Буров, и за опит да премине границата Д.Златин е осъден на 4 години строг тъмничен затвор. Същата присъда получава и И. Чапрашиков.

В затвора А.Буров престоява около година и половина. Здравословното му състояние се влошава. Обща сърдечна недостатъчност го приковава на легло. От бележките, които си е водил на една тетрадка, научаваме, че в началото на май 1954 г. е съвсем зле: сърдечна кашлица, задух, липса на апетит и обща слабост, подуване на тялото, което се пълни с вода. „От шест месеца никакво лекарство не ми се дава.“ Последните записки са от 6 май. Според смъртния акт А.Буров е починал на 15 май 1954 г. в Парзджийския затвор.

* * *

Атанас Буров посвещава живота си на демокрацията. Никога не си позволява да ощети държавния бюджет. До-

ри приемите, които дава като министър на външните работи и вероизповеданията, заплаща със собствени средства. И приятели и врагове признават високите му морални качества, уменията да уважава не само политическите си съмишленици, но и политическите си врагове. Непримирир е единствено към проявите на тоталитарно мислене и диктаторските методи на управление. Затова животът му е лек. Но той не се оплаква от съдбата си, защото единствено борбата за демокрация може да осмисли живота на творческата личност. На такава борба той зове и младите си приятели:

„Не ви обещавам лаври, нито рози; ще срещнете из пътя си тръни, ще срещнете горчивини, ще срещнете противоречия и мъки. Усилията ви няма да признаят. Като умрете, може би ще се намери някой да каже блага дума за вас. Е, добре, тъкмо затуй, защото вашата служба ще бъде много тежка, вие ще изпълните един свещен дълг към родината си. Не търсете десните решения, не търсете решенията, които се съдържат в една гръмовита фраза, която може да овладее вашите млади сърца. Търсете решенията в тежката ежедневна черна работа, в която може би вие ще останете безименни, неизвестни. Но вие ще имате съзнанието, че в този тежък черен път сте творили.“

* * *

Какъв по-добър финал за тази книга от посланието на Буров към младите демократи? В тях, както тогава, преди десетилетия, така и сега, е надеждата на народа на България. Тази надежда не бива да бъде измамена. Защото иначе, както преди десетилетия, поетите ще умрат. А какво е народ без поети?

**Съдът над опозиционните лидери
Жоро Цветков
Издателска къща „Купеса“**

**Редактор: Ангел Николов
Художник: Александър Хачатурян
Технически редактор: Йордан Зашев
Формат: 32/84/108
Издателски коли: 6,25**

КУЛТУРЕН ЦЕНТЪР „ГЕОРГИ МАРКОВ“
1618 СОФИЯ ул. „Костур“ № 4
Телефон 57 47 46, 57 33 58
Факс 57 30 36

От същото издателство:
Димитър Бочев. Междинно кацане. Купеса, 1991.
Стефан Маринов. Махни се сатана. Купеса, 1991.

ОРИОН ЕК

ЯРЪК ОТГЛАС
НА ЧОВЕШКИЯ ГЕНИЙ НА ПИСАНОТО
СЛОВО ОТ ДРЕВНОСТТА ДО НАШИ
ДНИ, НА ПРЕДПРИЕМЧИВИЯ ДУХ В
НАВЕЧЕРИЕТО НА 21 ВЕК

ОРИОН ЕК Е ВАШАТА ИЗДАТЕЛСКА
КЪЩА!
ОРИОН ЕК Е ВАШИЯТ ДЕЛОВИ
ПАРТНЬОР!
ОРИОН ЕК Е ВАШИЯТ РЕКЛАМЕН
АГЕНТ!

Тази книга е издадена с активното
съдействие на ОРИОН ЕК.
Фирма ОРИОН ЕК е основен разпрос-
транител на книгата, както и на остана-
лите издания на КУПЕСА – „Междинно
кацане“ от Димитър Бочев и „Махни се
сатана!“ от Стефан Маринов

За някои от описваните в тази книга събития много от читателите вероятно знаят по нещо, но дори професионалният историк вероятно ще остане изумен от сблъсъка с голата истина за едно жестоко време. В книгата са проследени на базата на строго секретните и все още трудно достъпни документи, съхранявани в Архива на МВР, Централния партиен архив и Централния държавен архив на НРБ, процесите срещу опозиционните лидери през годините 1946-1948, тяхната предистория, смисъл и последствия. Описани са процесите срещу „тайните военно-конспиративни организации“ „Цар Крум“, „Неутрален офицер“, „Военен съюз“, срещу секретарите на БЗНС Г.М. Димитров (Гемето) и Никола Петков, срещу лидерите от БСП(о) Кръстьо Пастухов и редактора на в. „Свободен народ“ Цвети Иванов, срещу Димитър Гичев, Атанас Буков и др.

В книгата са цитирани множество обширни фрагменти от стенографските протоколи на процесите, посочена е не само ролята на престъпните съдии и служители на Държавна сигурност, но и на управляващата комунистическа и държавна върхушка. Обрисувани са трагичните образи и съдби на политически мъже, доскоро очерняни или обречени на забрава.

Цена: 12 лв.